

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ

ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«Η σύγχρονη εγκληματικότητα και η αντιμετώπισή της»

Ακαδημαϊκό έτος 2012-2013

Θέμα Διπλωματικής Εργασίας: Πρόληψη της ενδοοικογενειακής βίας - Παιδιά μάρτυρες βίας

Μέλη Επιτροπής:

Καθηγητής, Αντώνιος Μαγγανάς (επιβλέπων)

Ομότιμος Καθηγητής, Ιάκωβος Φαρσεδάκης

Λέκτορας, Βασιλική Βλάχου

Κωνσταντίνος Π. Σαββίδης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2013

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδα
Ευχαριστίες	4
Περίληψη	5
Εισαγωγή	7
1 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Ενδοοικογενειακή βία με το παιδί ως μάρτυρα, έμμεσο θύμα	14
1.1 Έννοιες και διακρίσεις βίας	16
1.2 Παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας – ερευνητικά πορίσματα	19
1.2.α Στοιχεία από το διεθνή χώρο	19
1.2.β Στοιχεία από τον ελλαδικό χώρο	23
1.3 Εννοιολόγηση του όρου «Καλές Πρακτικές»	26
2 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Το Θεσμικό Πλαίσιο	28
2.1 Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού	28
2.2 Ο Νόμος 3500/2006	32
2.3 Ο Συνήγορος του Παιδιού στην Ελλάδα	34
2.4 Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας	38
3 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Μεθοδολογικές δυσχέρειες του υπό διερεύνηση φαινομένου	41
3.1 Εγκυρότητα ερευνητικών δεδομένων	41
3.2 Αξιοπιστία ερευνητικών δεδομένων	43
4 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Οι συνέπειες για το παιδί από την έκθεσή του στη βία	46
4.1 Ψυχολογικές – μακροπρόθεσμες συνέπειες	50
4.2 Κοινωνικές συνέπειες	53
4.3 Συνέπειες στα αναπτυξιακά επίπεδα του παιδιού	54
4.4 Αντιγραφή γονικών προτύπων	55
4.5 Στρατηγικές επιβίωσης	56
5 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: Πρόληψη της παιδικής κακοποίησης- θυματοποίησης	58
5.1 Καλές Πρακτικές για την υποστήριξη παιδιών σε κίνδυνο και για παιδιά θύματα κακοποίησης - παραμέλησης	61
5.1.1 Καταφύγια	67
5.1.2 Πρόγραμμα: «Domestic Violence and Family Support Programms» (Υποστήριξη), Η.Π.Α.	68
5.1.3 Πρόγραμμα: «Against Violence & Abuse» (Ενάντια στη Βία και την Κακοποίηση), Μεγάλη Βρετανία	69
5.1.4 Πρόγραμμα: «Interkulturelle Initiative e.V» (Διαπολιτισμική πρωτοβουλία), Γερμανία	70
5.1.5 Πρόγραμμα: «En nu ik ...!» (Και τώρα εγώ ...!), Ολλανδία	71
5.1.6 Πρόγραμμα: «Blijf Groep» (Μείνετε ομάδα), Ολλανδία	71
5.1.7 Πρόγραμμα: «Stronger Families Programme» (Δυνατότερες Οικογένειες), Ηνωμένο Βασίλειο	72

5.1.8	Πρόγραμμα: «Tartu Child Support Centre» (Κέντρο Υποστήριξης Παιδιών), Εσθονία	72
5.1.9	Πρόγραμμα: «Barnahus» (Σπίτια για παιδιά), Σουηδία - Ισλανδία	74
5.2	Καλές Πρακτικές Κέντρων για παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας	76
5.2.1	Πρόγραμμα: «Bågen Clinic» (Κλινική Bågen), Σουηδία	76
5.2.2	Πρόγραμμα: «Child Witness to Violence» (Παιδί μάρτυρας βίας), Καναδάς	78
5.2.3	Πρόγραμμα: «Catholic Family Service» (Καθολική οικογενειακή υπηρεσία), Καναδάς	78
5.2.4	Πρόγραμμα Karin, Σουηδία	79
6	ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: Συμπεράσματα - Προτάσεις	84
6.1	Ερευνητικό πλαίσιο	86
6.2	Νομικό πλαίσιο / θεσμοί	88
6.3	Εκπαιδευτικός τομέας	90
6.4	Υποστηρικτικές δομές	91
6.5	Ενημέρωση – Ευαισθητοποίηση κοινού	93
7	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	98

Στην κόρη μου, Φωτεινή

Ευχαριστίες

Με αφορμή την παρούσα εργασία, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με τίμησαν με την εμπιστοσύνη τους, με υποστήριξαν και μου παρείχαν βοήθεια, ο καθένας και η καθεμία με τον τρόπο τους.

Ευχαριστώ την Διευθύντρια του Μεταπτυχιακού προγράμματος, Καθηγήτρια Χριστίνα Ζαραφωνίτου, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, τους καθηγητές του Μεταπτυχιακού προγράμματος, καθώς και τα μέλη της τριμελούς επιτροπής μου και ιδιαίτερα τον Καθηγητή Αντώνη Μαγγανά, για την εποικοδομητική κριτική, την καθοδήγηση και τις πολύτιμες συμβουλές του.

Επίσης θέλω να ευχαριστήσω θερμά τον Διευθυντή ερευνών του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών Διονύση Μπαλούρδο για την βοήθειά του.

Τέλος, ευχαριστώ τους συμφοιτητές/ -ήτριές μου για δύο υπέροχα χρόνια.

Περίληψη

Εμπειρικά ευρήματα καταδεικνύουν ότι, σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες και στις μισές τουλάχιστον περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας, τα παιδιά είναι παρόντα. Επίσης, τα τρία τέταρτα των κακοποιημένων γυναικών που καταφεύγουν σε κέντρα υποδοχής συνοδεύονται από τα παιδιά τους. Βάσει εμπειρικών ευρημάτων και στατιστικών δεδομένων, προκύπτει σαφώς ότι η βία σε βάρος της μητέρας από τον πατέρα έχει αρνητικές συνέπειες για το παιδί, ακόμη και αν η ενδοοικογενειακή βία δεν συνίσταται στην άσκηση άμεσης βίας σε βάρος του παιδιού. Εντούτοις, τα παιδιά ως έμμεσα θύματα ενδοοικογενειακής βίας παραμένουν στο περιθώριο της κοινωνικής συνείδησης και δεν τους δίνεται η δέουσα προσοχή, η βοήθεια και η υποστήριξη που χρειάζονται.

Η πλειονοψφία των γυναικών που υφίσταται βία από τον σύζυγό/ σύντροφό τους είναι μητέρες. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, όταν οι γυναίκες κακοποιούνται από το σύντροφό τους, τα παιδιά είτε παρευρίσκονται στο χώρο του συμβάντος, είτε βρίσκονται σε απόσταση ακρόασης. Τα παιδιά - μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, ακόμα και αν δεν υφίσταται τα ίδια φυσική βία, είναι θύματα ψυχολογικής βίας. Τα παιδιά μάρτυρες επιβαρύνονται από πολλούς παράγοντες άγχους, οι οποίοι μπορεί να έχουν σοβαρές και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην ευημερία και τη συμπεριφορά τους. Μπορεί να αναπτύξουν προβλήματα και διαταραχές συμπεριφοράς: ψυχοσωματικά συμπτώματα και ψυχικές διαταραχές όπως, χαμηλό επίπεδο αυτοεκτίμησης, υπερκινητικότητα, διαταραχές του ύπνου, μαθησιακές δυσκολίες, άγχος και επιθετικότητα, ακόμη και σκέψεις αυτοκτονίας.

Στα περισσότερα κράτη - μέλη της Ε.Ε. αλλά και διεθνώς, το ερευνητικό πεδίο «Τα παιδιά μάρτυρες στο πλαίσιο ενδοοικογενειακής βίας» μπορεί να χαρακτηριστεί ως «*terra incognita*». Υπάρχουν μεμονωμένες μόνον μελέτες σχετικά με την κατάσταση

των παιδιών που μεγαλώνουν στο πλαίσιο ενδοοικογενειακής βίας. Επίσης, ελάχιστες είναι οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί, όσο αφορά τις δυνατότητες και την πρόσβαση σε βοήθεια και υποστήριξη.

Προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποτελεσματική υποστήριξη αυτών των παιδιών, είναι σημαντικό να διακρίνονται οι εμπειρίες που έχουν τα παιδιά ως μάρτυρες και θύματα ενδοοικογενειακής βίας από τις εμπειρίες λόγω κακοποίησης και κακομεταχείρισής τους από τους γονείς. Μολονότι συχνά υπάρχουν επικαλύψεις, τα παιδιά που πλήττονται έμμεσα από την ενδοοικογενειακή βία θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως «αυτόνομα» θύματα, για τα οποία πρέπει να αναπτυχθούν ειδικές δράσεις υποστήριξης. Στις περιπτώσεις συντροφικής βίας, ούτε ο δράστης, αλλά ούτε και το θύμα κακοποίησης είναι σε θέση να αξιολογήσουν ορθά την κατάσταση των παιδιών που υπάρχουν στην οικογένεια. Εντούτοις, τα παιδιά χρειάζονται ιδιαίτερη παροχή συμβουλών και υποστήριξης από κρατικά και μη ιδρύματα, ξεχωριστή από αυτή που μπορούν να λάβουν οι γονείς τους που εμπλέκονται σε περιστατικά βίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της απαιτούμενης ιδιαίτερης μεταχείρισης των παιδιών αποτελούν οι ρυθμίσεις που εφαρμόζονται π.χ. στη Σουηδία και τον Καναδά, όπου σημαντικό πεδίο δράσης αποτελεί η πρόληψη.

Σκοπός της εργασίας αποτελεί, μέσα από την παρουσίαση καλών πρακτικών στον τομέα υλοποίησης προγραμμάτων υποστήριξης, η παροχή πληροφοριών προς τους υπεύθυνους σχεδιασμού πολιτικών και στρατηγικών αντιμετώπισης για παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας.

Λέξεις-κλειδιά κατάταξης της εργασίας στον χώρο των βιβλιογραφικών πηγών:

Παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, καλές πρακτικές, προγράμματα / δράσεις υποστήριξης, πρόληψη ενδοοικογενειακής βίας.

Εισαγωγή

Η ενδοοικογενειακή βία είναι η πιο συχνή μορφή βίας κατά των γυναικών και περιλαμβάνει τρόπους καταχρηστικής και απειλητικής συμπεριφοράς οι οποίοι αφορούν σε σωματική, συναισθηματική, οικονομική, λεκτική, κοινωνική και σεξουαλική βία, όπως επίσης και εκφοβισμό, απομόνωση και εξαναγκασμό του θύματος. Τα πλέον πρόσφατα ερευνητικά δεδομένα δείχνουν ότι, τουλάχιστον μία στις τρεις γυναίκες, σε παγκόσμιο επίπεδο, έχει κτυπηθεί, υποστεί σεξουαλική κακοποίηση ή άλλη μορφή βίας από κάποιον γνωστό της, το σύζυγό της, ή άλλο ανδρικό μέλος της ευρύτερης οικογένειάς της. Επίσης μία στις τέσσερις γυναίκες έχει κακοποιηθεί κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της¹.

Η ενδοοικογενειακή βία μπορεί να συμβεί οπουδήποτε αλλά ορισμένοι παράγοντες φαίνεται να αυξάνουν τις πιθανότητες εκδήλωσής της. Σ' αυτούς συγκαταλέγονται η ηλικία της γυναίκας (όσο νεότερη, τόσο πιο πιθανή η εκδήλωση βίας), το επίπεδο φτώχειας, η ανεργία και η κατάχρηση αλκοόλ και ουσιών².

Τα καταστροφικά αποτελέσματα της οικογενειακής βίας στις γυναίκες, είναι επαρκώς τεκμηριωμένα. Λιγότερο γνωστό είναι το αντίκτυπο αυτής στα παιδιά- μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας. Σε αυτά τα παιδιά, τα ξεχασμένα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας, εστιάζει η συγκεκριμένη εργασία.

¹ UN Women, the United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2013), *Global and Regional Estimates of Violence against Women*.

² World Health Organization (2002): «*World Report on Violence and Health*», ed. By Krug, Etienne G., et al., Geneva; Moffitt, Terrie E., και Avshalom Caspi, (1999): «*Findings About Partner Violence from the Dunedin Multi-Disciplinary Health and Development Study*», Research in Brief, National Institute of Justice, Washington DC; Kishor, S., και Johnson, K., (2004): «*Profiling Domestic Violence – A Multi-Country Study*», Calverton MD: ORC Macro; Victoria Department of Human Health Services (2004): «*The Health Costs of Violence, Measuring the Burden of Disease Caused by Intimate Partner Violence*», Victoria

Σε μια προσπάθεια εκτίμησης σε παγκόσμιο επίπεδο, του αριθμού των παιδιών που εκτίθενται σε οικογενειακή βία, εκτιμάται ότι κυμαίνεται από 135.000.000 έως 275.000.000 παιδιά. Στην Ελλάδα εκτιμάται ότι ο αριθμός αυτός ανέρχεται σε 45.000 παιδιά³. Η συλλογή όμως αξιόπιστων στοιχείων ενδοοικογενειακής βίας αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα. Σχεδόν σε όλες τις χώρες υπάρχουν περιορισμένα προσβάσιμα δεδομένα και ακόμη λιγότερα στοιχεία για παιδιά που πιθανώς εκτίθενται στην ενδοοικογενειακή βία. Μερικές χώρες μάλιστα δεν εμφανίζουν καθόλου στοιχεία.

Τα ερευνητικά πορίσματα δείχνουν ότι παιδιά που εκτίθενται στη βία, μπορεί να υποστούν μια σειρά από σοβαρές και μόνιμες βλάβες/ διαταραχές. Παιδιά που μεγαλώνουν μέσα σε ένα συγκρουσιακό περιβάλλον, είναι πολύ πιο πιθανό να αποτελέσουν θύματα βίας. Τα παιδιά που δεν είναι άμεσα θύματα αλλά ζουν σε βίαιο περιβάλλον, παρουσιάζουν συμπεριφοριστικά και ψυχολογικά προβλήματα, όπως τα παιδιά θύματα κακοποίησης⁴. Ακολουθώντας τους ορισμούς της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας και ειδικότερα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, με τον όρο «παιδική κακοποίηση» γίνεται αναφορά σε όλες τις μορφές σωματικής ή και ψυχολογικής / συναισθηματικής κακομεταχείρισης, σεξουαλικής παραβίασης και αιμομιξίας, οικονομικής ή άλλης εκμετάλλευσης, που έχουν ως αποτέλεσμα τη βλάβη της σωματικής ή ψυχικής υγείας, της ανάπτυξης ή της αξιοπρέπειας του παιδιού.

Είναι προφανές ότι ορισμένες μορφές κακοποίησης συνιστούν ποινικά κολάσιμες πράξεις, ενώ άλλες ανάγονται στη σφαίρα είτε της κακής άσκησης της επιμέλειας των παιδιών είτε της δυσλειτουργίας των θεσμών και των συστημάτων.

³ United Nations Secretary-General's Study on *Violence against Children*, 2006 και Unicef, 2012, *Behind Closed Doors, The Impact of Domestic Violence on Children, Stop violence at home*

⁴ World Health Organization (2002): «*World Report on Violence and Health*», ed. by Krug, Etienne G., et al., Geneva

Τα παιδιά που εκτίθενται σε ενδοοικογενειακή βία, είναι πολύ πιθανό να έχουν μαθησιακές δυσκολίες, περιορισμένες κοινωνικές δεξιότητες, να επιδεικνύουν βίαιη, επικίνδυνη και εγκληματική συμπεριφορά, να πάσχουν από κατάθλιψη ή/και να υποφέρουν από άγχος. Η ηλικία είναι επίσης ένα σημαντικό ζήτημα κατά την εξέταση των επιπτώσεων της έκθεσης των παιδιών στην οικογενειακή βία. Οι έρευνες δείχνουν ότι τα μικρότερα παιδιά είναι πιο ευάλωτα στην ενδοοικογενειακή βία από ό, τι τα μεγαλύτερα παιδιά⁵, ιδιαίτερα τα παιδιά κάτω των πέντε ετών. Ωστόσο, λίγες έρευνες έχουν συμπεριλάβει δείγματα μικρών παιδιών και παιδιών προσχολικής ηλικίας. Η υπάρχουσα βιβλιογραφία επικεντρώνεται κυρίως σε παιδιά σχολικής ηλικίας και έδωσε μικτά αποτελέσματα σχετικά με τη συμπεριφορά και τη συναισθηματική λειτουργία τους. Επιπλέον, έρευνες δείχνουν ότι τα παιδιά από οικογένειες με χαμηλό εισόδημα βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο να βιώσουν την ενδοοικογενειακή βία⁶.

Στην Ελλάδα, το ζήτημα των παιδιών ως έμμεσα θύματα ενδοοικογενειακής βίας δεν έχει τύχει εκτενούς έρευνας. Ερευνητικά δεδομένα⁷ παρουσιάζουν όμως ότι η σωματική κακοποίηση παιδιών είναι συχνή (1% ως 2% των παιδιών για κάθε έτος ηλικίας) και το κακοποιημένο παιδί καταλήγει με μέτρια ως σοβαρά προβλήματα:

⁵ Graham-Bermann S (2002): *How violence affects children's adjustment. A cognitive/ contextual approach*. University of Michigan

Litrownik AJ, Newton R, Hunter WM, English D, Everson MD. (2003): *Exposure to family violence in young at- risk children: A longitudinal look at the effect of victimization and witnessed physical and psychological aggression*. Στο Journal of Family Violence, 2003:18, σελ. 59-73

⁶ Evans E. S., Davies C., DiLillo D. (2008): *Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes*, Aggression and Violent Behavior, 13, σελ. 131-140

⁷ Σπινέλλη Κ. (2008): Εισήγηση με τίτλο «Θύματα εντός και εκτός οικογένειας, εντός και εκτός συνόρων», και η οποία παρουσιάστηκε στην ημερίδα που διοργάνωσε το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων με θέμα τις «Μορφές βίας κατά παιδιών και γυναικών στη σύγχρονη κοινωνία», στα πλαίσια της εαρινής συνόδου του ευρωπαϊκού κέντρου του διεθνούς συμβουλίου γυναικών (ECICW – CECIF). Αθήνα. (Τα στοιχεία παρεχώρησε η Δρ. Ελένη Αγάθωνος- Γεωργοπούλου, Εμπειρογνώμων Παιδικής Προστασίας, τ. Διευθύντρια στο Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού και προέρχονται από αδημοσίευτη μελέτη της: «Το κακοποιημένο παιδί, Πρόβλημα δημόσιας υγείας»).

ψυχικής υγείας (45%), και νοητικής καθυστέρησης ή νευρολογικών βλαβών (25%). Μικρότερα ποσοστά υφίστανται μόνιμη αναπηρία (8%), ακόμη και θάνατο (6%).

Σε χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής, τα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας δεν έχουν μελετηθεί όσο οι γυναίκες ή τα παιδιά θύματα άμεσης κακοποίησης, όμως έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές έρευνες και υπάρχουν εξειδικευμένα κέντρα που υλοποιούν συγκεκριμένα θεραπευτικά προγράμματα και παρέχουν υποστηρικτικές υπηρεσίες ειδικά για τη συγκεκριμένη ομάδα στόχου.

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν η εις βάθος διερεύνηση του φαινομένου της έκθεσης των παιδιών ως μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας καθώς και η παρουσίαση των θεραπευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων υποστήριξης που έχουν υλοποιηθεί και αξιολογηθεί ή που υλοποιούνται, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο για τα παιδιά θύματα της ενδοοικογενειακής βίας. Σκοπός της εργασίας ήταν η ανάδειξη καλών πρακτικών στον θεραπευτικό τομέα, έτσι ώστε να παρέχεται μια ολοκληρωμένη υποστήριξη και βοήθεια που στοχεύει στην εξάλειψη ή στην μείωση των σωματικών και ψυχικών βιωμάτων του θύματος.

Η εκπόνηση της εργασίας, από πλευράς μεθοδολογίας, βασίστηκε σε δευτερογενείς πηγές σχετικά με την έκθεση των παιδιών σε περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα και αξιοποίηση της ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας (desk research) στο υπό διερεύνηση αντικείμενο. Η βιβλιογραφική έρευνα πραγματοποιήθηκε με τη φυσική παρουσία του συγγραφέα σε χώρους όπου μπορούσαν να βρεθούν πηγές σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή, αλλά και με τη χρήση του διαδικτύου.

Στο πλαίσιο αυτό οι βιβλιογραφικές πηγές (βιβλία, κεφάλαια βιβλίων, άρθρα και μελέτες δημοσιευμένα σε επιστημονικά περιοδικά, ή τόμους πρακτικών συνεδρίων,

διδασκαλικές διατριβές και επιστημονικές έρευνες) αναζητήθηκαν και συγκεντρώθηκαν από τις βιβλιοθήκες εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, ερευνητικών κέντρων, ινστιτούτων και τη βιβλιοθήκη θεμάτων ισότητας και φύλου της Γενικής Γραμματείας Ισότητας. Επίσης, πηγές αναζητήθηκαν στα αρχεία σχετικών κυβερνητικών και μη κυβερνητικών οργανώσεων.

Επιπρόσθετα, βιβλιογραφικό υλικό αναζητήθηκε από ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων και δικτυακούς τόπους. Αξίζει να σημειωθεί ότι το αντικείμενο μελέτης δεν έχει τύχει εκτενούς έρευνας στην Ελλάδα και μεγάλο μέρος, κυρίως των προγραμμάτων πρόληψης και αρωγής που αξιοποιήθηκαν προκύπτουν από προγράμματα που έχουν εφαρμοστεί σε Ευρώπη και Αμερική, οπότε η χρήση του διαδικτύου ήταν εκτεταμένη και ιδιαίτερα χρήσιμη, μειώνοντας το χρόνο και το κόστος έρευνας.

Για τις ανάγκες της βιβλιογραφικής έρευνας χρησιμοποιήθηκαν λέξεις – κλειδιά, στην ελληνική, αγγλική και σουηδική γλώσσα, όπως: Οικογενειακή βία, Παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, το παιδί ως θύμα και ως μάρτυρας, Children exposed to violence between parents, Partner or ex-partner-related violence, Children's Witnessing of Domestic Violence, Children Who Are Exposed and Not Exposed to Intimate Partner Violence, The 'battered child' syndrome, The Invisible Victims, Kvinno- och Barn misshandel, våld inom familjen.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ελήφθησαν υπόψη ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα και αναλύσεις έγκυρων ερευνών και προγραμμάτων καθώς και νόμοι, συμβάσεις, εκθέσεις, οδηγίες και συστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλων διεθνών οργανισμών (π.χ. Unesco, Unicef, Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας κ.α.).

Η παρούσα μελέτη αναπτύσσεται σε έξι κεφάλαια τα οποία συνοπτικά παρουσιάζονται ακολούθως.

Το 1ο Κεφάλαιο με τίτλο «Ενδοοικογενειακή βία με το παιδί ως μάρτυρα, έμμεσο θύμα» στοχεύει στην παρουσίαση του υπό μελέτη φαινομένου και παρέχει γενική επισκόπηση για τον ορισμό των κεντρικών εννοιών (βία κατά των γυναικών, ενδοοικογενειακή βία, παιδιά μάρτυρες βίας, παιδική κακοποίηση και καλές πρακτικές) την έκταση και τις συνέπειές του. Σε αυτό το κεφάλαιο πραγματοποιείται εκτενής αναφορά στα ερευνητικά πορίσματα για τα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, με την παράθεση ερευνητικών δεδομένων για την Ελλάδα και χώρες του εξωτερικού. Αναλύονται οι παράγοντες κινδύνου και παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά των παιδιών θυμάτων (φύλο, ηλικία, χρόνος, σχέσεις με τους γονείς).

Στο 2ο Κεφάλαιο με τίτλο «Το Θεσμικό πλαίσιο» παρουσιάζεται το νομικό οπλοστάσιο που διαθέτει η χώρα μας (ν. 3500/2006, Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού) καθώς και οι δράσεις του Συνηγόρου του Παιδιού που αποβλέπουν στην αποτύπωση της κατάστασης και στην άσκηση μεσολαβητικού ρόλου με στόχο την προστασία των παιδιών από την κακοποίηση. Επίσης παρουσιάζονται οι σκοποί και στόχοι της σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης, η Ελλάδα, αναγνωρίζοντας ότι τα παιδιά είναι θύματα ενδοοικογενειακής βίας, ακόμη και όταν είναι μάρτυρες βίας, υπέγραψε τη Σύμβαση αλλά μέχρι σήμερα δεν την έχει επικυρώσει, ούτε και ενσωματώσει στο Εθνικό Δίκαιο.

Το 3ο Κεφάλαιο με τίτλο «Μεθοδολογικές δυσχέρειες του υπό διερεύνηση φαινομένου» αναφέρεται κυρίως στα προβλήματα και στα εμπόδια που δημιουργεί η έλλειψη έγκυρων και αξιόπιστων πρωτογενών στοιχείων από κοινωνιολογικές και επιδημιολογικές έρευνες πεδίου ως προς την καταγραφή της έκτασης του φαινομένου στη χώρα μας, με την επισύμανση των κινδύνων μιας άκριτης υιοθέτησης των ερευνητικών αποτελεσμάτων που προέρχονται από το εξωτερικό.

Στο 4ο Κεφάλαιο με τίτλο «Οι συνέπειες για το παιδί από την έκθεσή του στη βία» αναλύονται οι συνέπειες της κακοποίησης στα παιδιά σε πολλαπλά επίπεδα (ψυχολογικές, κοινωνικές, αναπτυξιακά επίπεδα του παιδιού κ.λπ.). Επίσης γίνεται μια σύντομη και συνοπτική αναφορά στις στρατηγικές επιβίωσης που αναπτύσσουν και ενεργοποιούν τα παιδιά θύματα κακοποίησης.

Το 5ο Κεφάλαιο με τίτλο «Πρόληψη της παιδικής κακοποίησης - θυματοποίησης» περιλαμβάνει πληροφορίες για τη δράση και το σχεδιασμό προγραμμάτων πρόληψης και παροχής υπηρεσιών για τα θύματα. Περιγράφονται στρατηγικές πρόληψης σε ατομικό, οικογενειακό, κοινοτικό και κοινωνικό επίπεδο, από τον ελλαδικό, ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο, με σκοπό να εντοπισθούν οι αποτελεσματικότερες δράσεις και παρεμβάσεις που σχετίζονται με την πρόληψη και γενικότερα την αντιμετώπιση της βίας κατά των παιδιών.

Το 6ο Κεφάλαιο με τίτλο «Συμπεράσματα – Προτάσεις» περιλαμβάνει σχόλια και συστάσεις και περιέχει πληροφορίες- προτάσεις για το σχεδιασμό προγραμμάτων πρόληψης και παροχής υπηρεσιών για τα θύματα, σε πολλαπλά επίπεδα (ερευνητικό πλαίσιο, νομικό πλαίσιο/θεσμοί, εκπαιδευτικό τομέα, υποστηρικτικές δομές και ενημέρωση – ευαισθητοποίηση κοινού).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Ενδοοικογενειακή βία με το παιδί ως μάρτυρα, έμμεσο θύμα

Η ενδοοικογενειακή βία θεωρείται πρώτιστα καταστρατήγηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αποτελεί φαινόμενο, το οποίο έχει προεκτάσεις και επιπτώσεις σε ατομικό, πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο: επηρεάζει και άλλα μέλη της οικογένειας, πλην του θύματος, επιφέρει αρνητικές συνέπειες στην υγεία του (σωματική και ψυχική), προκαλεί τον κοινωνικό αποκλεισμό του, ευνοεί την αναπαραγωγή διαστρεβλωμένων κοινωνικών ρόλων και μεταφράζεται σε τεράστιο κόστος στον κρατικό προϋπολογισμό, καθώς ενεργοποιούνται στρατηγικές πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου⁸.

Η ενδοοικογενειακή βία είναι μία από τις εγκληματικές συμπεριφορές, όπου ο σκοτεινός αριθμός είναι ιδιαίτερα υψηλός (μικρός αριθμός καταγγελιών και παραπομπών των δραστών σε δίκη). Οι συνέπειες αυτού του γεγονότος είναι ιδιαίτερα σοβαρές, τόσο αναφορικά με τα πορίσματα των εμπειρικών ερευνών, όσο και με τις θεωρίες οι οποίες οικοδομούνται πάνω σε αυτά τα πορίσματα⁹.

Επίσης, πρέπει να τονιστεί ότι η εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας είναι ιδιαίτερα δυσχερής, εξ' αιτίας πολλών λόγων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται τα μεθοδολογικά εμπόδια, αλλά και η φύση της εγκληματικής συμπεριφοράς που μελετάται.

Εντούτοις, τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν ότι η ενδοοικογενειακή βία είναι τόσο διάχυτη που καμία χώρα δεν μπορεί να την αγνοήσει και καμία κοινωνία δεν μπορεί να ισχυρισθεί ότι δεν την αφορά. Η βία που λαμβάνει χώρα μέσα στην οικογένεια

⁸ Αρτινοπούλου Β. (2006): *Ενδοοικογενειακή κακοποίηση γυναικών*. Αθήνα: Νομική βιβλιοθήκη

⁹ Φαρσεδάκης Ι. (2008): «*Εγκληματολογικές προσεγγίσεις της ενδοοικογενειακής βίας*» στο *Ενδοοικογενειακή βία: Διεπιστημονική προσέγγιση στην πρόληψη και την αντιμετώπιση*. ΑΩ Εκδόσεις & Συμβούλιο Επιμόρφωσης στην Κοινωνική Εργασία, σελ. 33-45. Αθήνα

επηρεάζει εκτός του ίδιου του θύματος, όλα τα μέλη της. Τα παιδιά που ζουν σε περιβάλλον βίας συχνά γίνονται και τα ίδια θύματα είτε με έμμεσο, είτε με άμεσο τρόπο. Παρόλο που η ενδοοικογενειακή βία εις βάρος των γυναικών από το σύντροφό τους συνήθως δεν αποτελεί άμεση βία κατά των παιδιών, η βία σε βάρος της μητέρας βλάπτει τα παιδιά¹⁰.

Η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού προσφέρει το πλέον ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της βίας κατά των παιδιών. Οι διατάξεις της παρέχουν προστασία στα παιδιά από τη σωματική και πνευματική καταπίεση, προσβολή, εγκατάλειψη, κακομεταχείριση και εκμετάλλευση και το σεξουαλικό καταναγκασμό. Μαζί με άλλες διεθνείς Συνθήκες, η Σύμβαση υποχρεώνει τις κυβερνήσεις να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι, όποιος έχει την επιμέλεια ενός παιδιού -ακόμη και για ένα σύντομο χρονικό διάστημα- δεν του συμπεριφέρεται βάνανσα.

Ωστόσο, πολλά κράτη έχουν προβλέψει εξαιρέσεις από την εφαρμογή της Σύμβασης στους εθνικούς τους νόμους και πρακτικές. Μερικές κυβερνήσεις είναι απρόθυμες να αναμειχθούν στην εσωτερική σφαίρα της οικογενειακής ζωής και να ζητήσουν το λόγο από αυτούς που ασκούν βία κατά των παιδιών μέσα στην «ιερότητα» του σπιτιού. Σε πολλές χώρες η νομοθεσία για την αντιμετώπιση της βίας κατά των παιδιών επικεντρώνεται στη σεξουαλική ή σωματική βία, αλλά αγνοεί την ψυχολογική βία και την εγκατάλειψη. Σε άλλες χώρες απουσιάζει η απολύτως απαραίτητη για την αποτελεσματική προστασία παράμετρος, της ασφάλειας, και οι δομές που καθιστούν αποτελεσματικά τα μέτρα πρόληψης. Ως αποτέλεσμα, ένας

¹⁰ Peled E. e.a. (eds.) (1995): *Ending the cycle of violence. Community response to children of battered women*. Thousand Oaks, CA

άγνωστος αριθμός παιδιών συνεχίζει να υποφέρει καθημερινά σε όλον τον κόσμο, έχοντας λιγοστές ή ανύπαρκτες επιλογές να προσφύγει κάπου.

Παρά τη σχεδόν καθολική αποδοχή της Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού, οι πρωτοβουλίες των κυβερνήσεων για την αντιμετώπιση της βίας κατά των παιδιών έχουν αποδειχθεί ανεπαρκείς. Σε πολλές περιπτώσεις, η δραματική έλλειψη στοιχείων και οι ανεπαρκείς διαθέσιμες στατιστικές αποκαλύπτουν την κρυφή φύση του φαινομένου, την χαμηλή πολιτική προτεραιότητα που δίδεται στο ζήτημα της βίας κατά των παιδιών και των κοινωνικών αντιστάσεων που εναντιώνονται στην αποδοχή του.

1.1 Έννοιες και διακρίσεις βίας

Η βία είναι μια πολυσήμαντη έννοια. Θα μπορούσε κανείς να ξεχωρίσει, μεταξύ άλλων, μια νομική, μια ιατρική και μια κοινωνιολογική έννοια. Κατά την νομική έννοια, η οποία επηρέασε και άλλες έννοιες, βία είναι κάθε πράξη, παράλειψη ή και απειλή βίας η οποία εξαναγκάζει τρίτα πρόσωπα σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή για την οποία το θύμα ή τα θύματα δεν έχουν υποχρέωση¹¹.

Από την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας η βία ορίστηκε ως η με πρόθεση απειλή ή χρήση σωματικής δύναμης ή εξουσίας εναντίον ενός τρίτου ή του ίδιου του δράστη ή και εναντίον μιας ομάδας ατόμων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την επέλευση ή την αυξημένη πιθανότητα επέλευσης θανάτου, τραυματισμού, ψυχικής βλάβης, ελλιπούς ανάπτυξης ή αποστέρησης. Στην κοινωνιολογική της διάσταση η βία επιδέχεται πολλούς ορισμούς: διαφορετικά την ορίζει το θύμα, διαφορετικά ο δράστης, διαφορετικά τα ΜΜΕ και, τέλος, άλλη αντίληψη για τη βία έχει το κοινό ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού περιβάλλοντος.

¹¹ Σπινέλλη Κ. (2008): ό.π.

Στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης, χρησιμοποιείται ένας ευρύτερος ορισμός¹²: Βία θεωρείται κάθε πράξη ή παράλειψη που θέτει σε κίνδυνο τη ζωή, τη σωματική ή ψυχική ακεραιότητα ή ελευθερία ενός ατόμου ή που βλάπτει σοβαρά την εξέλιξη της προσωπικότητάς του. Μια ενδεχομένως ακόμη ευρύτερη έννοια της βίας συναντάται στον όρο «κακοποίηση» που εισήλθε στην ελληνική επιστημονική ορολογία με το «σύνδρομο του κακοποιημένου παιδιού» (battered child syndrome ή child abuse) και «της κακοποιημένης γυναίκας» (battered wife syndrome). Η κακοποίηση είναι μια κοινωνικο-ψυχολογική έννοια, αρκετά ελαστική.

Σύμφωνα με την Πλατφόρμα Δράσης των Ηνωμένων Εθνών στο Πεκίνο¹³ και λαμβάνοντας υπόψη ότι η βία κατά των γυναικών συμβαδίζει με τη βία κατά των παιδιών και έχει αντίκτυπο στην ψυχολογική ευεξία και στη ζωή των παιδιών, η «βία κατά των γυναικών» ορίστηκε ως κάθε πράξη βίας βασισμένη στο φύλο, η οποία προκαλεί ή ενδέχεται να προκαλέσει, σωματική, σεξουαλική ή ψυχολογική βλάβη ή πόνο στις γυναίκες, συμπεριλαμβανομένων απειλών πραγματοποίησης τέτοιων πράξεων, εξαναγκασμού ή αυθαίρετης στέρησης της ελευθερίας, είτε στην δημόσια είτε στην ιδιωτική ζωή».

Η βία κατά των γυναικών έχει τις ρίζες της σε ένα σύστημα πρακτικών και νόμων οι οποίοι ενέκριναν τα δικαιώματα και τις δραστικές προσπάθειες των ανδρών να κυριαρχούν και να ασκούν έλεγχο επί των γυναικών και να τις θεωρούν ιδιοκτησία τους¹⁴. Η ενδοοικογενειακή βία ως μορφή βίας κατά των γυναικών περιλαμβάνει έναν άνδρα δράστη και μία γυναίκα θύμα στην πλειονότητα των καταγεγραμμένων

¹² Σπινέλλη Κ. (2008):ό.π.

¹³Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2009 σχετικά με την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών (2010/C 285 E/07)

¹⁴ Maynard, Mary (1989): «Privilege and Patriarchy: Feminist thought in the nineteenth century», στο Susan Mendus and Jane Rendall (eds.), *Sexuality and Subordination*. London, Routledge, σελ. 221-247

περιστατικών βίας και αντικατοπτρίζει την άνιση σχέση ισχύος μεταξύ ανδρών και γυναικών¹⁵.

Στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας, τα ερευνητικά δεδομένα υποδηλώνουν ότι οι γυναίκες και τα παιδιά θυματοποιούνται πολύ περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη πληθυσμιακή κατηγορία, ιδιαίτερα αν τυχαίνει οι εν λόγω κατηγορίες να συγκεντρώνουν επιπλέον και το χαρακτηριστικό του αλλοδαπού ή του ατόμου που είναι ανίκανο να αντισταθεί λόγω νοητικής υστέρησης ή άλλης ψυχικής διαταραχής. Επίσης πρέπει να διευκρινιστεί ότι η αναφορά στην ενδοοικογενειακή βία περιλαμβάνει μέλη θύματα ή δράστες από πολλές μορφές συμβίωσης: την πυρηνική και την εκτεταμένη οικογένεια, τη μονογονεϊκή οικογένεια αλλά και τις άτυπες συμβιώσεις με μόνιμο σύντροφο.

¹⁵ Maynard, Mary and Winn, Jan (1997): «*Women, Violence and Male Power*» στο Robinson, Victoria and Richardson, Diane (eds.), *Introducing Women's Studies*. Macmillan Press; 2nd Revised edition, σελ. 180

1.2 Παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας – ερευνητικά πορίσματα

1.2.α. Στοιχεία από το διεθνή χώρο

Στην κοινωνική αντίληψη, η οικογένεια ταυτίζεται με έννοιες όπως ασφάλεια, φροντίδα και αγάπη και φαίνεται να προσφέρει ένα περιβάλλον όπου όλα τα μέλη της συνυπάρχουν αρμονικά. Εναντία όμως, σε αυτή την ιδανική περιγραφή, αρκετές οικογένειες γίνονται ένα επικίνδυνο μέρος για τα μέλη τους και ιδιαίτερα για τα παιδιά. Τα παιδιά είναι πιο ευάλωτα στην ενδοοικογενειακή βία από ότι άλλα μέλη της οικογένειας. Στην βιβλιογραφία, τα παιδιά που ζουν σε ένα βίαιο οικογενειακό περιβάλλον και είναι μάρτυρες της βίας των γονέων τους, αναφέρονται πολλές φορές ως «αόρατα θύματα¹⁶». Και αυτό γιατί οι έρευνες αλλά και οι ειδικοί εστιάζουν περισσότερο στις γυναίκες-θύματα ή στα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί σωματικά. Συνεπώς, είναι δύσκολο να γνωρίζουμε την πραγματική έκταση του φαινομένου, τις συνέπειες αλλά και να δοκιμαστεί η αποτελεσματικότητα μοντέλων παρέμβασης υπέρ της συγκεκριμένης κατηγορίας θυμάτων¹⁷.

Στις Η.Π.Α. περισσότερα από τρία εκατομμύρια παιδιά εκτίθενται σε ενδοοικογενειακή βία, αλλά υπολογίζεται πως μόνο το ένα τέταρτο της οικογενειακής βίας είναι καταγεγραμμένο¹⁸. Στο Λονδίνο, τα παιδιά γίνονται μάρτυρες στο 30% των δολοφονιών που οφείλονται στην ενδοοικογενειακή βία¹⁹. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Πρόνοιας στη Σουηδία υπολογίζεται ότι το 10 % των παιδιών έχει

¹⁶ Pinheiro P. S. (2006): *Violence against children*, United Nations και UNICEF, (2006). *Behind Closed Doors, The Impact of Domestic Violence on Children*

¹⁷ Fantuzzo W. J. & Mohr K. W. (1999): *Prevalence and Effects of Child Exposure to Domestic Violence, The future of children*, Vol. 9, No. 3

¹⁸ Children's Defense Fund (2009): *Children Who Witness Domestic Violence A kids count project*, Ohio

¹⁹ Metropolitan Police (2003): *Findings from the Multi-Agency Domestic Violence Murder Reviews in London*

βιώσει τουλάχιστον μια φορά κάποια μορφή ενδοοικογενειακής βίας²⁰, ενώ μελέτη κατέγραψε, σύμφωνα με τις απαντήσεις μητέρων - θυμάτων κακοποίησης, ότι τα παιδιά τους ήταν παρόντα στο 95 % των περιπτώσεων κακοποίησής τους²¹.

Όταν τα παιδιά μεγαλώνουν μέσα σε ένα κλίμα σωματικής και ψυχολογικής βίας υφίστανται σοβαρές επιπτώσεις. Συχνά, τα παιδιά νιώθουν αβοήθητα, εγκαταλελειμμένα και εν μέρει υπεύθυνα για τη βία που ασκείται, συνήθως εις βάρος της μητέρας τους. Σε πολλές δε περιπτώσεις προσπαθούν να παρέμβουν και να προστατέψουν τη μητέρα τους, με αποτέλεσμα να γίνονται τα ίδια θύματα κακοποίησης²². Η ενδοοικογενειακή βία γίνεται το επίκεντρο της ζωής των παιδιών: καθορίζει την παιδική τους ηλικία, επηρεάζει την εφηβεία και την ενήλικη ζωή τους.

Τα παιδιά μπορούν να γίνουν μάρτυρες οικογενειακής βίας με ποικίλους τρόπους. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι μπορεί να είναι παρόντα στο βίαιο επεισόδιο, να ακούσουν το περιστατικό από διπλανό δωμάτιο, να αντιληφθούν αυτό που έχει συμβεί ή αυτό που πρόκειται να συμβεί. Επίσης τα παιδιά που μεγαλώνουν σε ένα βίαιο σπίτι μπορεί να κρατηθούν «όμηροι» του πατέρα, ώστε να αναγκαστεί η μητέρα να γυρίσει σπίτι, να χρησιμοποιηθούν από τον πατέρα ως «κατάσκοποι» της μητέρας, να τους επιβληθεί η παρακολούθηση ή ακόμα και η συμμετοχή στις προσβολές και τις επιθέσεις εναντίον της μητέρας.

Εκτός από το να δουν, να ακούσουν ή να χρησιμοποιηθούν τα παιδιά στο γεγονός είναι πιθανόν, να δουν τις συνέπειες της κακοποίησης, δηλαδή να δουν τη μητέρα

²⁰ Socialstyrelsen. (2001): *Barnmisshandel - att förebygga och åtgärda. Slutbetänkade från Kommittén mot barnmisshandel*. Stockholm

²¹ Almqvist K, Broberg A. (2004): *Barn som bevittnat våld mot mamma - en studie om kvinnor och barn som vistas på Kvinnojourer i Göteborg*. Göteborg: Lundby Stadsdelsförvaltning

²² Παπαμιχαήλ Σ. (2010): «Οι συνέπειες της έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία: Σύγχρονοι προβληματισμοί και τάσεις στην εγκληματολογική έρευνα και την αντεγκληματική πολιτική», στον Τμητικό τόμο για τον Ιάκωβο Φαρσεδάκη (Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 5-6-7 Ιουνίου 2008) εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.461-471. Αθήνα

τους χτυπημένη στο σπίτι ή στο νοσοκομείο ή ακόμα και την αστυνομία να απομακρύνει τον πατέρα τους από το σπίτι. Επιπροσθέτως, το παιδί εκτίθεται στην ενδοοικογενειακή βία όταν προσπαθεί να προστατέψει την μητέρα του από μία επίθεση²³.

Σημαντικές είναι και οι έμμεσες επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στα παιδιά: ο βίαιος πατέρας πολύ συχνά παραμελεί τα παιδιά του ή μπορεί να ασκήσει βία εις βάρος τους, ενώ η κακοποιημένη μητέρα είναι πιθανό να ασκεί πλημμελώς τον γονεϊκό της ρόλο, είτε παραμελώντας τα παιδιά της, είτε κακοποιώντας τα²⁴. Παράλληλα, όμως, η ενδοοικογενειακή βία επηρεάζει και τον ρόλο της μητέρας απέναντι στο παιδί. Δηλαδή είναι συναισθηματικά αδύναμη να καλύψει τις βασικές ανάγκες του παιδιού όπως αγάπη, στοργή, προσοχή και ασφάλεια. Μπορεί ακόμη να εμφανίσει μία ανεξήγητη τιμωρητική στάση προς το παιδί, να είναι οξύθυμη, επιθετική ή αδιάφορη ή αντίθετα να είναι υπερπροστατευτική.

Τα επίπεδα κινδύνου των παιδιών και οι αντιδράσεις τους απέναντι στην ενδοοικογενειακή βία έχουν μία δυναμική και εξελίσσονται στο χρόνο. Για αυτό το λόγο πρέπει να επισημανθεί ότι η έκθεση στην ενδοοικογενειακή βία δεν έχει την ίδια επίδραση σε όλα τα παιδιά. Συχνά συναντούνται παιδιά που επιδεικνύουν πολύ μεγάλη προσαρμοστικότητα απέναντι σε όσα βιώνουν, ενώ άλλα παιδιά εμφανίζουν σημάδια σημαντικής δυσπροσαρμοστικότητας.

Προστατευτικοί παράγοντες όπως, οι κοινωνικές δεξιότητες, η νοημοσύνη, η υψηλή αυτοεκτίμηση, η εξωστρέφεια, η ύπαρξη ισχυρών σχέσεων με συνομηλίκους/

²³ Minister of Justice of Norway (2009): *Breaking the silence, united against domestic violence*, 29th Council of Europe Conference of Ministers of Justice, Tromsø και Edleson L. J. (1997): *Children's witnessing of adult domestic violence*, University of Minnesota

²⁴ Summers A. (2006): *Children's exposure to domestic violence*, National Council of Juvenile and Family Court Judges

αδέλφια και η υποστηρικτική σχέση με έναν ενήλικα, μπορούν να βοηθήσουν την προστασία του παιδιού από τη δυσμενή επίδραση της έκθεσής του στην ενδοοικογενειακή βία.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί τα παιδιά - μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας χαρακτηρίζονται στη βιβλιογραφία ως «αόρατα θύματα». Όμως φαίνεται ότι δεν είναι μόνο «αόρατα» στην κοινωνία αλλά και στο ίδιο το σπίτι τους αφού, αρκετές φορές, οι γονείς νομίζουν πως τα παιδιά δεν έχουν αντιληφθεί τη βία στο σπίτι, ή ότι είναι μικρά για να καταλάβουν. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική, αφού οι περιπτώσεις όπου τα παιδιά αντιλαμβάνονται και ακούν ή βλέπουν τη βία είναι πολύ περισσότερες από ότι νομίζουν οι γονείς²⁵.

Μια έρευνα²⁶ που πραγματοποιήθηκε σε ξενώνες για κακοποιημένες γυναίκες στη Σουηδία έδειξε πως:

- το 95% των παιδιών ήταν στο σπίτι την ώρα της κακοποίησης,
- το 77% βρισκόταν στο ίδιο δωμάτιο που λάμβανε χώρα το βίαιο περιστατικό,
- το 45% ήρθε σε σωματική επαφή με τον έναν ή και με τους δύο γονείς στην προσπάθειά του να αποτρέψει το γεγονός
- το 62% των παιδιών κακοποιήθηκαν από τον σύζυγο/σύντροφο της μητέρας τους,
- το 25% κακοποιήθηκαν σοβαρά και επανειλημμένα.

Τα παραπάνω ερευνητικά δεδομένα καταρρίπτουν και το μύθο ότι τα μικρότερα παιδιά σε ηλικία δεν επηρεάζονται και δε θυμούνται τη βία στην οποία έχουν εκτεθεί. Στην πραγματικότητα, τα μικρά παιδιά επηρεάζονται βαθιά αν γίνουν μάρτυρες βίας,

²⁵ Ohlsson C. (2010): *Children who witness domestic violence*, Parliamentary assembly

²⁶ Στο ίδιο

ιδιαίτερα αν ο δράστης ή το θύμα, είναι μέλος της οικογένειάς τους. Τα παιδιά δεν ξεχνούν τα βίαια περιστατικά στα οποία εκτέθηκαν. Οι γονείς πιστεύουν πως αν δε μιλήσουν ποτέ για τα περιστατικά τότε θα διαγραφούν από τη μνήμη των παιδιών, μεγαλώνοντας. Η αλήθεια είναι πως τα παιδιά μπορούν να κρατήσουν στη μνήμη τους τις τραυματικές εμπειρίες που έζησαν.

1.2.β. Στοιχεία από τον ελλαδικό χώρο

Στην Ελλάδα δεν υπάρχει ικανοποιητικός αριθμός ερευνών για τα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας. Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε για την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας., το 28,4% των ερωτώμενων γυναικών – θυμάτων απάντησε πως τα παιδιά τους ήταν συχνά παρόντα σε σκηνές βίας²⁷.

Το φαινόμενο της κακοποίησης - παραμέλησης των παιδιών στη χώρα μας μελετήθηκε κυρίως από έρευνες που διεξήγαγε διαχρονικά, μετά το 1980, το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού²⁸. Οι έρευνες αυτές επιβεβαίωσαν την ύπαρξη του προβλήματος της κακοποίησης στην ελληνική κοινωνία και ανέδειξαν τις συνέπειες της άσκησης βίας ενάντια στα παιδιά, ενώ ταυτόχρονα δοκιμάστηκαν και επιτυχημένοι τρόποι παρέμβασης σε οικογένειες με στόχο την περαιτέρω πρόληψη του φαινομένου.

Ειδικότερα, τα αποτελέσματα ορισμένων ερευνών του Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού αναφέρονται στον εντοπισμό συγκεκριμένων χαρακτηριστικών υψηλού κινδύνου για την κακοποίηση-παραμέληση, που διακρίνουν τον ελληνικό πληθυσμό. Οδήγησαν δε

²⁷ Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, (ΚΕΘΙ). (2003): *Ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών*, Πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα. Εκδόσεις ΚΕΘΙ, Αθήνα

²⁸ Νικολαΐδης Γ., Σταυριανάκη Μ., (2009): *«Μορφές και χαρακτηριστικά της βίας κατά των παιδιών. Θεωρητικοί μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα»*, Αθήνα

στη δημιουργία της κλίμακας²⁹ «Αγάθωνος» που προβλέπει με σχετική ακρίβεια τις πιθανότητες κακοποίησης-παραμέλησης ενός παιδιού από τους γονείς του. Τα χαρακτηριστικά αυτά σχετίζονται κυρίως με το ψυχολογικό υπόβαθρο των γονιών και κάποιες ιδιότητες των ίδιων των παιδιών που επηρεάζουν τη θυματοποίησή τους και λιγότερο με τις κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης της οικογένειας.

Αξίζει να επισημανθεί για μια ακόμη φορά ότι δεν υπάρχουν αξιόπιστα πρωτογενή στοιχεία για την εκτίμηση της έκτασης του φαινομένου στη χώρα μας. Οι μελέτες που αναφέρονται στον ελληνικό πληθυσμό αποτελούν είτε προβολή ερευνητικών δεδομένων άλλων ευρωπαϊκών χωρών είτε είναι αναδρομικές μελέτες σε ομάδες ενηλίκων που μπορεί να μη θυμούνται με ακρίβεια τα γεγονότα, και άρα είναι αμφίβολης αξιοπιστίας.

Πάντως, κατά γενική ομολογία, η παιδική κακοποίηση φαίνεται να λαμβάνει όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις στη χώρα μας. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσιάζει ο Συνήγορος του Παιδιού, αυξάνονται τόσο οι έγγραφες καταγγελίες όσο και οι τηλεφωνικές κλήσεις, ιδίως από την έναρξη λειτουργίας της ειδικής γραμμής (χωρίς χρέωση) για παιδιά (800.11.32.000).

Ίδια εικόνα παρουσιάζει και το Χαμόγελο του Παιδιού. Το 2011 στην Εθνική Τηλεφωνική Γραμμή για τα Παιδιά SOS 1056³⁰ καταγράφηκαν: 431 καταγγελίες για κακοποίηση ανηλίκων, 109 αιτήματα φιλοξενίας παιδιών σε κίνδυνο και 15.407 κλήσεις για παιδιά σε κίνδυνο. Κατά το διάστημα από 1/1/2012 έως και 30/6/2012, καταγράφηκαν συνολικά 187 καταγγελίες σοβαρών περιστατικών κακοποίησης παιδιών. Από αυτές οι: 180 (96%) ήταν ανώνυμες και οι 7 (4%) ήταν επώνυμες.

²⁹ Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., (1998): *Οδηγός για την αναγνώρισης και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού*. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού. Αθήνα

³⁰ <http://www.hamogelo.gr/140-1/1123/Poidikh-Kakopoihsh>

Ειδικότερα, για το παραπάνω διάστημα οι καταγγελίες αφορούσαν στο σύνολό τους 362 παιδιά εκ των οποίων: 153 (42%) αγόρια, 148 (41%) κορίτσια και 61 (17%) παιδιά για τα οποία δεν ήταν γνωστό το φύλο ή η ηλικία τους, με πλειοψηφική κατηγορία την ηλικιακή ομάδα των 0 έως 6 ετών με 71, 64% και 22 άτομα αντίστοιχα. Η σωματική κακοποίηση και η παραμέληση / εγκατάλειψη κυριαρχούσαν ως είδος κακοποίησης (52 %). Αναφορικά με τη σχέση μεταξύ θύματος και δράστη στο σύνολο των 187 καταγγελιών προέκυψε ότι σε 88 περιπτώσεις αφορούσε και τους δύο γονείς, στις 61 μόνο την μητέρα, στις 25 τον πατέρα, ενώ στις υπόλοιπες 13 περιπτώσεις, δράστης ήταν κάποιο άλλο πρόσωπο³¹.

Πέρα όμως από την ποσοτική διαφοροποίηση, σημειώνονται και ποιοτικές διαφορές. Ενδεικτικά αναφέρετε ότι τα περισσότερα παιδιά που έχουν ενταχθεί στο Κέντρο Ημερήσιας Φροντίδας Βεροίας παρουσιάζουν πολλαπλή κακοποίηση³², δηλαδή συνυπάρχουν περισσότερες από μία μορφές κακοποίησης ή και παραμέλησης μαζί. Πιο συγκεκριμένα το 53% των παιδιών θυμάτων παρουσιάζει σωματική και συναισθηματική, και το 21% σωματική, συναισθηματική και σεξουαλική κακοποίηση.

Τα παιδιά ως μάρτυρες βίας παρουσιάζουν 50% σωματική και συναισθηματική κακοποίηση, το 47% σωματική, συναισθηματική και σεξουαλική και το 3% των παιδιών μαρτύρων παρουσιάζει συναισθηματική κακοποίηση.

Τα παιδιά που είναι θύματα αλλά και μάρτυρες κακοποίησης αγγίζουν το 72%. Το 20% είναι μόνο θύματα και το 8% είναι μόνο θύματα κακοποίησης. Το 27% όλων των παιδιών παρουσιάζει κακοποίηση και παραμέληση μαζί.

³¹ <http://childrendvoice.wordpress.com>

³² Νιώπα Θεοδώρα, Σκουρού Μαρία (2013): «Το παιδί ως θύμα και ως μάρτυρας κακοποίησης: Προβληματισμοί και ενέργειες». Αίθουσα Δικηγορικού Συλλόγου Βεροίας

Μελέτες μαρτυρούν πως το 60% των παιδιών που νοσηλεύονται στα νοσοκομεία διαπιστώνεται παιδική κακοποίηση και παραμέληση. Υπολογίζονται, επίσης, ότι 68% περίπου των κρανιοεγκεφαλικών τραυμάτων σε παιδιά κάτω των 2 ετών, όπως και οι περισσότεροι θάνατοι σε αυτή την ηλικία, οφείλονται σε κακοποίηση από τους γονείς. Επιπλέον, τα θύματα σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης υπολογίζονται στο 15 % του παιδικού πληθυσμού³³.

1.3 Εννοιολόγηση του όρου «Καλές Πρακτικές»

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας παρουσιάζονται μια σειρά από «καλές πρακτικές» από τον ελλαδικό, ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο, με σκοπό να εντοπισθούν οι κατάλληλες παρεμβάσεις που σχετίζονται με την πρόληψη και γενικότερα την αντιμετώπιση της βίας κατά των παιδιών.

Συνήθως, ως «καλές πρακτικές» ή «βέλτιστες πρακτικές» ή «πολλά υποσχόμενες πρακτικές» ή «αποτελεσματικές πρακτικές», θεωρούνται εκείνες οι δραστηριότητες που είναι αποτελεσματικές (σε σχέση με τους στόχους και το βαθμό επίτευξής τους), αποδοτικές (σε σχέση με το όφελος που παράγεται συγκρινόμενο με το οικονομικό και κοινωνικό κόστος που συνεπάγεται η συγκεκριμένη πρακτική), εφαρμόσιμες σε πολλά κράτη, και αξιολογημένες (με εσωτερική και εξωτερική αξιολόγηση) δηλαδή, οι πρακτικές αυτές πρέπει να έχουν χαρακτηριστεί «καλές» με επιστημονικά τεκμηριωμένες μεθόδους (evidence-based).

Δεν υπάρχει ωστόσο ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της έννοιας της καλής πρακτικής, αν και έχει χρησιμοποιηθεί ως όρος από διάφορους διεθνείς οργανισμούς, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και εθνικές αρχές, άλλοτε με ταυτόσημες αλλά και με

³³ Σύλλογος Του Παιδιού (2007): Εκδήλωση με κεντρικό σύνθημα «Παιδική Κακοποίηση – Γιατί Δεν Αντιδράς;», Θεσσαλονίκη

διαφορετικές ερμηνείες και κριτήρια. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή³⁴ κύρια χαρακτηριστικά που καθιστούν μια πρακτική «καλή» είναι:

- α) η καινοτομία, δηλαδή να προτείνει νέες δημιουργικές λύσεις, που όμως ταυτόχρονα να συνάδουν και με ρεαλιστικές πολιτικές
- β) η αποτελεσματικότητα
- γ) η βιωσιμότητα, δηλαδή να έχουν διάρκεια τα αποτελέσματά της
- δ) να έχει δυνατότητες αναπαραγωγής κάτω από ίδιες συνθήκες, καθώς και
- ε) δυνατότητες μεταφοράς και αξιοποίησης σε διαφορετικά περιβάλλοντα, από νέους χρήστες που θέλουν να τις υιοθετήσουν.

Οι πρακτικές αυτές συνδυάζουν μια ορθή διαδικασία και ένα επιθυμητό αποτέλεσμα, προκύπτουν δε από την εμπειρία υλοποίησης ειδικά σχεδιασμένων και αξιολογημένων προγραμμάτων και δράσεων, από τεκμηριωμένα αποτελέσματα έγκυρων επιστημονικών ερευνών (evidence based), που αξίζει να ενσωματώνονται σε τρέχουσες πρακτικές και πολιτικές και είναι βασισμένες σε στρατηγικές, κατευθυντήριες γραμμές και συστάσεις διεθνών οργανισμών, όπως για παράδειγμα ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, το Συμβούλιο της Ευρώπης, η UNICEF, η Ευρωπαϊκή Ένωση κ.λπ.

³⁴ Μπαλούρδος Δ., Φρονίμου Ε. (2011): *Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο : Το Θεσμικό πλαίσιο

Κάθε παιδί έχει δικαίωμα στην υγεία και στην ελεύθερη από βία ζωή. Παρόλα αυτά, κάθε χρόνο χιλιάδες παιδιά ανά τον κόσμο γίνονται θύματα ή μάρτυρες σωματικής, σεξουαλικής και συναισθηματικής βίας. Η παιδική κακοποίηση είναι ένα τεράστιο παγκόσμιο πρόβλημα με πολύ σοβαρές επιπτώσεις στην ευημερία, στην ανάπτυξη, στη σωματική και ψυχική υγεία των θυμάτων κατά τη διάρκεια της ζωής τους, καθώς και με γενικότερο αντίκτυπο στην κοινωνία. Οι εξελίξεις στα ανθρώπινα δικαιώματα, το νομοθετικό πλαίσιο, τη δικαστική ιατρική και τη δημόσια υγεία, τα τελευταία 20 χρόνια, ήταν αποτελεσματικές στο να γίνει το πρόβλημα της παιδικής κακοποίησης περισσότερο ορατό σε διεθνή επίπεδα, όχι όμως ικανές για την αντιμετώπισή της.

2.1 Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

Κύριο εργαλείο για την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού και γενικότερα για την παιδική προστασία αποτελεί η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού³⁵ με τα προαιρετικά της πρωτόκολλα, που ψηφίστηκε στις 20/11/1989 από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και σύντομα ενσωματώθηκε στο Δίκαιο όλων των κρατών μελών του Διεθνούς Οργανισμού (εκτός των ΗΠΑ και της Σομαλίας).

Η Σύμβαση επικυρώθηκε και από την χώρα μας με τον Νόμο 2101/1992 και έκτοτε αποτελεί μέρος του εσωτερικού μας Δικαίου.

Τα Προαιρετικά Πρωτόκολλα που συμπληρώνουν την Σύμβαση είναι:

- ✓ Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού του ΟΗΕ (2000) σχετικά με την πώληση παιδιών, την παιδική πορνεία και παιδική

³⁵ Νόμος 2101/1992 «Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού». Αρ. Φύλλου 192, 2 Δεκεμβρίου 1992

πορνογραφία, που προωθήθηκε με αφορμή την ταχεία εξάπλωση των φαινομένων σεξουαλικής εκμετάλλευσης και εμπορίας παιδιών διεθνώς, καθώς και της ανάγκης προστασίας των θυμάτων των παραπάνω αδικημάτων και αποβλέπει στην καταπολέμηση του διεθνώς οργανωμένου εγκλήματος.

✓ Το Προαιρετικό Πρωτόκολλο της Σύμβασης (2000) που αναφέρεται στην αύξηση του έτους ηλικίας, από το 15ο στο 18ο, ως κατώτατου ορίου ηλικίας για συμμετοχή σε εχθροπραξίες, υποχρεωτική στρατολόγηση και οποιαδήποτε στρατολόγηση από μη κυβερνητικές ένοπλες ομάδες και προτρέπει τα κράτη-μέλη να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για επανένταξη των παιδιών που έχουν εμπλακεί σε ένοπλες συρράξεις.

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού περιέχει 54 άρθρα και χωρίζεται σε 8 θεματικές ενότητες που καλύπτουν όλο το φάσμα των δικαιωμάτων του παιδιού μέσα και έξω από την οικογένεια. Αποτελεί δε μείζον νομικό κείμενο, με διεθνή ισχύ, όσον αφορά την προστασία των παιδιών. Τα κράτη που την επικυρώνουν έχουν, σύμφωνα με τις επιμέρους διατάξεις, την υποχρέωση:

- να σέβονται τα δικαιώματα των παιδιών χωρίς καμιά διάκριση σε σχέση με την φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία, την εθνική καταγωγή, τις πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις του ίδιου του παιδιού ή των γονέων/κηδεμόνων του (άρθρο 2)
- να παίρνουν τα κατάλληλα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα για την υλοποίηση και εφαρμογή των δικαιωμάτων της Σύμβασης (άρθρο 4)
- να σέβονται το δικαίωμα και καθήκον των γονιών ή της ευρύτερης οικογένειας ή κοινότητας να καθοδηγεί το παιδί κατά την άσκηση των δικαιωμάτων του (άρθρο 5)
- να αναγνωρίζουν στο μέτρο του δυνατού, το δικαίωμα του παιδιού στη ζωή, την επιβίωση και την ανάπτυξή του (άρθρο 6)

- να σέβονται το δικαίωμα του παιδιού να διατηρεί την ταυτότητά του (άρθρο 8)
- να μεριμνούν ώστε να μην αποχωρίζεται το παιδί τους γονείς του, εκτός από περιπτώσεις κακομεταχείρισης ή παραμέλησης και όταν αυτό είναι απόλυτα αναγκαίο για το συμφέρον του παιδιού (άρθρο 9)
- να εγγυώνται την ελεύθερη έκφραση της γνώμης του παιδιού για οποιοδήποτε θέμα το αφορά, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις του δηλαδή να εγγυώνται τη συμμετοχή του στα ζητήματα που το αφορούν (άρθρο 12)
- να σέβονται το δικαίωμά του για ελευθερία έκφρασης, σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (άρθρα 13, 14)
- να σέβονται το δικαίωμα του παιδιού να έχει ιδιωτική ζωή (άρθρο 16)
- να εξασφαλίζουν την αναγνώριση της αρχής με την οποία και οι δύο γονείς είναι υπεύθυνοι, από κοινού, για την ανατροφή του παιδιού τους (άρθρο 18)
- να προστατεύουν το παιδί από κάθε μορφής βία, εγκατάλειψη, παραμέληση, κακοποίηση ή εκμετάλλευση, συμπεριλαμβανομένης και της σεξουαλικής βίας (άρθρο 19)
- να μεριμνούν για τα δικαιώματα του παιδιού στην περίπτωση απομάκρυνσης από την οικογένεια του για λόγους προστασίας δικής του, προβλέποντας γι' αυτό εναλλακτική επιμέλεια, υιοθεσία ή τοποθέτηση σε ίδρυμα (άρθρα 20, 21)
- να παίρνουν τα κατάλληλα μέτρα για το παιδί που επιζητεί να αποκτήσει το νομικό καθεστώς του πρόσφυγα (άρθρο 22)
- να διασφαλίζουν αξιοπρεπή διαβίωση για τα παιδιά με πρόβλημα αναπηρίας (άρθρο 23)
- να εξασφαλίζουν ότι κανένα παιδί δεν στερείται πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, πρόνοιας και ασφάλισης (άρθρα 24, 26)

- να αναγνωρίζουν στο παιδί το δικαίωμά του για ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση, καθιστώντας υποχρεωτική και δωρεάν τη στοιχειώδη εκπαίδευση (άρθρο 28)
- να σέβονται τα δικαιώματα των παιδιών που ανήκουν στις μειονότητες (άρθρο 30)
- να αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού για παιχνίδι, ψυχαγωγία και ελεύθερο χρόνο (άρθρο 31)
- να προστατεύουν το παιδί από την οικονομική και σεξουαλική εκμετάλλευση κι από την άσκηση κάθε μορφής βίας, κακοποίησης, παραμέλησης (άρθρα 32, 34, 35, 36, 19)
- να επαγρυπνούν ώστε να μην υποβάλλεται κανένα παιδί σε βασανιστήρια, ισόβια κάθειρξη ή θανατική ποινή (άρθρο 37)
- να προάγουν τη θέσπιση νόμων, θεσμών και διαδικασιών, εφαρμοζόμενων ειδικώς στα παιδιά που είναι ύποπτα, κατηγορούμενα ή καταδικασμένα για παράβαση ποινικών νόμων (άρθρο 40)
- να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα ώστε οι αρχές και οι διατάξεις της Σύμβασης να γίνουν ευρέως γνωστές, τόσο στους ενήλικες όσο και στα παιδιά (άρθρο 42)

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού με το περιεχόμενο των διατάξεων της αλλάζει άρδην την αντίληψη της κοινωνίας σχετικά με τα παιδιά, τα οποία δεν αποτελούν πλέον ιδιοκτησία των γονιών και των ενηλίκων, αλλά είναι αυτόνομες υπάρξεις και υποκείμενα δικαιωμάτων, που δικαιούνται να συμμετέχουν σε όλες τις αποφάσεις που τα αφορούν (ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητά τους) και για όλα όσα γίνονται γι' αυτά πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το δικό τους υπέρτατο συμφέρον.

Αποτελεί κοινό τόπο ότι στη χώρα μας υπάρχει πληθώρα παραβιάσεων των όρων της Σύμβασης³⁶, στην καθημερινή πρακτική, που οδηγούν στην ακύρωση των εγγυήσεων, τις οποίες διατυπώνουν οι διατάξεις. Από τις ανισότητες που αφορούν στα παιδιά σε σχέση με τα συστήματα εκπαίδευσης, υγείας, πρόνοιας, απονομής δικαιοσύνης, πρόσβασης στην πληροφόρηση, απονομής ασύλου, παιδικής προστασίας, μέχρι την χρήση της σωματικής τιμωρίας, για λόγους σωφρονισμού, από γονείς και εκπαιδευτικούς, είναι μακρύς ο κατάλογος των παραδειγμάτων.

2.2 Ο Νόμος 3500/2006

Ο νόμος 3500/2006³⁷ «Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας» αποτελεί ένα πρόσθετο θεσμικό εργαλείο για τη χώρα μας ενάντια στην παιδική κακοποίηση, καθώς η βία μέσα στην οικογένεια πλήττει στην πράξη κυρίως τις γυναίκες και τα ανήλικα παιδιά, προβλέπει δε αυστηρότερες ποινές για τους δράστες. Η ερμηνεία του όρου «οικογένεια», με την έννοια του νόμου, διευρύνεται για να συμπεριλάβει, εκτός της στενής έννοιας της οικογένειας, και άλλα οικογενειακά σχήματα που υφίστανται στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, όπως ζευγάρια μόνιμων συντρόφων με κοινά παιδιά, παιδιά ενός εξ αυτών ή εξ υιοθεσίας, πρώην συζύγους, τους συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας μέχρι και τέταρτου βαθμού, εφόσον οι τελευταίοι συγκατοικούν. Ορίζει τη βία σύμφωνα με τις μορφές που κυρίως εκδηλώνεται, όπως τη σωματική βία (απόλυτη και ψυχολογική), τη βία κατά πραγμάτων, την παράνομη βία και απειλή και τον ψυχικό και σωματικό βασανισμό του θύματος.

³⁶ Μπαλούρδος Δ., Φρονίμου Ε. (2011): ό.π. σελ. 27

³⁷ Νόμος 3500/2006 «Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας και άλλες διατάξεις. Αρ. Φύλλου 232, 24 Οκτωβρίου 2006

Ο Νόμος έχει χαρακτηριστεί καινοτόμος, για τα ελληνικά δεδομένα και η καινοτομία του συνίσταται ιδίως: α) στη δυνατότητα που έχει δοθεί στον εισαγγελέα να αναλάβει την ποινική διαμεσολάβηση μεταξύ του δράστη και του θύματος, υπό προϋποθέσεις, β) στην απαγόρευση άσκησης σωματικής βίας σε βάρος των τέκνων ως μέτρο σωφρονισμού, γ) την καθιέρωση αξιοποιύνου ακόμη και για τη περίπτωση που το παιδί γίνεται απλώς μάρτυρας ενδοοικογενειακής βίας χωρίς το ίδιο να υφίσταται κάποια σωματική βλάβη και δ) στην υποχρέωση του εκπαιδευτικού που πληροφορείται ή διαπιστώνει ενδοοικογενειακή βία να ενημερώσει το Διευθυντή της σχολικής μονάδας, ο οποίος με τη σειρά του ενημερώνει τον αρμόδιο εισαγγελέα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο άρθρο 4 του Νόμου προβλέπεται η απαγόρευση της σωματικής τιμωρίας σε βάρος ανηλίκου ως μέσου σωφρονισμού, στο πλαίσιο της διαπαιδαγώγησής του, ενώ οι διατάξεις του εφαρμόζονται αντίστοιχα και για περιπτώσεις που ο δράστης εργάζεται σε φορέα παροχής κοινωνικής μέριμνας (π.χ. σε ιδρύματα) και η πράξη του στρέφεται εναντίον προσώπου το οποίο δέχεται τις υπηρεσίες του φορέα αυτού. Ο νόμος, επίσης, ποινικοποιεί τον βιασμό και την κατάχρηση σε ασέλγεια ακόμα κι αν αυτές τελούνται εντός του γάμου.

Υιοθετώντας μια διασταλτική ερμηνεία του όρου, ο νέος νόμος χαρακτηρίζει ως «θύμα», όχι μόνον κάθε πρόσωπο σε βάρος του οποίου τελείται το αδίκημα της ενδοοικογενειακής βίας, αλλά και κάθε μέλος της οικογένειας μέσα στην οποία αυτό συμβαίνει και κυρίως τον ανήλικο ενώπιον του οποίου τελείται κάποια-ες από τις αξιόποινες πράξεις τις οποίες περιγράφει. Προστατεύει επίσης όλα τα ανήλικα πρόσωπα που συγκατοικούν με την οικογένεια ανεξάρτητα από τον λόγο της συνοίκησης, ενεργοποιεί δε την ποινική διαδικασία όχι μόνο μετά από έγκληση του θύματος ή καταγγελία τρίτου προσώπου αλλά και αυτεπάγγελτα από τον εισαγγελέα.

Οι νέες ρυθμίσεις εισάγουν τον καινοτόμο θεσμό της ποινικής διαμεσολάβησης, ως τρόπου διαχείρισης των πλημμελημάτων που τελούνται στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας, με στόχο να αποφεύγεται το στίγμα και η εμπλοκή στο χρονοβόρο τυπικό μηχανισμό απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, που στην περίπτωση ανηλίκου θύματος διενεργείται από κοινού από τον εισαγγελέα ανηλίκων και τον ασκούντα την επιμέλεια, εφ' όσον ο τελευταίος δεν φέρεται ως δράστης.

Τέλος καινοτομία αποτελεί και ο ρόλος που ο νόμος αποδίδει στους εκπαιδευτικούς σχετικά με την αποκάλυψη περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας που διαπράττονται σε βάρος μαθητή τους. Στο άρθρο 23 προβλέπεται ότι ο εκπαιδευτικός αυτός οφείλει να ενημερώνει άμεσα τον Διευθυντή του σχολείου για τα γεγονότα που υπέπεσαν στην αντίληψή του, ο οποίος με τη σειρά του υποχρεούται να πληροφορήσει γι' αυτά τον αρμόδιο εισαγγελέα ή την πλησιέστερη αστυνομική αρχή.

2.3 Ο Συνήγορος του Παιδιού στην Ελλάδα

Από το 2003 η Ελλάδα, όπως και 22 ακόμη Ευρωπαϊκές χώρες, διαθέτει ένα ανεξάρτητο υπερασπιστή των δικαιωμάτων των παιδιών, ένα Συνήγορο του Παιδιού. Στη χώρα μας, ο νομοθέτης αποφάσισε να αναθέσει την αποστολή της «προάσπισης και προαγωγής των δικαιωμάτων του παιδιού» στην Ανεξάρτητη Αρχή «ο Συνήγορος του Πολίτη». Σε αυτήν δημιουργήθηκε ένα νέο τμήμα, με επικεφαλής Βοηθό Συνήγορο για το Παιδί, εξειδικευμένο προσωπικό και αρμοδιότητες, που του επιτρέπουν να ερευνά παραβιάσεις σε βάρος ανηλίκων, τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό χώρο, και να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, προκειμένου να βρίσκεται κοντά στα παιδιά και στους επαγγελματίες που εργάζονται μαζί τους, να αποτυπώνει τον βαθμό εφαρμογής των δικαιωμάτων των παιδιών και να διατυπώνει προτάσεις

προς τους αρμόδιους παράγοντες της Πολιτείας για την λήψη των αναγκαίων θεσμικών μέτρων.

Η προστασία των παιδιών από την κακοποίηση κάθε μορφής, που σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989) αποτελεί υποχρέωση του κάθε κράτους, είναι ένα από τα θέματα που ερευνούν και παρακολουθούν κατ'εξοχήν οι Συνήγοροι του Παιδιού, καθώς τα παιδιά αποτελούν ένα ευάλωτο πληθυσμό που πολύ συχνά θυματοποιούνται χωρίς να έχουν τη δυνατότητα ούτε να εκφράσουν τα παράπονά τους για αυτό, ούτε να προσφύγουν σε κάποιο κατάλληλο οργανισμό, ζητώντας υποστήριξη και προστασία.

Ο Συνήγορος του Παιδιού στην Ελλάδα³⁸ ασχολήθηκε ποικιλοτρόπως με θέματα που άπτονται της παιδικής κακοποίησης, τόσο αποτυπώνοντας θεσμικές ελλείψεις όσο και προτείνοντας μέτρα για την αποτελεσματικότερη προστασία των παιδιών από αυτήν. Οι διαπιστώσεις του περιλαμβάνονται συνοπτικά στις ετήσιες εκθέσεις της Αρχής προς τη Βουλή, αλλά και σε άλλα δημόσια κείμενα (πορίσματα, δελτία τύπου, άρθρα κλπ.).

Οι δράσεις του Συνηγόρου του Παιδιού που αποβλέπουν στην αποτύπωση της κατάστασης και στην άσκηση μεσολαβητικού ρόλου με στόχο την προστασία των παιδιών από την κακοποίηση περιλαμβάνουν:

- Επικοινωνίες με τα ίδια τα παιδιά: Συζητήσεις που τακτικά λαμβάνουν χώρα σε σχολεία, ιδρύματα, κέντρα νεότητας, κατασκηνώσεις, χώρους φιλοξενίας, χώρους κράτησης κλπ. Τα παιδιά εκφράζουν στο Συνήγορο τους προβληματισμούς τους, τις

³⁸ Μόσχος, Γ. (2008): Εισήγηση με τίτλο «Ο Συνήγορος του Παιδιού απέναντι στην παιδική κακοποίηση», και η οποία παρουσιάστηκε στην ημερίδα που διοργάνωσε το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων με θέμα τις «Μορφές βίας κατά παιδιών και γυναικών στη σύγχρονη κοινωνία», στα πλαίσια της εαρινής συνόδου του ευρωπαϊκού κέντρου του διεθνούς συμβουλίου γυναικών (ECICW – CECIF). Σελ.38, Αθήνα.

αγωνίες τους, τις προτάσεις τους. Πολλές φορές οι συζητήσεις εστιάζονται σε ειδικές μορφές κακοποίησης και άλλες φορές αφορούν τη γενικότερη δυνατότητα των παιδιών να απευθύνονται στους ενήλικες και να λαμβάνουν προστασία και υποστήριξη για θέματα που τα απασχολούν ή που παρεμποδίζουν την ανάπτυξή τους και την ελεύθερη έκφραση της προσωπικότητάς τους. Οι παρατηρήσεις και προτάσεις των παιδιών περιλαμβάνονται σε εκθέσεις και εισηγήσεις του Συνηγόρου στους αρμόδιους παράγοντες της Πολιτείας.

- Επικοινωνίες με επαγγελματίες και διαπίστωση αναγκών και ελλείψεων φορέων μέσω πραγματοποίησης επισκέψεων. Ο Συνήγορος του Παιδιού πραγματοποιεί σε τακτική βάση επισκέψεις σε οργανωμένα πλαίσια που απευθύνονται σε παιδιά: εκπαιδευτικά, προνοιακά, σωφρονιστικά κλπ. Σε αυτές τις επισκέψεις, είτε με άμεση παρατήρηση είτε μέσω συζητήσεων με τους επαγγελματίες, καταγράφονται ανάγκες αλλά και επιτεύγματα και αποτυπώνονται προτάσεις για την λήψη θεσμικών μέτρων που θα διασφαλίζουν την εφαρμογή των δικαιωμάτων των ανηλίκων στους οποίους απευθύνονται.

- Διερεύνηση καταγγελιών και λήψη μέτρων για την προστασία των παιδιών: Ο Συνήγορος δέχεται αναφορές από τα ίδια τα παιδιά, από γονείς τους ή από άλλα πρόσωπα που έχουν άμεση αντίληψη για παραβιάσεις δικαιωμάτων τους. Επίσης σε επιλεγμένες περιπτώσεις διεξάγει έρευνα αυτεπαγγέλτως. Στη διάρκεια της πρώτης 4ετίας λειτουργίας του Συνηγόρου του Παιδιού, περίπου 7,7% από τις 1.100 περίπου υποθέσεις με τις οποίες ασχολήθηκε η Αρχή αφορούσαν κατά κύριο λόγο κακοποίηση ή παραμέληση. Μορφές κακοποίησης ωστόσο αναφέρονταν και σε υποθέσεις που είχαν ως κύρια θεματική την άσκηση της επιμέλειας από τους γονείς, τη λειτουργία προνοιακών υπηρεσιών και ιδρυμάτων, την εκπαίδευση, την αστυνομία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κ.α. Η μεσολάβηση του Συνηγόρου, εκτός

από την διεξαγωγή έρευνας, σε αρκετές περιπτώσεις περιλάμβανε την ενεργοποίηση κοινωνικών υπηρεσιών, τη πρόκληση διεξαγωγής διοικητικής έρευνας, την παραπομπή σε ελεγκτικά όργανα ή εισαγγελικές αρχές και τη διατύπωση συστάσεων, εφόσον υπήρχαν ενδείξεις για την διάπραξη παραβιάσεων σε βάρος ανηλίκων.

- Πρωτοβουλίες συνεργασίας και κοινής δράσης για την ευαισθητοποίηση της Πολιτείας και των πολιτών. Ο Συνήγορος του Παιδιού πήρε πολλές πρωτοβουλίες σε αυτή την κατεύθυνση και συμμετείχε σε δίκτυα, διασκέψεις φορέων, σεμινάρια σε επαγγελματίες, ημερίδες κλπ. Μια από τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες της Αρχής ήταν αυτή που αφορούσε τη δημιουργία του Δικτύου για την πρόληψη και καταπολέμηση της σωματικής τιμωρίας στα παιδιά. Μαζί με Υπουργεία, δημόσιους οργανισμούς και μη κυβερνητικές οργανώσεις ο Συνήγορος του Παιδιού επεδίωξε να αναδείξει δημόσια την ανάγκη να εξαλειφθεί η χρήση της σωματικής τιμωρίας ως μέσου σωφρονισμού των παιδιών και να προβληθούν τα μη βίαια μέσα διαπαιδαγώγησης. Παράλληλα, ο Συνήγορος έλαβε μέρος σε Επιτροπές και Πρωτοβουλίες κοινωνικών φορέων που είχαν ως στόχο την καταπολέμηση διαφόρων μορφών κακοποίησης, ενδοοικογενειακής βίας, βίας στο χώρο του σχολείου, βίας μεταξύ ανηλίκων, παράνομης διακίνησης και εκμετάλλευσης ανηλίκων, κακοποίησης από την αστυνομία, κακοποιητικής λειτουργίας των θεσμών και έκθεσης των ανηλίκων από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

- Συμμετοχή στη διατύπωση και επεξεργασία νομοθετικών προτάσεων: Ο Συνήγορος του Παιδιού έλαβε ενεργά μέρος στην προετοιμασία του νομοσχεδίου για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας (ν.3500/06) αλλά επίσης σχολίασε, επικρότησε και υποστήριξε και άλλες νομοθετικές πρωτοβουλίες, όπως η επικύρωση του δεύτερου Προαιρετικού Πρωτόκολλου της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του

Παιδιού, που αφορούσε την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και πορνογραφία, κ.λπ.

- Διατύπωση προτάσεων για τη λήψη διοικητικών μέτρων με στόχο την προστασία των παιδιών από την κακοποίηση. Οι προτάσεις αυτές είτε εμπεριέχονται σε ειδικά πορίσματα (π.χ. για τη λειτουργία μονάδων φιλοξενίας και περίθαλψης για παιδιά με ψυχικές παθήσεις) είτε περιλήφθηκαν στις Ετήσιες Εκθέσεις του Συνηγόρου του Πολίτη στη Βουλή, και σε ειδικές καταθέσεις σε Επιτροπές της Βουλής, Αρκετές από τις προτάσεις του Συνηγόρου του Παιδιού δημοσιοποιήθηκαν και μέσω δελτίων τύπου, αρθρογραφίας κ.λπ.

2.4 Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας

Στο πλαίσιο εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης³⁹, η Ελλάδα, αναγνωρίζοντας ότι τα παιδιά είναι θύματα ενδοοικογενειακής βίας, ακόμη και όταν είναι μάρτυρες βίας στην οικογένεια, υπέγραψε τη Σύμβαση αλλά μέχρι σήμερα δεν την έχει επικυρώσει, ούτε και ενσωματώσει στο Εθνικό Δίκαιο⁴⁰.

Σκοποί της Σύμβασης είναι:

- α) η προστασία των γυναικών από κάθε μορφή βίας και η πρόληψη, δίωξη και εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας,
- β) η συνεισφορά στην εξάλειψη όλων των μορφών διάκρισης κατά των γυναικών και η προώθηση της ουσιαστικής ισότητας ανάμεσα σε γυναίκες και άνδρες, περιλαμβανομένης της χειραφέτησης των γυναικών,

³⁹ Συμβούλιο της Ευρώπης, Σειρά Συνθηκών – Αριθ. 210, Κωνσταντινούπολη, 11.V.2011

⁴⁰ <http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?CL=ENG&CM=&NT=210&DF=&VL=>

- γ) ο σχεδιασμός περιεκτικού πλαισίου, πολιτικών και μέτρων για την προστασία και τη βοήθεια όλων των θυμάτων βίας κατά των γυναικών και ενδοοικογενειακής βίας,
- δ) η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας με σκοπό την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας,
- ε) η παροχή υποστήριξης και βοήθειας σε οργανισμούς και σε υπηρεσίες επιβολής του νόμου για αποτελεσματική συνεργασία ώστε να υιοθετηθεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας.

Για το σκοπό της Σύμβασης:

- α) ως «βία κατά των γυναικών» νοείται η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μια μορφή διάκρισης κατά των γυναικών και θα εννοούνται όλες οι πράξεις βίας με βάση το φύλο που έχει ή μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα, σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική ή οικονομική βλάβη ή πόνο στις γυναίκες, περιλαμβανομένων των απειλών για τέτοιες πράξεις, του εξαναγκασμού ή της αυθαίρετης στέρησης της ελευθερίας, είτε στο δημόσιο ή τον ιδιωτικό βίο,
- β) ως «ενδοοικογενειακή βία» θα νοούνται όλες οι πράξεις σωματικής, σεξουαλικής, ψυχολογικής ή οικονομικής βίας που συμβαίνουν εντός της οικογένειας ή της οικιακής μονάδας ή ανάμεσα σε πρώην ή νυν συζύγους ή συντρόφους, είτε ο αυτουργός διαμένει ή διέμενε στην ίδια κατοικία με το θύμα είτε όχι, και ως «θύμα» θα νοείται οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο υπόκειται σε τύπους συμπεριφοράς που προσδιορίζονται στα σημεία α και β.

Στο άρθρο 26 – Προστασία και υποστήριξη για παιδιά μάρτυρες, αναφέρεται ότι η χώρα μας θα πρέπει να λάβει τα απαραίτητα νομοθετικά ή άλλα μέτρα για να διασφαλίσουν ότι στην παροχή υπηρεσιών προστασίας και υποστήριξης σε θύματα,

λαμβάνονται επαρκώς υπόψη τα δικαιώματα και οι ανάγκες των παιδιών μαρτύρων όλων των μορφών βίας που καλύπτονται από το πεδίο εφαρμογής της παρούσας Σύμβασης καθώς επίσης ότι τα μέτρα που λαμβάνονται σύμφωνα με το άρθρο αυτό θα περιλαμβάνουν ψυχολογική συμβουλευτική αναλόγως της ηλικίας για τα παιδιά μάρτυρες όλων των μορφών βίας που καλύπτονται από το πεδίο εφαρμογής της παρούσας Σύμβασης και θα δίδεται η δέουσα προσοχή για το συμφέρον των παιδιών.

Επίσης στο άρθρο 56 «Μέτρα προστασίας», δηλώνεται ότι σε ένα παιδί θύμα και ένα παιδί μάρτυρα πράξεων βίας κατά γυναικών και ενδοοικογενειακής βίας, θα παρέχονται, όπου χρειάζεται, ειδικά μέτρα προστασίας λαμβάνοντας υπόψη το συμφέρον του παιδιού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: Μεθοδολογικές δυσχέρειες του υπό διερεύνηση φαινομένου

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που ανακύπτουν στην μελέτη του φαινομένου των παιδιών ως μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, πέρα από τη γνωστή δυσκολία υπέρβασης του εμποδίου του ιδιωτικού χώρου, πιθανότατα οφείλεται αφενός στην έλλειψη κοινού εννοιολογικού ορισμού και κοινών λειτουργικών εννοιών ώστε να μπορεί να αναγνωριστεί και να καταμετρηθεί η κάθε περίπτωση, και αφετέρου στην αποτελεσματικότητα των τρόπων και μεθόδων εντοπισμού και καταγραφής του φαινομένου.

3.1 Εγκυρότητα ερευνητικών δεδομένων

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στις περιπτώσεις παιδικής κακοποίησης, σε αρκετές χώρες, όταν οι πάροχοι υπηρεσιών όπως, νοσηλευτές, γιατροί, κοινωνικοί λειτουργοί και δάσκαλοι, αντιληφθούν ή αναγνωρίσουν κάποια τέτοια περίπτωση, τους ζητείται να αναφέρουν τις υποψίες τους στις αρχές προστασίας του παιδιού. Μερικές χώρες, όπως η Αυστραλία, ο Καναδάς, η Νότια Αφρική και οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής έχουν εφαρμόσει ένα σύστημα με υποχρεωτικές αναφορές στις αρχές, με υπευθυνότητα στη νομική προστασία του παιδιού. Άλλες χώρες έχουν επιλέξει εμπιστευτικές αναφορές στο σύστημα περίθαλψης υγείας, χωρίς αυτόματες νομικές επιπτώσεις, ενώ άλλες, δεν έχουν κανένα σύστημα παραπομπής ή αντιμετώπισης της παιδικής κακοποίησης.

Αντιλαμβάνεται κανείς ότι είναι ανάγκη να υπάρξει κοινή στατιστική προσέγγιση του προβλήματος, που θα περιλαμβάνει τυποποιημένους δείκτες για τη μέτρηση των ποσοστών και των παραγόντων που αυξάνουν τον κίνδυνο θυματοποίησης. Στην

αναγκαιότητα αυτή καταλήγει και η Överlien⁴¹ στη μελέτη της με τίτλο «Παιδιά που βιώνουν την βία του πατέρα απέναντι στη μητέρα – τι λένε οι έρευνες?». Η Överlien πραγματοποίησε μία βιβλιογραφική έρευνα σε περισσότερα από 100 επιστημονικά άρθρα και βιβλία τα οποία δημοσιεύτηκαν την τελευταία δεκαετία και η ερευνητική εικόνα που παρουσιάζεται είναι αποκαλυπτική.

Οι αγγλοσαξονικές έρευνες επικεντρώνονται κυρίως στα συμπτώματα και τις αντιδράσεις των παιδιών στη βία, με ειδική αναφορά στους κινδύνους διαταραχής μετα-τραυματικού στρες (PTSD) που αυτά παρουσιάζουν. Οι έρευνες είναι σχεδόν αποκλειστικά ποσοτικές και στις περισσότερες περιπτώσεις είναι οι μητέρες των παιδιών που παρέχουν τις πληροφορίες σχετικά με τα συμπτώματα και τις συνέπειες της βίας που έχουν υποστεί τα παιδιά, ενώ σε μερικές περιπτώσεις η ταξινόμηση και κατηγοριοποίηση αυτή, πραγματοποιήθηκε από τους ίδιους τους ερευνητές. Οι έρευνες αυτές ασχολούνται κυρίως *για* τα παιδιά, παρά *με* τα παιδιά. Η εμπειρία είναι, ότι ακόμα και όταν ευσυνείδητοι επαγγελματίες συνηγορούν υπέρ των δικαιωμάτων ενός παιδιού όταν αυτά παραβιάζονται, παρουσιάζουν τις δικές τους διαστάσεις και απόψεις, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η γνώμη του παιδιού για ότι του συμβαίνει ή για ότι οι άλλοι αποφασίζουν να του συμβεί⁴².

Το ερευνητικό πεδίο στις σκανδιναβικές χώρες είναι σχετικά νέο και περιορισμένο αλλά έχει συμβάλει στην επαναξιολόγηση του τρόπου προσέγγισης του φαινομένου. Στη μελέτη του Litrownik⁴³ όπου συμμετείχαν 692 παιδιά και οι μητέρες τους, οι μητέρες δήλωσαν ότι το 14 % των παιδιών τους είχαν βιώσει ενδοοικογενειακή βία.

⁴¹ Överlien C. (2007): *Barn som opplever pappas vold mot mamma – vad säger forskningen?* σελίδες 238-250 Nordisk Sosialt Arbeid, Oslo

⁴² Αγάθωνος Ε. (2008): *Από το Σύνδρομο του κακοποιημένου παιδιού στα δικαιώματα του παιδιού: Μια διαχρονική πορεία*, στο Ενδοοικογενειακή βία. Διεπιστημονική προσέγγιση στην πρόληψη και την αντιμετώπιση. Σελ 47-57. ΑΩ εκδόσεις, Αθήνα

⁴³ Litrownik AJ, Newton R, Hunter WM, English D, Everson MD (2003): *Exposure to family violence in young at-risk children: A longitudinal look at the effect of victimization and witnessed physical and psychological aggression*. Στο Journal of Family Violence, 2003:18, σελ. 59-73

Όταν ο ερευνητής ρώτησε τα ίδια τα παιδιά, το ποσοστό ανήλθε στο 33 %. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη διεξαγωγή μίας συζήτησης στον αγγλοαμερικανικό ερευνητικό χώρο, αν και κατά πόσο είναι αξιόπιστα τα στοιχεία που προέρχονται μόνο από τις μητέρες των παιδιών. Είναι σημαντικό να κατανοηθεί η διάσταση της βίας από την οπτική των παιδιών, ώστε η γνώση αυτή να χρησιμοποιηθεί και να συμβάλλει στη βελτίωση των συνθηκών για τα παιδιά μάρτυρες ή/και θύματα ενδοοικογενειακής βίας.

Επίσης μεγάλο πρόβλημα αποτελεί το γεγονός ότι στις έρευνες τα παιδιά αντιμετωπίζονται ως μία ομογενοποιημένη ομάδα, και παράμετροι όπως φύλο, και εθνικότητα σπάνια αποτελούν αντικείμενο διερεύνησης. Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε σχετικά με την έκθεση στη βία μαθητών της τρίτης γυμνασίου στη Σουηδία⁴⁴, αποκαλύπτεται μεταξύ άλλων ότι παιδιά με τα υψηλότερα ποσοστά έκθεσης στη βία (κλοπή και βαριάς μορφής βία) ανήκαν στις κατηγορίες: παιδιά ανέργων, από διαλυμένες οικογένειες, και οικογένειες μεταναστών.

3.2 Αξιοπιστία ερευνητικών δεδομένων

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που ανακύπτουν στην πρόληψη και αντιμετώπιση των κρουσμάτων βίας κατά ανηλίκων στη χώρα μας είναι εκείνο της ανυπαρξίας στοιχείων πρωτογενούς εκτίμησης της έκτασης του φαινομένου σε εθνικό επίπεδο. Η πλειονότητα των ερευνών που μέχρι σήμερα έχουν διεξαχθεί στον ελληνικό χώρο αφορούν, είτε σε προβολή ερευνητικών δεδομένων από άλλες χώρες της Ευρώπης και της Β. Αμερικής στον Ελληνικό παιδικό πληθυσμό, είτε σε

⁴⁴ Ring Jonas (2013), *Brott bland ungdomar i årskurs nio, Resultat från Skolundersökningen om brott åren 1995–2011*, Rapport 2013:3. Brottsförebyggande rådet, Elanders Sverige AB

αναδρομικές μελέτες ειδικών ομάδων ενήλικου πληθυσμού, είτε σε μελέτες πληθυσμών θυμάτων βίας⁴⁵.

Για τις μεν πρώτες έρευνες προβολής των αποτελεσμάτων μελετών άλλων χωρών ανακύπτει αυταπόδεικτα ένα επί της αρχής πρόβλημα αξιοπιστίας, στο βαθμό που οι μελέτες εκείνες της αλλοδαπής, τα αποτελέσματα των οποίων προβάλλονται επί του Ελληνικού πληθυσμού, αφορούν σε κοινωνίες που διαφέρουν ουσιωδώς από πλευράς κοινωνικής οργάνωσης, παραδόσεων, πολιτισμικών χαρακτηριστικών και μορφών των ρόλων της οικογενειακής δομής ως προς την ελληνική, ή και γενικότερα τις κοινωνίες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και της Μεσογείου. Υπό αυτήν την έννοια, μολονότι δεν χωρά αμφιβολία ότι σε γενικές γραμμές υφίσταται και στις χώρες αυτές το φαινόμενο της κακοποίησης – παραμέλησης του παιδιού σε κατά κάποιο τρόπο ανάλογο βαθμό, τα προκύπτοντα στοιχεία κάθε άλλο παρά ακριβή είναι ως προς την αποτύπωση, είτε των πραγματικών μεγεθών, είτε της αποσαφήνισης των δημογραφικών και κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών του φαινομένου⁴⁶. Επίσης πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα διαφορετικά επίπεδα αλφαριθμητισμού, η διαφορά της οικειότητας με μελέτες βασισμένες σε συνεντεύξεις, και οι διαφορές στην προθυμία των ανθρώπων να μιλήσουν για ευαίσθητα ζητήματα, υποδηλώνουν ότι οι μέθοδοι έρευνας θα χρειαστούν τουλάχιστον κάποια προσαρμογή στις τοπικές συνθήκες.

Σε ό,τι αφορά τις αναδρομικές μελέτες ενηλίκων, τα προβλήματα ερμηνείας των όποιων αποτελεσμάτων είναι επίσης πολλά και δυσεπίλυτα. Ανασταλτικό παράγοντα

⁴⁵ Νικολαΐδης Γ., Πετρουλάκη Κ., Σταυριανάκη Μ., «Μεθοδολογική Περιγραφή Έρευνας για τη Μελέτη της Έκτασης και των Χαρακτηριστικών της Βίας κατά Ανηλίκων, σε μαθητές/τριες Α' Γυμνασίου των Περιφερειών Β. και Ν. Αιγαίου»

⁴⁶ Βλάχου Β. (2011): *Ενδοοικογενειακή βία: Μεθοδολογικά, αξιακά και θεσμικά ζητήματα στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας*, στον Τιμητικό τόμο για τον Ιάκωβο Φαρσεδάκη (Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 5-6-7 Ιουνίου 2008), σελ.727-732. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

αποτελεί κυρίως η επιλογή του δείγματος και η αξιοπιστία και αντικειμενικότητα των απαντήσεων (διαδικασία απώθησης, άρνησης, αποδοχής, υποεκτίμησης, και υπερεκτίμησης συμβάντων). Αυτό, φυσικά, δεν σημαίνει ότι οι ερωτώμενοι συνειδητά ψεύδονται, αλλά ότι ενώσω απαντούν ειλικρινά σε μια ανάλογη έρευνα, είτε αδυνατούν να θυμηθούν ό,τι πραγματικά συνέβη, είτε θυμούνται τα πράγματα όχι όπως έλαβαν χώρα αλλά διαφορετικά⁴⁷.

Επίσης οι έρευνες επί θυμάτων βίας, μπορεί να έχουν συμβάλει καθοριστικά στην αποσαφήνιση διαφόρων χαρακτηριστικών των συνθηκών ή των προσδιοριστών της εκδήλωσης βίας κατά ανηλίκων, αδυνατούν όμως να φωτίσουν τις συνθήκες εκδήλωσης στην ολότητά τους γιατί οι πληθυσμοί των θυμάτων που δηλώνονται ως τέτοια στις υπηρεσίες διαφέρουν συχνά από το γενικό πληθυσμό των παιδιών που υφίστανται διάφορες μορφές βίας.

Όλα τα παραπάνω, κυρίως όμως η έλλειψη πρωτογενών στοιχείων από επιδημιολογικές και κοινωνιολογικές έρευνες πεδίου, δημιουργούν πολλαπλά προβλήματα στην καταγραφή της έκτασης του φαινομένου στη χώρα μας, αλλά και στη διαμόρφωση πρωτοβουλιών, δράσεων και προγραμμάτων αντιμετώπισης με γνώμονα τη βελτιστοποίηση του αποτελέσματος. Μια ευρεία στρατηγική για την πρόληψη της παιδικής κακοποίησης, σε όλες τις μορφές της, περιλαμβάνει παρεμβάσεις σε όλα τα επίπεδα. Όπως άλλωστε δείχνει και η εμπειρία χωρών που εφάρμοσαν συγκεκριμένες και στοχευόμενες πολιτικές πρόληψης και παρέμβασης, αν ο φαύλος κύκλος της βίας μπορέσει να διακοπεί, υπάρχουν σοβαρά περιθώρια για τον έλεγχο του φαινομένου σε σημαντικό και ουσιαστικό βαθμό.

⁴⁷ Νικολαΐδης Γ., Πετρουλάκη Κ., Σταυριανάκη Μ., ό.π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Οι συνέπειες για το παιδί από την έκθεσή του στη βία

Η βία προκαλεί βλάβη, τραύμα, πόνο, φόβο, απειλή, αίσθημα δυσαρέσκειας, δυσφορία, αποστροφή, ενοχές και έχει αρνητική επίδραση στο άτομο που την δέχεται.

Η παιδική κακοποίηση περιλαμβάνει κυρίως σωματικές κακώσεις που προκαλούνται από ενήλικες σε παιδιά. Αυτή η μορφή κακοποίησης συνήθως συνδέεται με λεκτική κακομεταχείριση. Η παθητική μορφή της κακομεταχείρισης περιλαμβάνει κυρίως την παραμέληση και αποστέρηση του παιδιού, με αποτέλεσμα να προκαλεί καθυστέρηση στη σωματική, νοητική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξή του.

Εξαιτίας των σοβαρών συνεπειών που προκαλεί η έκθεση στη βία οι ειδικοί την εντάσσουν στις μορφές ψυχολογικής κακοποίησης. Επιπλέον, διαπιστώθηκε πως τα προβλήματα που μπορούν να προκληθούν από την έκθεση των παιδιών στη οικογενειακή βία είναι παρόμοια με εκείνα των παιδιών που κακοποιούνται σωματικά⁴⁸.

Η έκθεση των παιδιών σε καταστάσεις οικογενειακής κρίσης έχει σοβαρό αντίκτυπο στην ψυχολογία τους. Βιώνοντας την κακοποίηση της μητέρας τους, αισθάνονται βαθιά λύπη και επηρεάζονται πολύ περισσότερο αρνητικά από ότι επηρεάζονται οι ίδιες οι μητέρες οι οποίες δέχονται και σωματική και ψυχολογική βία από τον σύζυγό τους. Αυτό προκύπτει μέσα από τις ψυχοσωματικές επιπτώσεις που εμφανίζονται στα αναπτυξιακά τους επίπεδα και στην ενήλικη ζωή τους.

Πιο συγκεκριμένα, στην εφηβεία τα παιδιά μάρτυρες συντροφικής βίας εμφανίζουν αντικοινωνική συμπεριφορά καθώς διαπράττουν εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και

⁴⁸ Kitzmann M. K., Gaylord K. N., Holt R. A., & Kenny D. E. (2003): *Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta-Analytic Review*, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 71, No. 2, σελ. 339–352. Kitzmann M. K. (2005): *Domestic Violence and Its Impact on the Social and Emotional Development of Young Children*, Centre of Excellence for Early Childhood Development, University of Memphis, USA

κατά του αντίθετου φύλου. Έτσι, έρχονται πολλές φορές αντιμέτωπα με το νόμο. Στους εκπαιδευτικούς χώρους αλλά και γενικά στην προσωπική τους ζωή κυριαρχεί η απομόνωση, η απόσυρση και η ανασφάλεια. Νοιώθουν αδυναμία και σύγχυση και για αυτό δεν μπορούν να προσεγγίσουν το αντίθετο ή ακόμη και το ίδιο φύλο. Η σχολική τους απόδοση είναι χαμηλή, καθώς επίσης και το ενδιαφέρον τους, σε οποιοδήποτε τομέα της ζωής τους. Αντιθέτως, στην αρχή της ενήλικης ζωής τους, έχουν την τάση να εμφανίζουν αυτοκαταστροφική συμπεριφορά, όπως εξάρτηση από ουσίες ή αλκοόλ, αυτοχειρία, καταθλιπτική διάθεση, χαμηλή αυτοεικόνα και αυτοεκτίμηση, προβλήματα με τις αρχές, υποταγή και αποδοχή της βίαιης συμπεριφοράς του/της συντρόφου.

Επίσης στα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, οι επιπτώσεις σε όλα τα μεταβατικά τους επίπεδα μεταβάλλονται και ποικίλουν. Πολλές από αυτές τις συνέπειες είναι ο υπερβολικός θυμός, η μειωμένη ικανότητα ύπνου και διάθεσης για οποιαδήποτε δραστηριότητα, η ανορεξία ή η βουλιμία αντίστοιχα, το έντονο στρες, οι σωματικές παθήσεις, η συναισθηματική ανωριμότητα, η δυσκολία εξοικείωσης στην χρήση τουαλέτας, η παλινδρόμηση κ.λπ.

Υπάρχουν αρκετοί παράγοντες κινδύνου, οι οποίοι δείχνουν σε ποιο βαθμό επηρεάζονται τα παιδιά από την έκθεσή τους στην οικογενειακή βία και που πολλές φορές χαρακτηρίζονται ως «διπλά χτυπημένα⁴⁹». Η έρευνα που πραγματοποίησαν έδειξε πως τα παιδιά που έχουν εκτεθεί σε βία και έχουν κακοποιηθεί τα ίδια, παρουσιάζουν περισσότερα προβλήματα από τα παιδιά που έχουν γίνει μάρτυρες ή δεν έχουν βιώσει κανένα είδος βίας στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Φαίνεται, λοιπόν, πως ο συνδυασμός σχετίζεται με περισσότερα προβλήματα από ότι η «απλή»

⁴⁹ Hughes H., Parkinson D. και Vargo M. (1989): *Witnessing spouse abuse and experiencing physical abuse: A "double whammy"?*, Journal of Family Violence, (4) 2, σελ.197- 209. Springer Journals

έκθεση. Έρευνα που πραγματοποίησαν οι Silvern, et al. (1995), έδειξε πως η έκθεση στη βία στη παιδική τους ηλικία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στα προβλήματα που ανέπτυξαν ως παιδιά. Οι ερευνητές καταλήγουν πως οι συνέπειες που προκύπτουν από την έκθεση της ενδοοικογενειακής βίας είναι διαφορετικές από αυτές των παιδιών που έχουν κακοποιηθεί⁵⁰.

Σύμφωνα με τις ερευνητικά πορίσματα, τα χαρακτηριστικά των παιδιών θυμάτων παρουσιάζουν την παρακάτω εικόνα:

Φύλο: Έρευνες δείχνουν πως τα αγόρια παρουσιάζουν συχνότερα προβλήματα ιδιαίτερα προβλήματα που σχετίζονται με επιθετικότητα. Αντιθέτως τα κορίτσια παρουσιάζουν κατάθλιψη και ψυχοσωματικά προβλήματα, αν και υπάρχουν ευρήματα ερευνών τα οποία παρουσιάζουν τα κορίτσια μεγαλύτερης ηλικίας να εκδηλώνουν επιθετική συμπεριφορά⁵¹.

Ηλικία: Ένας άλλος παράγοντας που παίζει ρόλο στον βαθμό που θα επηρεαστεί το παιδί από την έκθεση στη βία είναι η ηλικία του. Τα μικρότερα παιδιά φαίνεται να επηρεάζονται περισσότερο αν και έρευνες έχουν δείξει πως όσο μεγαλώνουν μπορεί να μειωθούν τα συμπτώματα που παρουσιάζουν. Δυστυχώς, οι μακροχρόνιες έρευνες δεν είναι αρκετές ώστε να έχουμε μια διαμορφωμένη άποψη⁵².

Έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε πέντε πόλεις στην Αμερική, έδειξε πως παιδιά κάτω των 5 ετών ήταν πιο πιθανόν να βρίσκονται στο σπίτι την ώρα των βίαιων περιστατικών μεταξύ των γονέων. Στην ίδια έρευνα φάνηκε πως τα παιδιά σε αυτή

⁵⁰ Fantuzzo W. J. & Mohr K. W. (1999): *Prevalence and Effects of Child Exposure to Domestic Violence, The future of children*, Vol. 9, No. 3, Edleson L. J. (1997). *Children's witnessing of adult domestic violence*, University of Minnesota

⁵¹ Edleson L. J. (1997):. *Children's witnessing of adult domestic violence*, University of Minnesota, Spilsbury C. J., Kahana S., Drotar D., Creedon R., Flannery J.D., Friedman S. (2008) «*Profiles of Behavioral Problems in Children Who Witness Domestic Violence*», *Violence and Victims*, Vol. 23, No 1

⁵² Edleson L. J. (1997):., όπως παραπάνω

την ηλικία είχαν περισσότερες πιθανότητες να εκτεθούν σε πολλαπλά περιστατικά οικογενειακής βίας μέσα σε έξι μήνες και να παρακολουθήσει τους γονείς του να κάνουν χρήση ουσιών. Συγκεκριμένα, στην Charlotte, Βόρεια Καρολίνα, το 42% των παιδιών κάτω των 5 ετών εκτέθηκαν σε πολλαπλά περιστατικά βίας στο σπίτι, σε αντίθεση με 27% των παιδιών ηλικίας 6 με 11 και 21% των παιδιών ηλικίας 12 με 18. Στην Omaha, Νεμπράσκα, 14% των παιδιών κάτω των 5 ετών παρακολούθησαν τους γονείς τους να κάνουν χρήση ουσιών, σε αντίθεση με 10% των παιδιών ηλικίας 6 με 11 και 6% των παιδιών ηλικίας 12 με 18⁵³.

Χρόνος: Το χρονικό διάστημα στο οποίο έχει εκτεθεί το παιδί στη βία παίζει καθοριστικό ρόλο, καθώς και η συχνότητα. Όσο πιο συχνά το παιδί εκτίθεται στη βία τόσο μεγαλύτερος είναι ο κίνδυνος να προκληθούν σοβαρές συνέπειες. Ένα παράδειγμα είναι η έκθεση στη βία που βιώνουν δύο αδέρφια. Μπορεί να είναι σε διαφορετική συχνότητα και βαθμό, εάν το ένα παιδί βρίσκεται πολύ πιο συχνά στο σπίτι από ότι το άλλο και με αυτό τον τρόπο είναι πιθανόν να επηρεαστούν διαφορετικά. Επίσης, τα παιδιά που βίωσαν την ενδοοικογενειακή βία στο μακρινό παρελθόν, παρουσιάζουν λιγότερα προβλήματα από ότι τα παιδιά που τη βίωσαν στο κοντινό παρελθόν⁵⁴.

Σχέση με τους γονείς: Η σχέση που αναπτύσσει το παιδί με τους γονείς έχει κυρίαρχο ρόλο στην επίδραση της έκθεσης του παιδιού στην οικογενειακή βία. Η σχέση του παιδιού με τον βίαιο πατέρα είναι, συνήθως, περίπλοκη. Τα παιδιά έχουν ανάμικτα συναισθήματα για τον πατέρα: από τη μια τον αγαπούν και από την άλλη, βλέποντας

⁵³ Fantuzzo W. J. & Mohr K. W. (1999): *Prevalence and Effects of Child Exposure to Domestic Violence*, Στο *The future of children*, Vol. 9, No. 3, Princeton, The David and Lucille Packard Foundation

⁵⁴ Spilsbury C. J., Kahana S., Drotar D., Creeden R., Flannery J. D., Friedman S. (2008): *Profiles of Behavioral Problems in Children Who Witness Domestic Violence*, *Violence and Victims*, Vol. 23, No 1, σελ. 3-17. Springer Publishing Company

την επιθετική και βίαια πλευρά του νιώθουν απογοήτευση και πόνο. Η ψυχική υγεία της μητέρας μπορεί να επηρεάσει το παιδί, το έντονο στρες που βιώνει είναι δυνατόν να επηρεάσει τα παιδιά. Πολλά παιδιά παρουσιάζουν δυσκολίες στην συναισθηματική τους ανάπτυξη, καθώς δεν αισθάνονται την ασφάλεια και την εμπιστοσύνη που είναι απαραίτητα στην σχέση γονέων-παιδιών⁵⁵. Το κύρος της μητέρας ως άνθρωπος και ως γονιός πλήττεται όταν το παιδί βλέπει και αισθάνεται τον πατέρα να την κακοποιεί, να την υποβιβάζει και να την κατηγορεί στο ίδιο.

Συμπερασματικά η σχέση μητέρας-παιδιού θα υποστεί πολλά πλήγματα και ο ρόλος της μητέρας υποτιμάται⁵⁶. Επιπροσθέτως, οι καταθλιπτικές μητέρες είναι πιθανόν να είναι πιο οξύθυμες και να μη μιλάνε συχνά, έτσι τα παιδιά θεωρούν πως έκαναν «κάτι κακό» και φταίνει για τη συμπεριφορά της μητέρας τους⁵⁷. Αντίθετα, σύμφωνα με τον Levendosky⁵⁸, αρκετές μητέρες αντιμετώπιζαν τη βία με το να γίνουν καλύτεροι γονείς.

Τέλος, αν οι σχέσεις που έχουν τα παιδιά με τους γονείς είναι καλές, είναι πιθανόν τα παιδιά να μπορούν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που παρουσιάζουν πολύ καλύτερα. Επιπροσθέτως, αυτό που βοηθάει τα παιδιά, εκτός από τη σχέση με τους γονείς είναι ένα άτομο εμπιστοσύνης και στήριξης, το οποίο μπορεί να είναι τα αδέρφια, οι δάσκαλοι ή οι παππούδες⁵⁹.

⁵⁵ Osofsky D. J (1995): *Children Who Witness Domestic Violence: The Invisible Victims*, Social Policy Report, Vol. 9, No. 3

⁵⁶ Jaffe, P.G. & Crooks, C.V. (2005): *Understanding women's experiences parenting in the context of domestic violence: Implications for community and court-related service providers*. *Violence Against Women Online*, Edleson L. J. (1997). *Children's witnessing of adult domestic violence*, University of Minnesota

⁵⁷ Osofsky, J.D. (1999): *The impact of violence on children*. *The Future of Children*, Vol. 9, σελ. 33-49

⁵⁸ Levendosky, A., Huth-Bocks, A., Shapiro, D., & Semel, M. (2003): *The impact of domestic violence on the maternal-child relationship and preschool-age children's functioning*. *Journal of Family Psychology*, 17(3), σελ. 275-287

⁵⁹ Edleson L. J. (1997): *Children's witnessing of adult domestic violence*, University of Minnesota

4.1 Ψυχολογικές- μακροπρόθεσμες συνέπειες

Η ψυχολογική βία που βιώνουν τα παιδιά – μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας είναι παρόμοια με εκείνη των μητέρων τους- άμεσων θυμάτων βίας. Και για τους δύο (μητέρα και παιδί) οι ψυχικές επιπτώσεις είναι οδυνηρές. Η προσβολή της αξιοπρέπειας, η απόρριψη, ο εκφοβισμός, η τρομοκρατία, η εκμετάλλευση και η κοινωνική απομόνωση που βιώνουν τα άμεσα και έμμεσα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, δεν μπορούν παρά να αφήσουν ανεξίτηλα τα σημάδια τους στη ζωή τους. Ιδιαίτερα για τα παιδιά- μάρτυρες βίας η έκθεση στους κινδύνους που εγκυμονεί η βία μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ασφάλεια, την ανάπτυξη και την ευημερία τους⁶⁰.

Ωστόσο, όταν τα παιδιά βρίσκονται σε μικρή ηλικία δεν αντιδρούν σε σκληρές βίας γιατί είναι τρομοκρατημένα, φοβισμένα και μπερδεμένα ως προς το τι συνέβη, ενώ σε μεγαλύτερη ηλικία εμπλέκονται και αντιδρούν βίαια προς τον δράστη, ή του επιτίθενται λεκτικά. Αντιθέτως, στην εφηβεία τους συμπεριφέρονται με ανυπακοή, επιθετικότητα και εκδίκηση στους συνομηλίκους τους, με σκοπό να ενισχύσουν την αυτοεικόνα και την φήμη τους. Αναμφίβολα, οι έφηβοι είναι πιο πιθανό από τις έφηβες να εκδηλώσουν βίαιη συμπεριφορά.

Συμπερασματικά, η έμμεση βία είναι δυνατό να επηρεάσει τον ψυχικό κόσμο του παιδιού, τις σκέψεις του, τις προσδοκίες του για το μέλλον, την ηθική, προσωπική και κοινωνική ανάπτυξή του. Αργότερα, στην μετέπειτα ενήλικη ζωή του, οι σχέσεις

⁶⁰Παπαμιχαήλ Σ. (2010): «Οι συνέπειες της έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία: Σύγχρονοι προβληματισμοί και τάσεις στην εγκληματολογική έρευνα και την αντεγκληματική πολιτική», στον Τμητικό τόμο για τον Ιάκωβο Φαρσεδάκη (Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 5-6-7 Ιουνίου 2008) εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.461-471, Αθήνα

τόσο με το αντίθετο φύλο, όσο και με το ευρύτερο περιβάλλον είναι πιθανό να παρουσιάσουν προβλήματα⁶¹.

Έρευνες έδειξαν ότι η αυτοκτονική συμπεριφορά είναι ένα φαινόμενο που κορυφώνεται στην ενηλικίωση του ατόμου και τις περισσότερες φορές πηγάζει από τα άσχημα παιδικά βιώματα που έχει υποστεί⁶². Υπάρχει μια αυξανόμενη αναγνώριση ότι η ενδοοικογενειακή βία συνδέεται με τον αυτοκτονικό ιδεασμό των παιδιών που εκτέθηκαν στην γονική βία. Τα παιδιά που εκτέθηκαν σε βία μεταξύ των γονέων εμφανίζουν αντικοινωνική συμπεριφορά η οποία μετατρέπεται στην ενήλικη ζωή τους σε απόπειρες αυτοκτονίας ή αυτοκτονία. Το άγχος και ο πόνος που προέρχονται από τα άσχημα τραυματικά γεγονότα είναι συναισθήματα που δεν αλλοιώνονται από την μνήμη του ατόμου. Έτσι, η αυτοχειρία καθιστά την μόνη διέξοδο για να τερματιστούν βιώματα που το άτομο δεν μπορεί να ελέγξει και να εξαλείψει από την μνήμη του.

Η κατάχρηση ουσιών είναι μια κοινή ενέργεια που παρατηρείται σε παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής-συζυγικής βίας⁶³. Η κατάχρηση ουσιών είναι πιο συχνή σε νεαρά άτομα που είδαν την μητέρα τους να κακοποιείται από τον σύζυγο- πατέρα τους. Η κατάχρηση ουσιών περιλαμβάνει την χρήση και την κατάχρηση ουσιών όπως αλκοόλ, νικοτίνη, κάνναβη και άλλων παραισθησιογόνων ουσιών. Όμως, η κατάχρηση ουσιών έχει παρατηρηθεί και σε οικογένειες που δεν έχουν ιστορικό ενδοοικογενειακής βίας.

⁶¹ Children's Defense Fund (2009): *Children Who Witness Domestic Violence* A kids count project, Ohio

⁶² Cahn N. (2011): *Children witnessing of domestic violence*, Black, D. S., Sussman, S., & Unger, J. B. (2010): *A further look at the intergenerational transmission of violence: Witnessing interparental violence in emerging adulthood*. Journal of Interpersonal Violence, 25, σελ. 1022-1042

⁶³ Γκιωνάκης Ν. (2006) *Το παιδί ως αντικείμενο προστασίας ή υποκείμενο δικαιωμάτων*, Κοινωνία και υγεία, Τομ. VI, σελ. 183-193, Ohlsson C. (2010): *Children who witness domestic violence*, Parliamentary assembly

Υπάρχει μια αντίληψη ότι τα παιδιά που έγιναν μάρτυρες γονικής βίας βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο εμφάνισης παραβατικής συμπεριφοράς στην εφηβεία ή στην ενήλικη ζωή τους. Η παραβατικότητά τους συσχετίζεται με την βίαιη συμπεριφορά του πατέρα- δράστη ενδοοικογενειακής βίας⁶⁴.

Τα προβλήματα που ανακύπτουν στο σπίτι όπου μεγαλώνει το παιδί μάρτυρας γονικής βίας, έχουν σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική του υγεία οι οποίες εξωτερικεύονται με την μορφή ψυχοσωματικών διαταραχών, διαταραχών ύπνου, διατροφικών διαταραχών, κατάθλιψης, έντονου άγχους, «βρέξιμο» του κρεβατιού, αυτοκαταστροφικών συμπεριφορών, απόσυρσης, ανησυχιών, φοβιών, μαθησιακών δυσκολιών και χαμηλής αυτοεκτίμησης. Επίσης, το παιδί μπορεί να παρουσιάζει συμπτώματα μετα-τραυματικού στρες, μειωμένη κριτική ικανότητα και χαμηλό αυτοσεβασμό⁶⁵.

4.2 Κοινωνικές συνέπειες

Ορισμένες έρευνες έχουν δείξει ότι η κοινωνική ανάπτυξη του εκτεθειμένου παιδιού σε σκηνές βίας είναι περιορισμένη. Μερικά παιδιά δεν αισθάνονται συμπάθεια για τους άλλους, ενώ άλλα είναι αντικοινωνικά και απομονωμένα, καθώς δυσκολεύονται να προσεγγίσουν άτομα της ηλικίας τους, λόγω της κοινωνικής δυσφορίας και σύγχυσης που επικρατεί μέσα τους. Επίσης, παρουσιάζουν συμπτώματα δυσπροσαρμοστικότητας στο σχολικό περιβάλλον⁶⁶.

⁶⁴ Summers, A (2006): *The Effects of Domestic Violence on Children*

⁶⁵ UNICEF, (2006). *Behind Closed Doors The Impact of Domestic Violence on Children* και Γκιωνάκης Ν. (2006) *Το παιδί ως αντικείμενο προστασίας ή υποκείμενο δικαιωμάτων*, Κοινωνία και υγεία, Τομ. VI, σελ. 183-193

⁶⁶ Ekblom I, Landberg A. (2003) *Children in the shadow of violence*, Socialstyrelsen

Σύμφωνα με τον Summers⁶⁷ τα παιδιά παρουσιάζονται κοινωνικά απομονωμένα, αποσύρονται από την κοινωνική δράση, εκδηλώνουν καχυποψία και ανασφάλεια στο να εμπιστευτούν άλλα πρόσωπα. Προβάλουν ελλειπείς κοινωνικές και γνωστικές ικανότητες, στασιμότητα και έλλειψη ενδιαφέροντος σε οποιοδήποτε τομέα. Επιπρόσθετα, παρουσιάζουν μειωμένη σχολική απόδοση, προβλήματα και δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις τους, τόσο με το ίδιο φύλο, όσο και με το αντίθετο. Το ψυχικό τραύμα αυτών των παιδιών καθιστά στάσιμη την αναπτυξιακή τους πρόοδο αφού συμβάλει αρνητικά στην προσωπική και κοινωνική τους ζωή.

4.3 Συνέπειες στα αναπτυξιακά επίπεδα του παιδιού

Τα βρέφη και τα μικρά παιδιά που εκτίθενται στη γονική βία, αγχώνονται πολύ από τις δυνατές φωνές και εικόνες. Με το άγχος μπορεί να προκύψει βλάβη στην ανάπτυξη του εγκεφάλου και βλάβη στη γνωστική και συναισθηματική τους ανάπτυξη. Οι μεταβολές στην συμπεριφορά του βρέφους ή του νηπίου μπορεί να περιλαμβάνουν υπερβολική οξυθυμία, διαταραχές ύπνου, συναισθηματική δυσφορία, ανωριμότητα, παλινδρόμηση, φόβο μοναξιάς, μειωμένη άνοδο σωματικού βάρους, δυσκολία εξοικείωσης στην χρήση τουαλέτας, πόνοι στο κεφάλι και στο στομάχι, απομόνωση από τους άλλους και από οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα. Επειδή νοιώθουν παρατεταμένο άγχος για την ασφάλεια των αγαπημένων τους προσώπων, παρουσιάζουν ανικανότητα συγκέντρωσης και ολοκλήρωσης μιας δραστηριότητας⁶⁸.

⁶⁷ Summers A. (2006). *Children's exposure to domestic violence*, National Council of Juvenile and Family Court Judges

⁶⁸ Baker L. L., Jaffe G. P., Ashbourne L. (2002): *Children Exposed to Domestic Violence*, Centre for Children & Families in the Justice System και McFarlane M. J., Groff Y. J., O'Brien A. J. and Watson K. (2003): *Behaviors of children who are exposed and not exposed to intimate partner violence: An analysis of 330 black, white and Hispanic children*, *Pediatrics*, Vol. 112 No. 3, σελ. 202-207

Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που έχουν βιώσει βία με έμμεσο τρόπο μπορούν να θυμούνται περιστατικά κακοποίησης τουλάχιστον ένα εξάμηνο. Τα παιδιά σε αυτήν την ηλικία, έχουν την δυνατότητα να συγκρατούν έντονα γεγονότα που σημάδεψαν την ζωή τους αλλά, αντιμετωπίζουν δυσκολία όσο αφορά την χρονική περίοδο που προέκυψαν τα περιστατικά. Επιπρόσθετα, έρευνες υποστήριξαν ότι παιδιά ηλικίας κάτω των 5 ετών είχαν την ικανότητα να θυμούνται περιστατικά βίας για αρκετά έτη. Ακόμη έχει υποστηριχθεί ότι υπάρχουν δύο τύποι του τραύματος: 1) το τραύμα που μπορεί να προκληθεί από ένα αιφνίδιο, απρόβλεπτο και απροσδόκητο συμβάν, 2) το τραύμα που μπορεί να προκληθεί από επαναλαμβανόμενα, παρατεταμένα περιστατικά⁶⁹.

Παρόλα αυτά, το τραυματικό γεγονός του εκτεθειμένου παιδιού στην βία, βιώνεται συνήθως με ποικίλους τρόπους⁷⁰: επανέρχεται στην μνήμη του παιδιού μια σειρά από επαναλαμβανόμενες σκέψεις, εικόνες και αναμνήσεις αυτού του δυσάρεστου περιστατικού, πολλές φορές επανέρχεται στην μνήμη του με την μορφή ονείρου, ενώ άλλες φορές με την μορφή οπτικών ή ακουστικών παραισθήσεων. Με αυτό τον τρόπο το παιδί δυσκολεύεται να κοιμηθεί, γίνεται ευέξαπτο, νευρικό, οξύθυμο, δυσκολεύεται να συγκεντρωθεί στις καθημερινές του δραστηριότητες, τρομάζει πολύ εύκολα, περιορίζεται η επιθυμία του μελλοντικά να συνάψει σχέση και να δημιουργήσει οικογένεια, μειώνεται η ικανότητα να αισθάνεται αγάπη για τους άλλους, εμφανίζει συναισθηματική αποσύνδεση.

Επίσης, σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στη Σουηδία, προέκυψε ότι τα παιδιά που έγιναν μάρτυρες ενδοοικογενειακής- συζυγικής βίας είχαν διπλάσιες εισαγωγές στα νοσοκομεία σε σχέση με τα παιδιά που ζούσαν σε ένα υγιές περιβάλλον. Η

⁶⁹ Ekblom I, Landberg A. (2003): *Children in the shadow of violence*, Socialstyrelsen

⁷⁰ Summers A. (2006): *Children's exposure to domestic violence*, National Council of Juvenile and Family Court Judges.

πλειονηφία αυτών είχε νοσηλευτεί στην προσχολική ηλικία. Σε άλλη έρευνα βρέθηκε ότι τα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας είχανε διπλάσιες απουσίες από το σχολείο για θέματα υγείας⁷¹.

4.4 Αντιγραφή γονικών προτύπων

Πολλές φορές τα παιδιά-μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας βρίσκονται σε σύγχυση αναφορικά με τα γονεϊκά πρότυπα. Τα παιδιά που εκτίθενται στην σωματική βία των μητέρων τους από το σύζυγο-σύντροφό τους, λαμβάνουν λανθασμένα πρότυπα συμπεριφοράς σχετικά με το ρόλο του κάθε γονέα μέσα στην οικογένεια. Είναι προφανές ότι τα παιδιά-μάρτυρες θεωρούν ότι η μητέρα που τυγχάνει κακομεταχείρισης από το σύζυγό της είναι πιο αδύναμη και ανίσχυρη από αυτόν, ο οποίος κρατάει τον έλεγχο της οικογένειας και θεωρείται ο ισχυρός. Αυτό το μοίρασμα της εξουσίας με ανορθόδοξο τρόπο και η επιβολή ελέγχου πάνω στα μέλη της οικογένειας με βίαιο τρόπο, εύκολα μπορούν να οδηγήσουν στη διαμόρφωση μιας στρεβλής εικόνας για το ρόλο των δύο φύλων, η οποία θα οδηγήσει στη διαμόρφωση προτύπων συμπεριφοράς στα παιδιά και θα τα κατευθύνει στην ενήλικη ζωή τους⁷².

Αναμφίβολα, ορισμένα παιδιά αντιγράφουν την εικόνα του δράστη και μαθαίνουν να καθοδηγούν και να εξαναγκάζουν τους άλλους για να καλύπτουν τις προσωπικές τους ανάγκες, ενώ άλλα παιδιά αντιγράφουν την συμπεριφορά του θύματος, υιοθετώντας την άποψη ότι, μέσω της υποταγής μπορούν να συνυπάρξουν με άλλα πρόσωπα⁷³.

Έχει δε υποστηριχτεί ότι τα παιδιά ανάλογα με το φύλο τους τείνουν να υιοθετούν

⁷¹ Edleson L. J. (1997): *Children's witnessing of adult domestic violence*, University of Minnesota και Weinstein J. (2001): *When children witness domestic violence: expert opinion*, National Coalition for Child Protection Reform

⁷² Black, D. S., Sussman, S., & Unger, J. B. (2010): *A further look at the intergenerational transmission of violence: Witnessing interparental violence in emerging adulthood*. Journal of Interpersonal Violence, 25, σελ. 1022-1042

⁷³ Ekblom I., Landberg A. (2003): *Children in the shadow of violence*, Socialstyrelsen και Ohlsson C. (2010). *Children who witness domestic violence*, Parliamentary assembly

συγκεκριμένη συμπεριφορά. Τα κορίτσια ταυτίζονται με το αδύναμο θύμα που είναι συνήθως η μητέρα και τα αγόρια με τον εξουσιαστικό δράστη βίας που είναι ο πατέρας.

4.5 Στρατηγικές επιβίωσης

Τα παιδιά ως έμμεσα θύματα ενδοοικογενειακής βίας ενεργοποιούν στρατηγικές επιβίωσης, δηλαδή στρατηγικές που αποσκοπούν στην αποφυγή καταστάσεων κρίσης και άγχους. Παραδείγματα τέτοιων στρατηγικών⁷⁴ που φανερώνονται στην συμπεριφορά των εκτεθειμένων στη βία παιδιών μπορεί να είναι οι ακόλουθες:

- Αποσύρονται συναισθηματικά και επιδιώκουν «πνευματικό μπλοκάρισμα»
- Πλάθουν στο μυαλό τους φανταστικές ιστορίες για να νιώσουν καλύτερα
- Απομακρύνονται από το δωμάτιό τους την ώρα που εκδηλώνεται η βία
- Αναζητούν την αγάπη και την ασφάλεια σε λάθος πρόσωπα και με λανθασμένο τρόπο
- Αναλαμβάνουν την ευθύνη άλλων μελών της οικογένειας. Για παράδειγμα, προστατεύουν τον/την αδερφό/ή τους
- Ζητάνε βοήθεια από άτομα που πιστεύουν ότι πιθανά θα τα βοηθήσουν (π.χ. δάσκαλο, γείτονα, αστυνομία)
- Προσπαθούν να δικαιολογήσουν τη συμπεριφορά του δράστη
- Δρουν για να αλλάξουν την κατάσταση ή αποστασιοποιούνται για να αισθανθούν καλύτερα.

⁷⁴ Edleson L. J. (1997): *Children's witnessing of adult domestic violence*, University of Minnesota, Ohlsson C. (2010): *Children who witness domestic violence*, Parliamentary assembly

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: Πρόληψη παιδικής κακοποίησης - θυματοποίησης

Η πρόληψη της κακοποίησης-παραμέλησης κινείται σε τρία επίπεδα και διακρίνεται σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή⁷⁵.

Η πρωτογενής πρόληψη απευθύνεται κυρίως στο γενικό πληθυσμό με προγράμματα:

- βελτιστοποίησης των συνθηκών διαβίωσης, όπως καλύτερους όρους εκπαίδευσης, υγείας και γενικότερα με περιορισμό της ανεργίας, της κοινωνικής απομόνωσης, της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.
- ευαισθητοποίησης της κοινότητας σχετικά με το φαινόμενο της κακοποίησης, με στόχο την αλλαγή στάσεων, αντιλήψεων και αξιών που προβάλλουν τις ανισότητες ανάμεσα στα δύο φύλα, ενθαρρύνουν την επιβολή της σωματικής τιμωρίας και επιβάλλουν τον κανόνα της σιωπής και το «άβατο» της οικογένειας, ακόμα και όταν ένα παιδί βρίσκεται σε κίνδυνο.
- οικογενειακού προγραμματισμού, για να αποφεύγονται οι ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες και στήριξης νέων γονέων μέσα από εκπαιδευτικά προγράμματα ανάπτυξης γονεϊκών ικανοτήτων.
- ενημέρωσης του κοινού για τον τρόπο αντίδρασής του, αν υποπέσει στην αντίληψή του περίπτωση κακοποίησης.
- ενημέρωσης των ίδιων των παιδιών στα σχολεία, και από τα Μ.Μ.Ε. για το φαινόμενο αλλά και για τα δικαιώματά τους, μέσα από τη διάδοση της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού με στόχο την αυτοπροστασία τους.

Η πρωτογενής πρόληψη επικεντρώνεται στους θεσμούς, στο ευρύ κοινό και στα ίδια τα παιδιά.

⁷⁵ Μπαλούρδος Δ., Φρονίμου Ε. (2011): *Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα

Η δευτερογενής πρόληψη στοχεύει στο να εντοπίσει, μέσα από το γενικό πληθυσμό, τις ευάλωτες εκείνες κοινωνικές ομάδες, οικογένειες ή άτομα, τα οποία υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να αναπτύξουν επικίνδυνες συμπεριφορές («υψηλού κινδύνου») σχετικά με την κακοποίηση των παιδιών. Οι ομάδες αυτές διαθέτουν ένα ή περισσότερους «παράγοντες κινδύνου» (risk factors), οι οποίοι, όπως έχει προκύψει από εμπειρικές έρευνες, πιθανολογούν την εκδήλωση κακοποίησης-παραμέλησης. Μερικοί τέτοιοι παράγοντες μπορεί να είναι η πολύ νεαρή ηλικία του ζευγαριού με παιδί, η φτώχεια, τα προβλήματα ψυχικής υγείας, η κατάχρηση ουσιών εκ μέρους των γονέων, τα προβλήματα αναπηρίας του παιδιού, ή η ύπαρξη ιστορικού κακοποίησης που ο ίδιος ο γονιός είχε υποστεί σε μικρή ηλικία.

Με τη δευτερογενή πρόληψη επιδιώκεται η έγκαιρη αντιμετώπιση του προβλήματος, πριν ακόμα συμβεί, με ποικίλες παρεμβάσεις μεταξύ των οποίων και προγράμματα:

- εκπαίδευσης των επαγγελματιών υγείας και των άλλων στελεχών κοινωνικών υπηρεσιών, ώστε να μπορούν να διακρίνουν αυτούς τους παράγοντες κινδύνου
- υποστήριξης των ζευγαριών μικρής ηλικίας ώστε να μπορούν να αντεπεξέρχονται στο καθημερινό στρες της ανατροφής ενός παιδιού.
- επισκέψεων επαγγελματιών στο σπίτι των νεαρών μητέρων και των μητέρων με νεογέννητα μωρά.
- δημιουργίας Κέντρων πληροφόρησης και κοινωνικής υποστήριξης για οικογένειες με πολύ χαμηλό εισόδημα καθώς και
- σχεδιασμού και εφαρμογής πολιτικών καταπολέμησης της ανεργίας κ.ά.

Η τριτογενής πρόληψη στοχεύει στη θεραπεία του προβλήματος όταν η κακοποίηση έχει ήδη συμβεί και περιλαμβάνει παρεμβάσεις για να μειωθούν οι αρνητικές συνέπειες αυτού του γεγονότος και να διακοπεί η επαναθυματοποίηση.

Προβλέπει δε μέτρα, νομικά κ.ά. για:

- την κατοχύρωση της ασφάλειάς του παιδιού με πιθανή ακόμη και την απομάκρυνσή του από την οικογένεια και φιλοξενία του σε ξενώνα για όσο διαρκεί η κρίση.
- παροχή θεραπείας και στήριξης στο ίδιο το παιδί και την οικογένειά του και
- τελική αποκατάστασή του σύμφωνα με τις εξατομικευμένες ανάγκες και το υπέρτατο συμφέρον του.

Η διάκριση της πρόληψης στις τρεις παραπάνω κατηγορίες αφορά πρακτικούς λόγους προσέγγισης και μελέτης του ζητήματος και δεν σημαίνει απαραίτητα ότι δεν είναι δυνατόν να συνυπάρχουν σε επίπεδο λειτουργίας και οργάνωσης των σχετικών υπηρεσιών, αλλά ότι μάλλον και οι τρεις αναγνωρίζονται ως ένα συνεχές (continuum)⁷⁶.

⁷⁶ Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., (1998): *Οδηγός για την αναγνώρισης και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού*. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού. Αθήνα.

5.1 Καλές Πρακτικές για την υποστήριξη παιδιών σε κίνδυνο και για παιδιά θύματα κακοποίησης - παραμέλησης

Όπως προαναφέρθηκε, τα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τα παιδιά, άμεσα θύματα αυτής. Σε επίπεδο πρωτογενούς και δευτερογενούς πρόληψης έχουν πραγματοποιηθεί και συνεχίζουν να υλοποιούνται μια σειρά από δραστηριότητες και δράσεις οι οποίες στοχεύουν στη δημιουργία πολιτικών και πρακτικών (αρωγή θυμάτων) για την καταπολέμηση και εξάλειψη του προβλήματος.

Τα προγράμματα πρόληψης και αυτοεκτίμησης στα σχολεία⁷⁷ και οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης του κοινού, όπως οι «Ενωθείτε για το τέλος της βίας» (UNiTE to end violence), «Μπορούμε να τελειώσουμε τη βία κατά των γυναικών» (We can end all violence against women)⁷⁸, Παγκόσμια μέρα της γυναίκας, Διεθνής ημέρα για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών, Παγκόσμια Ημέρα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογών πρωτογενούς πρόληψης.

Σε επίπεδο δευτερογενούς πρόληψης, υπάρχει μια πληθώρα θεραπευτικών προγραμμάτων και δράσεων όπου, αφού διερευνηθεί και διαπιστωθεί η σχέση μεταξύ παιδιών και γονέων, η θεραπευτική διαδικασία που ακολουθείται είναι εστιασμένη είτε στο παιδί, είτε στους γονείς. Ερευνητικά αποτελέσματα καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η ομαδική θεραπεία αποτελεί την πιο αποτελεσματική μορφή

⁷⁷ Buser J. K., & Saponara E. (2011): *School counseling prevention and intervention for child witnesses of intimate partner violence*. Journal of School Counseling, Vol. 9, No. 8 , Thompson E. H. & Trice-Black S. (2012): *School-Based Group Interventions for Children Exposed to Domestic Violence*, Journal of Family Violence, Vol. 27, No 3, σελ. 233-241

⁷⁸ Heise L. L. (2011): *What works to prevent partner violence? An evidence overview*, UNiTE, n.d. *About UNiTE*, <http://endviolence.un.org/about.shtml> ,We can, (n.d). History, <http://www.wecanglobal.org/history#>

θεραπείας για παιδιά που έχουν εκτεθεί σε ενδοοικογενειακή βία⁷⁹. Επίσης η βιβλιοθεραπεία, η παιγνιοθεραπεία⁸⁰ και ο σχεδιασμός ασφαλείας⁸¹, έχουν αποδειχτεί αποτελεσματικά θεραπευτικά εργαλεία στα χέρια των ειδικών επιστημόνων.

Θεραπευτικά προγράμματα⁸² όπως το «Domestic Abuse Programme», «Community Domestic Violence Programme», «Caring Dad», «Child–Parent Psychotherapy for Family Violence» και «Parent– Child Interaction Therapy», βοηθούν τους γονείς να αντιληφθούν τις συνέπειες της οικογενειακής βίας στο παιδί και παράλληλα τους υποδεικνύουν τον τρόπο να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον ασφαλές και βοηθητικό για τα παιδιά.

Στην Ελλάδα δραστηριοποιούνται μια σειρά από φορείς⁸³, κυβερνητικοί και μη, οι οποίοι παρέχουν υποστηρικτικές υπηρεσίες όπως: συμβουλευτική και νομική υποστήριξη, πρόσβαση και διαμονή σε ξενώνες φιλοξενίας των γυναικών θυμάτων βίας και των παιδιών τους, πρόσβαση σε τηλεφωνικές γραμμές άμεσης κοινωνικής βοήθειας (197, 15900, 1440) κ.λπ.

⁷⁹ McAlister-Groves B. (1999): *Mental Health Services for Children Who Witness Domestic Violence, The Future of Children*, Vol. 9, No. 3

⁸⁰ Foss n.d, Foss E., n.d. *Bibliotherapy: Helping Children Cope with Emotional and Developmental Distress through Books*, University of Maryland, Thompson E. H. & Trice-Black S. (2012): *School-Based Group Interventions for Children Exposed to Domestic Violence, Journal of Family Violence*, Vol. 27, No 3, σελ. 233-241

⁸¹ Stanley N. (2011): *Children Experiencing Domestic Violence: A Research Review*, Research in Practice. The Granary, Dartington Hall

⁸² Borrego J. Jr. & Gutow M. R. & Reicher S. & Barker C. H. (2008): Parent–Child Interaction Therapy with Domestic Violence Populations, *Journal of Family Violence*, Vol. 23, σελ 495–505; Lieberman et al. 2005b, Stanley N. (2011): *Children Experiencing Domestic Violence: A Research Review*, Research in Practice; McAlister-Groves B. (1999): *Mental Health Services for Children Who Witness Domestic Violence, The Future of Children*, Vol. 9, No. 3; Sartin M. R. (2004): *Characteristics associated with domestic violence perpetration: An examination of factors related to treatment response and the utility of a batterer typology*. Univeristy of Nebraska – Lincoln; Gondolf E. (2002): *Causes and prevention of domestic violence*. University of Pennsylvania, Indiana; Ekblom I., Landberg A. (2003): *Children in the shadow of violence*, Socialstyrelsen

⁸³ Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Δίκτυο Γυναικών Ευρώπης Αρχιεπισκοπή Αθηνών, Κέντρο Έρευνας και Υποστήριξης Θυμάτων Κακοποίησης και Κοινωνικού Αποκλεισμού, Κέντρο Κοινωνικής Υποστήριξης Γυναικών, η ΜΚΟ Κλίμακα κ.λπ.

Στη συνέχεια παρατίθεται ένας συνοπτικός συγκεντρωτικός κατάλογος με προγράμματα καλών πρακτικών⁸⁴ για την καταπολέμηση διαφόρων μορφών κακοποίησης των παιδιών, που υλοποιούνται σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Καλές πρακτικές για την καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού				
Τίτλος Προγρ/ματος	Τύπος Προγράμματος	Ομάδα Στόχος	Βασικά χαρακτηριστικά	Χώρα / Περιοχή
Ψυχολογική έγκαιρη υποστήριξη	Προληπτικές υπηρεσίες για τα παιδιά και τους νέους σε κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, με παροχή συντονισμένων προληπτικών υπηρεσιών με συμμετοχή της κοινότητας τόσο στη χρηματοδότηση όσο και με τη δράση εθελοντών.	Παιδιά 5-13 ετών	Δημιουργία ομάδων υποστήριξης και αξιολόγηση του προγράμματος από τους συμμετέχοντες, τα παιδιά και τους νέους	Ηνωμένο Βασίλειο
Πρόγραμμα Κέντρων Βέλτιστου Ξεκινήματος (Early Excellence Centres- EEC)	Υπηρεσίες φύλαξης παιδιών προσχολικής ηλικίας, υποστήριξη για τους γονείς και τις οικογένειες με παιδιά με ειδικές ανάγκες, ενίσχυση δυνατοτήτων πρόσβασης στην εκπαίδευση ενηλίκων	Παιδιά 0-5 ετών	Καλές πρακτικές στη φροντίδα και στη προσχολική εκπαίδευση παιδιών	Ηνωμένο Βασίλειο
Σίγουρο Ξεκίνημα/Sure Start Project	Προαγωγή της κοινωνικής και συναισθηματικής ανάπτυξης των παιδιών μέσω έγκαιρων παρεμβάσεων για την βελτίωση της λειτουργίας της οικογένειας, βελτίωση της υγείας των παιδιών μέσω της στήριξης των προσώπων που είναι υπεύθυνα για την φροντίδα τους. Αναβάθμιση μαθησιακών δεξιοτήτων των παιδιών μέσω της ανάπτυξης υψηλής ποιότητας φροντίδας στους παιδικούς σταθμούς.	Παιδιά 0-5 ετών	Ενθάρρυνση της συστηματικής συνεργασίας μεταξύ γονέων, τοπικών αρχών, ΜΚΟ και δημόσιων προνοιακών υπηρεσιών	Ηνωμένο Βασίλειο

⁸⁴ Τα στοιχεία συγκεντρώθηκαν από το Μπαλούρδος Δ., Φρονίμου Ε. (2011). *Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα. Στη συνέχεια ομαδοποιήθηκαν και κωδικοποιήθηκαν από τον συγγραφέα που επέλεξε αυτόν τον τρόπο παρουσίασης.

Εργαζόμενοι με τις οικογένειες/ Working For Families – WFF	Στήριξη οικογένειας, μόνοι γονείς, γονείς με χαμηλό εισόδημα	Παιδιά προσχολικής ηλικίας	Παροχή βοήθειας για να αυξηθούν οι πιθανότητες απασχόλησής τους και βοήθεια για τη φροντίδα των παιδιών ώστε να διευκολυνθεί η ένταξη των γονιών στην αγορά εργασίας.	Ηνωμένο Βασίλειο
Κοινοτικά Κέντρα Κοινωνικής Δράσης (Centres Communaux d'Action Sociale - CCAS)	Ολιστική παροχή υπηρεσιών πρωτοβάθμιας κοινωνικής φροντίδας	Παιδιά και γονείς		Γαλλία – Σε όλους τους δήμους της χώρας
Καλές Πρακτικές για την υποστήριξη των οικογενειών σε κρίση και των παιδιών σε κίνδυνο				
Τίτλος Προγρ/ματος	Τύπος Προγράμματος	Ομάδα Στόχος	Βασικά χαρακτηριστικά	Χώρα / Περιοχή
Πρόγραμμα Mowgli	Δημιουργία τοπικών δικτύων αλληλεγγύης για τις οικογένειες που αντιμετωπίζουν κρίση	Οικογένειες με παιδιά	Σύνδεση της οικογένειας με δημόσιες υπηρεσίες, σχολεία, εργοδότες, γειτονιά και αξιοποίηση των πηγών στήριξης	Αγροτική κοινότητα στην Ιταλία
Η πρακτική «Gatekeeping» ως μέσο υποστήριξης της οικογένειας	Παροχής υπηρεσιών ανάλογα με τις ανάγκες του ατόμου	Παιδιά και οικογένειες σε κίνδυνο	Εμπλοκή φορέων στην αντιμετώπιση προβλημάτων και στην προστασία του παιδιού σε κίνδυνο παραμέλησης και κακοποίησης	Ισλανδία και Σουηδία
Συνεργασία με τις οικογένειες /Partnership with Families	Παροχή βοήθειας σε πολύ φτωχές οικογένειες	Οικογένειες με παιδιά με κίνδυνο φτώχειας	Δικτύωση για κοινωνική ανάπτυξη	M.K.O. «ATD Fourth World», Ευρώπη και άλλες ηπείρους τα τελευταία 40 χρόνια

Συναντήσεις οικογενειακής ομάδας/ Family Group Conferences	Ενδυνάμωση οικογένειας με παιδιά	Οικογένειες με παιδιά σε κρίση	Στη λήψη αποφάσεων συμμετέχει η ευρύτερη οικογένεια με παιδιά σε κίνδυνο	Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Ολλανδία, σκανδιναβικές χώρες και άλλες χώρες της ΕΕ
Ενισχύοντας τις δεξιότητες των γονιών – Πρόγραμμα «Parent Management Training- PMT»	Υποστήριξη γονέων	Γονείς με παιδιά σε κρίση	Ενίσχυση δεξιοτήτων των γονιών	Βέλγιο, (Fédération Internationale pour l'Education des Parents - FIEP)
Ένωση «Μαζί με το Παιδί»	Παρέχει ψυχολογική, ηθική και οικονομική υποστήριξη. Λειτουργεί τη γραμμή επικοινωνίας «115 25 Γραμμή Μαζί για το Παιδί».	Παιδιά	Ομπρέλα 10 Κοινοφελών Φορέων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα	Ελλάδα
Το ερωτημ/γιο Bridge Alert	Συλλογή και αξιολόγηση πληροφοριών για τη λήψη αποφάσεων σε περιπτώσεις πιθανής κακοποίησης- παραμέλησης	Κακοποιημένα παιδιά	Να υπάρξει έγκαιρη παρέμβαση στις οικογένειες και να αποτραπεί η θυματοποίηση των παιδιών	Αγγλία, Ελλάδα, Γερμανία
Καλές Πρακτικές κατά της σεξουαλικής κακοποίησης				
Τίτλος Προγράμματος	Τύπος Προγράμματος	Ομάδα Στόχος	Βασικά χαρακτηριστικά	Χώρα / Περιοχή
Πρόληψη σεξουαλικής κακοποίησης με τη χρήση ταινίας κινούμενων σχεδίων	Πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών	Παιδιά	Πρόληψη της παιδικής κακοποίησης μέσω της προβολής της ταινίας "Δέντρο Chicoca " (που έχει γίνει στο Μεξικό)	Ουγγαρία
Κέντρα υποστήριξης ενάντια στην αιμομιξία (Support Centres against Incest)	Υπηρεσίες υποστήριξης σε όσα παιδιά έχουν υποστεί σεξουαλική κακοποίηση από πρόσωπα του στενού ή συγγενικού τους περιβάλλοντος, (π.χ. πατέρα,	Παιδιά και νέοι άνθρωποι με τις οικογένειές τους,	Η παροχή υποστήριξης στα θύματα βασίζεται στην αρχή της αυτοβοήθειας.	Νορβηγία

	μητέρα, αδελφό, δάσκαλο, γείτονα κλπ.)			
E.C.P.A.T. (End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes)	Λειτουργεί πρόγραμμα ευαισθητοποίησης των επαγγελματιών στους τομείς υγείας και παιδείας, την παραγωγή υλικού για αστυνομία και δικαστικούς λειτουργούς με νομικές διαδικασίες φιλικές προς το παιδί, για τη διαλεύκανση εγκληματιών σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών και για τον εντοπισμό και θεραπεία των θυμάτων	Δημόσιοι φορείς και κοινή γνώμη	Ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού καλών πρακτικών για τους φορείς που εργάζονται με παιδιά θύματα σεξουαλικού εμπορίου ή για την πρόληψή του.	Διεθνής Μ.Κ.Ο. αποτελεί δίκτυο 73 ομάδων σε 67 κράτη
Πρόγραμμα Σεξουαλικής Διαπαιδαγώγησης, (Integrated project for sexual abuse prevention - PIPAS),	Να βοηθήσει στην ανάπτυξη των προσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, στην προώθηση της αγωγής υγείας και της έκφρασης της σεξουαλικότητας με υπευθυνότητα	παιδιά και νέους ανθρώπους	Αναφέρεται στην πρόληψη της σεξουαλικής κακοποίησης, επιδιώκοντας να αυξήσει τη συνειδητοποίηση των παιδιών σχετικά με την σεξουαλική βία, κυρίως στο πλαίσιο των ιδρυμάτων	Πορτογαλία
Καλές Πρακτικές Κέντρων για παιδιά θύματα κακοποίησης παραμέλησης				
Τίτλος Προγράμματος	Τύπος Προγράμματος	Ομάδα Στόχος	Βασικά χαρακτηριστικά	Χώρα / Περιοχή
Ξενώνας SOS-ELIZA	Άμεση προστασία των παιδιών θυμάτων κακοποίησης-παραμέλησης σε ώρα κινδύνου, μέσα από την εξασφάλιση σταθερού πλαισίου διαμονής κατά τη διάρκεια της κρίσης	Παιδιά που έχουν υποστεί κακοποίηση \παραμέληση ηλικίας 0 - 5 ετών, με δυνατότητα παραμονής έως και 18 μήνες	Παροχή εξειδικευμένων ψυχοκοινωνικών και ψυχοθεραπευτικών υπηρεσιών προς την οικογένεια, με στόχο την ασφαλή επιστροφή των παιδιών στο φυσικό τους οικογενειακό περιβάλλον	Ελλάδα

Κέντρο Dardedze, ενάντια στην κακοποίηση παιδιών	Παροχή υπηρεσιών στην οικογένεια και στα παιδιά που είναι θύματα βίας και κακοποίησης	Παιδιά θύματα βίας και κακοποίησης	Προστασία παιδιών που έχουν κακοποιηθεί	Λετονία
Κέντρα Simba και Tabaluga	Εξασφάλιση σε παιδιά καταλύματος βραχυχρόνιας παραμονής	Παιδιά θύματα βίας και κακοποίησης	Υποστήριξη και συμβουλευτική καθοδήγηση της οικογένειάς τους, ώστε να καταστεί δυνατή η επιστροφή τους σε αυτήν	Αυστρία
Καλές πρακτικές για την Αποϊδρυματοποίηση – Αποκατάσταση				
Τίτλος Προγράμματος	Τύπος Προγράμματος	Ομάδα Στόχος	Βασικά χαρακτηριστικά	Χώρα / Περιοχή
Life Together, Μη Κυβερνητική Οργάνωση,	Βελτίωση του συστήματος της φροντίδας των παιδιών που ζουν σε ιδρύματα	Οικογένειες που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο απομάκρυνσης των παιδιών τους σε ιδρύματα καθώς και γονείς και συγγενείς που έχουν ήδη παιδιά σε ιδρύματα και επιθυμούν να επιστρέψουν σε αυτούς	Παροχή υλικής, οικονομικής, νομικής στήριξης και εκπαίδευσης για την ανάπτυξη γονεϊκών ικανοτήτων	Τσεχία

5.1.1 Καταφύγια

Ιδιαίτερη κατηγορία στο θεραπευτικό τομέα αποτελούν τα καταφύγια ή οι ξενώνες φιλοξενίας κακοποιημένων γυναικών και των παιδιών τους. Τα καταφύγια σχεδιάστηκαν ώστε να αποτελούν ένα ασφαλές μέρος για τις κακοποιημένες γυναίκες και τα παιδιά τους. Τα καταφύγια διαφέρουν από χώρα σε χώρα, αλλά τα κοινά χαρακτηριστικά τους είναι η κρυφή τοποθεσία που βρίσκονται, οι τηλεφωνικές γραμμές υποστήριξης και πληροφοριών, η νομική και συμβουλευτική υποστήριξη, καθώς και τα εκπαιδευτικά προγράμματα που διαθέτουν. Επιπλέον, αρκετά

καταφύγια, αλλά όχι όλα, παρέχουν υποστηρικτικά προγράμματα για τα παιδιά-μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας. Τα στατιστικά στοιχεία που υπάρχουν για τα καταφύγια δεν είναι ακριβή, καθώς πολλά από αυτά στην προσπάθειά τους να παρέχουν προστασία στα θύματα, επιλέγουν να μην δημοσιοποιήσουν δεδομένα. Τα στοιχεία που συνήθως γνωστοποιούνται αφορούν μόνο τις μητέρες - θύματα και όχι τα παιδιά που εκτίθενται στην ενδοοικογενειακή βία⁸⁵. Οι υπηρεσίες που συνήθως προσφέρονται στα παιδιά είναι: δομημένο παιχνίδι, βιβλιοθεραπεία, παρεμβάσεις μέσα από μουσική, χορό και θέατρο, ατομικές και ομαδικές συνεδρίες, παροχή βοήθειας στην αλλαγή του σχολείου και παροχή νομικής βοήθειας.

Η παραμονή των παιδιών στα καταφύγια είναι μια ευκαιρία ώστε να γίνουν γνωστές οι ανάγκες τους και να τους δοθεί η κατάλληλη υποστήριξη και θεραπεία. Αν και πολλές φορές η βραχυχρόνια παραμονή τους στο καταφύγιο, έχει ως αποτέλεσμα τη μη ολοκλήρωση της θεραπευτικής παρέμβασης.

5.1.2 Το πρόγραμμα: «Domestic Violence and Family Support Programms» (Υποστήριξη), Η.Π.Α.

Απευθύνεται σε μητέρες θύματα ενδοοικογενειακής βίας και τα παιδιά τους, οι οποίες αποφασίζουν να φύγουν από το σπίτι και να απομακρυνθούν από τον βίαιο σύζυγο. Το πρόγραμμα⁸⁶ έχει στόχο την στήριξη των μητέρων και την βελτίωση των γονεϊκών τους δεξιοτήτων. Περιλαμβάνει από κοινού δραστηριότητες μητέρας – παιδιού καθώς και εξειδικευμένες δράσεις και ενέργειες ανάπτυξης του παιδιού. Εστιάζει στη συνδρομή των γνωστών και φίλων και παρέχει πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες. Στοχεύει στην κάλυψη των αναγκών των θυμάτων και παρέχει ψυχολογική,

⁸⁵ Children's Defense Fund (2009): *Children Who Witness Domestic Violence A kids count project*, Ohio

⁸⁶ Ahsan N (2004): *Domestic Violence and Family Support Programms: Creating Opportunities to help young children and their families*. University of Iowa.

συναισθηματική και νομική συμβουλευτική και υποστήριξη σε εβδομαδιαίες συνεδρίες. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως η περεταίρω παρακολούθηση των θυμάτων, συμβάλλει κατά ένα μεγάλο ποσοστό στη βελτίωση της κατάστασης της μητέρας και του παιδιού.

5.1.3 Πρόγραμμα: «Against Violence & Abuse» (Ενάντια στη Βία και την Κακοποίηση), Μεγάλη Βρετανία

Το πρόγραμμα απευθύνεται σε παιδιά, νέους και μητέρες, που έχουν βιώσει ενδοοικογενειακή βία, με στόχο να μοιραστούν και να μιλήσουν για τις εμπειρίες τους⁸⁷. Έρευνες στην Βρετανία δείχνουν πως τα παιδιά που έχουν βιώσει ενδοοικογενειακή βία προτιμούν να μιλούν σε άλλα παιδιά με παρόμοιες εμπειρίες. Δυστυχώς αυτό δε μπορεί εύκολα να πραγματοποιηθεί εκτός καταφυγίων, διότι δεν υπάρχουν αρκετά κοινοτικά προγράμματα για παιδιά που έχουν εκτεθεί στην ενδοοικογενειακή βία.

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα διαρκεί 12 εβδομάδες και απευθύνεται σε διαφορετικές ηλικιακές ομάδες, παιδιά και νέους 4-21 ετών.

Κύρια θέματα που διαπραγματεύονται οι ομάδες είναι οι εμπειρίες των παιδιών, η κατανόηση της κακοποίησης, η μείωση των ενοχών και της αυτοκατηγορίας, ο σχεδιασμός ενός ασφαλούς μέλλοντος και η διαχείριση έκφρασης συναισθημάτων. Υπάρχει ξεχωριστή ομάδα για τις μητέρες. Στόχος της είναι η στήριξη τους για να κατανοήσουν πώς η βία επηρέασε τα παιδιά και πώς μπορούν οι ίδιες να τα βοηθήσουν. Επιπλέον, ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου προγράμματος είναι η συνεργασία με άλλες υπηρεσίες, όπως κοινωνικές υπηρεσίες,

⁸⁷ AVA, (2010): Community Groups Project, <http://www.avaproject.org.uk/our-projects/children--young-people's-project/community-groups-project.aspx>,

σχολεία, εθελοντικές οργανώσεις, υπηρεσίες επιμελητών ανηλίκων / κοινωνικής αρωγής.

5.1.4 Πρόγραμμα: «Interkulturelle Initiative e.V» (Διαπολιτισμική πρωτοβουλία), Γερμανία

Το πρόγραμμα⁸⁸ ξεκίνησε το 2001 στο Βερολίνο, προκειμένου να παρέχει συμβουλευτική, νομική βοήθεια και καταφύγιο στις κακοποιημένες γυναίκες και τα παιδιά τους. Στα καταφύγια έχουν δημιουργηθεί ειδικά χώροι και κήποι για να παίζουν τα παιδιά.

Το προσωπικό (νηπιαγωγοί, κοινωνικοί λειτουργοί κ.ά.) προέρχεται από διάφορες χώρες και μιλάει και άλλες γλώσσες εκτός από γερμανικά, όπως τούρκικα, ρώσικα, ισπανικά, αγγλικά, περσικά, ταμίλ, πολωνικά, αρμένικα και γλώσσες από την πρώην Γιουγκοσλαβία, προκειμένου να διευκολύνεται η επικοινωνία με τις μετανάστριες γυναίκες και τα παιδιά τους. Έτσι, η βοήθεια που προσφέρεται είναι ανεξάρτητη από την εθνικότητα και την γλώσσα που μιλούν οι γυναίκες και τα παιδιά.

Πιο αναλυτικά, το πρόγραμμα παρέχει συμβουλευτική σε γυναίκες και παιδιά, δωρεάν νομική βοήθεια, τηλεφωνική στήριξη, υπηρεσίες μετάφρασης και συνοδείας, καταφύγια έκτακτης ανάγκης μεσοπρόθεσμης ή μακροπρόθεσμης διαμονής. Επίσης προβλέπεται περεταίρω παρακολούθηση (follow-up) των γυναικών και παιδιών μετά την απομάκρυνση από το καταφύγιο.

Οι υπηρεσίες που παρέχονται στα παιδιά αφορούν στην υποστήριξή τους ώστε να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που βίωσαν και βιώνουν, στη βοήθεια για την εύρεση των κατάλληλων προγραμμάτων εκτός του καταφυγίου, στην επικοινωνία με

⁸⁸ Interkulturelle Initiative e.V, The emergency shelter's and sheltered housing project's children areas, http://www.interkulturellesfrauenhaus.de/cms/index.php?page=kinder&hl=en_US

σχολεία, ιδρύματα κλπ. στη βοήθεια για την ενδυνάμωση του δεσμού μητέρας-παιδιού, σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες, στην εκπαίδευση για θέματα ισότητας. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι παρέχεται ξεχωριστό πρόγραμμα για τα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας, που ζουν στο καταφύγιο με την μητέρα τους.

5.1.5 Πρόγραμμα: «En nu ik ...!» (Και τώρα εγώ ...!), Ολλανδία

Το πρόγραμμα⁸⁹ αναφέρεται σε παιδιά 7 - 11 ετών που έχουν εκτεθεί στην ενδοοικογενειακή βία και στους γονείς τους. Υπάρχει δυνατότητα στήριξης και στα μικρότερα αδέλφια των παιδιών που παίρνουν μέρος στο πρόγραμμα. Επιπλέον, σε περιπτώσεις όπου οι γονείς δε μιλούν καλά ολλανδικά μπορεί να παραβρίσκεται στις συναντήσεις διερμηνέας. Οι συνεδρίες που πραγματοποιούνται είναι ομαδικές, τα παιδιά μπορούν να μοιραστούν τις εμπειρίες τους και η θεραπεία επιτυγχάνεται, μεταξύ άλλων και μέσα από το παιχνίδι, τη ζωγραφική, το θέατρο, το χορό και το διάβασμα. Στην ομάδα γονέων, οι γονείς ενημερώνονται για το πρόγραμμα των παιδιών, τις επιπτώσεις της βίας στη ζωή τους και λαμβάνουν την καθοδήγηση που χρειάζονται.

5.1.6 Πρόγραμμα: «Blijf Groep» (Μείνετε ομάδα), Ολλανδία

Το πρόγραμμα⁹⁰ δημιουργήθηκε το 1974 στο Άμστερνταμ και μέσω αυτού πραγματοποιούνται παρεμβάσεις σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας. Τα τελευταία χρόνια παρέχονται ξεχωριστά προγράμματα σε παιδιά που έχουν εκτεθεί στην ενδοοικογενειακή βία. Επιπροσθέτως, έχουν δημιουργηθεί καταφύγια για γυναίκες, παιδιά αλλά και άντρες θύματα ενδοοικογενειακής βίας.

⁸⁹ Steunpunt Huiselijk Geweld Noord-Kennemerland, n.d. Kinderen als getuige van geweld

⁹⁰ Blijf, (2012): About us, <https://www.blijfgroep.nl/about-us>

Κύριοι στόχοι του προγράμματος είναι η πρόληψη και η παρέμβαση για την ενδοοικογενειακή βία. Αυτοί επιτυγχάνονται με την παροχή βοήθειας σε όποιον αντιμετωπίζει πρόβλημα με την ενδοοικογενειακή βία σε σπίτια ή σε καταφύγια και με την ενημέρωση και εκπαίδευση σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία.

5.1.7 Πρόγραμμα: «Stronger Families Programme», (Δυνατότερες Οικογένειες), Ηνωμένο Βασίλειο

Το πρόγραμμα απευθύνεται⁹¹ σε μητέρες και παιδιά που έχουν εκτεθεί στην ενδοοικογενειακή βία. Ξεκίνησε το 2003 και βασίζεται σε αντίστοιχο πρόγραμμα του Καναδά.

Σκοπός του προγράμματος για τα παιδιά είναι να ενημερωθούν για την ενδοοικογενειακή βία, να μάθουν να κάνουν έναν «ασφαλή σχεδιασμό» σε περίπτωση επανεμφάνισης της βίας και να μάθουν να διαχειρίζονται την απώλεια και τις αλλαγές στη ζωή τους.

Σκοπός του προγράμματος για τις μητέρες είναι να βοηθηθούν ώστε να ξεπεράσουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, να αναπτύξουν στρατηγικές για την ασφάλεια των παιδιών και να τα στηρίζουν με κάθε τρόπο.

5.1.8 Πρόγραμμα: «Tartu Child Support Centre», Κέντρο Υποστήριξης Παιδιών, Εσθονία

Το «Tartu Child Support Centre for Abused Children» είναι μία Μη Κυβερνητική Οργάνωση, που ασχολείται με κακοποιημένα παιδιά. Εκτός των υπηρεσιών συμβουλευτικής και υποστήριξης, παρέχει σε φοιτητές και σε άλλα άτομα που έχουν ενδιαφέρον, μαθήματα που εστιάζουν σε θέματα κακοποίησης των παιδιών.

⁹¹ Stanley N. (2011): *Children Experiencing Domestic Violence: A Research Review*, Research in Practice. The Granary, Dartington Hall

Ειδικότερα για τα κακοποιημένα παιδιά, οι κύριοι στόχοι του κέντρου υποστήριξης είναι να:

- παρέχει ψυχολογική στήριξη και ψυχοθεραπευτική βοήθεια, ιατρική φροντίδα και παροχή συμβουλών για τα κακοποιημένα παιδιά και τα μέλη της οικογένειάς τους
- οργανώνει σειρά μαθημάτων επανεκπαίδευσης για ειδικούς, γονείς, εθελοντές, πανεπιστημιακούς σπουδαστές και άλλα άτομα με ενδιαφέρον στον τομέα αυτό
- αναπτύσσει υπηρεσίες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης για κακοποιημένα παιδιά και μέλη της οικογένειας.

Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του κέντρου υποστήριξης Tartu είναι η διεπιστημονική προσέγγιση και η πολυδιάσταση των υπηρεσιών, καθώς συνεργάζονται διαφορετικοί επαγγελματίες με διαρκή εκπαίδευση σε θέματα κακοποίησης παιδιών όπως: παιδίατροι, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, εισαγγελείς, αστυνομικοί και εθελοντές εξειδικευμένοι σε θέματα παιδικής κακοποίησης και ενδοοικογενειακής βίας.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα πτυχή των υπηρεσιών του κέντρου είναι η εργασία στο τομέα της πρόληψης που περιλαμβάνει: ενίσχυση της κοινωνικής συνειδητοποίησης για ζητήματα βίας και κακοποίησης παιδιών και εντοπισμό των ομάδων υψηλού κινδύνου σε συνεργασία με δασκάλους, ιατρούς και κοινωνικούς λειτουργούς.

Το Κέντρο αναπτύσσει επίσης εκτεταμένα δίκτυα συνεργασίας καθώς και έρευνα πάνω σε θέματα βίας. Οργανώνει δε διαβουλεύσεις και συνεργασίες με πολιτικούς, Μ.Κ.Ο. και άλλες αρχές που ασχολούνται με το θέμα.

5.1.9 Πρόγραμμα: «Barnahus», Σπίτια για παιδιά, Σουηδία - Ισλανδία

Σε πολλές περιφέρειες της Σουηδίας και της Ισλανδίας λειτουργούν «σπίτια» για κακοποιημένα παιδιά. Στα «σπίτια» αυτά γίνεται διεπιστημονική εκτίμηση και συνεργασία διαφορετικών φορέων για την αντιμετώπιση των παιδιών που καταγγέλλεται κακοποίηση εις βάρος τους.

Στα κέντρα αυτά δραστηριοποιούνται παράλληλα και συνεργάζονται κάτω από την ίδια στέγη: Αστυνομικές υπηρεσίες με ειδίκευση σε θέματα ανηλίκων, που εκτελούν προανακριτικό έργο, κοινωνικές υπηρεσίες παιδικής προστασίας, που κάνουν εκτίμηση της κατάστασης του παιδιού θύματος και της οικογένειάς του, ιατρικές υπηρεσίες που κάνουν διαπίστωση της σωματικής βλάβης ή της σεξουαλικής κακοποίησης του παιδιού και μονάδες αποκατάστασης και θεραπείας που παρεμβαίνουν για την υποστήριξη του παιδιού στη συνέχεια, και, αν απαιτείται, για την παραπομπή του σε ειδικό θεραπευτικό πλαίσιο.

Στα Barnahus παραπέμπονται τα παιδιά που καταγγέλλεται κακοποίηση σε βάρος τους, από τις περιφερειακές αστυνομικές ή κοινωνικές υπηρεσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης, με τις οποίες συνεργάζονται άλλοι φορείς της κοινότητας, όπως τα σχολεία.

Εκεί διεξάγονται οι πρώτες αναλυτικές μαρτυρικές καταθέσεις των θυμάτων, οι οποίες καταγράφονται και βιντεοσκοποούνται, ώστε να αποφεύγεται κατά το δυνατό η δοκιμασία της επανειλημμένης κατάθεσης των παιδιών θυμάτων. Τα αστυνομικά όργανα που διεξάγουν τις συνεντεύξεις είναι ειδικευμένα, ενώ υπάρχει δυνατότητα ταυτόχρονης παρακολούθησης της συνέντευξης σε διαφορετική αίθουσα από κοινωνικό λειτουργό, ειδικό ψυχικής υγείας καθώς και από τον δικηγόρο του παιδιού, που διορίζεται αυτεπαγγέλτως, οι οποίοι μπορούν να παρέμβουν προς το αστυνομικό όργανο, μέσω ακουστικών, προτείνοντας ερωτήσεις. Τα παιδιά ενημερώνονται για τη

βιντεοσκόπηση και τη διαδικασία με την οποία λαμβάνεται η κατάθεση και ζητείται η συναίνεσή τους για αυτή.

Η ομάδα των ειδικών συνεργάζεται πριν και μετά την συνέντευξη, σχετικά με τα μέτρα που είναι αναγκαία για την προστασία του παιδιού, τα οποία αναλαμβάνουν οι κοινωνικές υπηρεσίες (π.χ. παρέμβαση στους γονείς, προσωρινή απομάκρυνση του παιδιού από την οικογένειά του κ.α). Η προσωρινή απομάκρυνση του παιδιού δεν χρειάζεται εισαγγελική εντολή και αποφασίζεται από τις κοινωνικές υπηρεσίες. Η μαρτυρική κατάθεση, η έκθεση της κοινωνικής υπηρεσίας και η τυχόν έκθεση από την ιατρική εξέταση, παραδίδονται στον εισαγγελέα ανηλίκων που αποφασίζει αν θα ασκήσει ή όχι ποινική δίωξη.

Μερικές φορές, η διαδικασία της έρευνας χρειάζεται να διαρκέσει πάνω από μια μέρα, οπότε, αν αποφασιστεί η προσωρινή απομάκρυνση από την οικογένειά του, το παιδί φιλοξενείται σε μικρές μονάδες φιλοξενίας (μέχρι 6 ατόμων) ή σε ανάδοχες οικογένειες.

5.2 Καλές Πρακτικές για τα παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας

5.2.1 Πρόγραμμα Bågen, Σουηδία

Η Κλινική Bågen⁹² εφαρμόζει ένα πρόγραμμα για παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας. Συγκεκριμένα, το πρόγραμμα αναφέρεται σε παιδιά 3-7 ετών, τα οποία ζουν σε οικογένειες, όπου η μητέρα υπέστη σωματική βία. Τα παιδιά που συμμετέχουν στο πρόγραμμα ζουν πλέον μόνο με τις μητέρες τους.

Το πρόγραμμα προσφέρει βραχυπρόθεσμη ομαδική ψυχοθεραπεία, με την ομάδα να αποτελείται από 5 ή 6 παιδιά και 2 θεραπευτές. Οι συναντήσεις πραγματοποιούνται μια ώρα την εβδομάδα για 12 εβδομάδες. Ο σκοπός της ομάδας είναι να βοηθήσει τα παιδιά να περιγράψουν και να καταλάβουν το βίωμά τους, να μειώσει το - σχετιζόμενο με το τραύμα- άγχος και δυσφορία τους, να μειώσει την ντροπή και το αίσθημα αποκλεισμού που νιώθουν και να μειώσει τη νοητική τους σύγχυση.

Από την εφαρμογή του προγράμματος αυτού δεν επιδιώκεται η διερεύνηση του τί έγινε στην πραγματικότητα, αλλά η παροχή βοήθειας προς τα παιδιά. Με αυτόν τον τρόπο δίνεται η ευκαιρία στα παιδιά να αναφέρουν μέσα από την δική τους οπτική γωνία τι έγινε στην οικογένεια, ανεξαρτήτως από τις νομικές διαδικασίες.

Η θεραπεία γίνεται με ενεργητική προσέγγιση και τη χρήση του παιχνιδιού για θέματα που αφορούν την ενδοοικογενειακή βία. Εκτός από τη μέθοδο του παιχνιδιού, είναι πολύ σημαντικό τα παιδιά να μιλούν ανοιχτά στην ομάδα για τις εμπειρίες τους.

Επιπροσθέτως, οι θεραπευτές οργανώνουν ομαδικές συνεδρίες με τις μητέρες των παιδιών, τέσσερις με έξι φορές συνολικά. Όπως αναφέρεται, είναι πάρα πολύ

⁹² Zachrisson Eva, (2006): *Jag släppte rustningen och blev en mamma*. Rapport från Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen Bågen. Stockholms läns landsting.

δύσκολο οι άνδρες να παρακινηθούν και να συμμετέχουν στην θεραπευτική διαδικασία.

Τέλος, οι συγκρούσεις και οι απειλές μεταξύ των γονέων παραμένουν ακόμα και μετά τον χωρισμό και αυτό επηρεάζει την ανάπτυξη του παιδιού. Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν τα παιδιά είναι πιθανόν να μην αλλάξουν, όμως η θεραπευτική διαδικασία τα βοηθάει να αντιμετωπίσουν καλύτερα τα συναισθήματά και τις αντιδράσεις τους, που προκύπτουν από τη βεβαρυμμένη με συγκρούσεις καθημερινότητά τους. Μια αποτελεσματική θεραπευτική προσέγγιση για παιδιά που βιώνουν ψυχολογικά τραύματα από την ενδοοικογενειακή βία, είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει στοιχεία από το ψυχοδυναμικό αλλά και το γνωσιακό- συμπεριφορικό μοντέλο.

Το παιχνίδι είναι πολύ σημαντικό εργαλείο για την λειτουργία της ομάδας, αφού πρόκειται για παιδιά προσχολικής ηλικίας και μέσα από αυτό μπορούν να εκφραστούν καλύτερα. Επιπλέον, τα παιδιά έχουν ανάγκη την υποστήριξη ενός ενήλικα όπως και την διαβεβαίωση ότι θα είναι ασφαλή. Αφού βεβαιωθούν ότι τα ίδια και οι μητέρες τους είναι ασφαλή, τότε μόνο μπορούν να επεξεργαστούν τις τραυματικές τους εμπειρίες.

Επιπρόσθετα, τα παιδιά που έχουν δει την μητέρα τους να κακοποιείται και παρουσιάζουν συμπτώματα μετα-τραυματικού στρες, θα πρέπει να περιγράψουν την κατάσταση την οποία έζησαν. Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα, οι ευθείες ερωτήσεις και υποστηρικτικές θεραπευτικές προσεγγίσεις βοηθούν το παιδί να περιγράψει τι ακριβώς έγινε με λεπτομέρειες. Επιπλέον, οι συζητήσεις επικεντρώνονται στα συναισθήματα των παιδιών και στην δική τους ερμηνεία για το τι έγινε.

Κάποια παιδιά δυσκολεύονται να συνειδητοποιήσουν και να επεξεργαστούν την κατάσταση. Σε αυτή την περίπτωση ο θεραπευτής οφείλει να αποσαφηνίσει με κάθε δυνατό τρόπο το βίωμα του παιδιού και να ξεκαθαρίσει στο παιδί ότι πραγματικά έζησε αυτή την τραυματική κατάσταση.

5.2.2 Πρόγραμμα: «Child Witness to Violence» (Παιδί μάρτυρας βίας), Καναδάς

Το πρόγραμμα⁹³ έχει στόχο να βοηθήσει τα παιδιά που είναι μάρτυρες βίας παρέχοντας συμβουλευτική, σε εκείνα και στις οικογένειές τους. Επιπλέον, παρέχει εκπαίδευση στους γονείς, για να μπορούν να στηρίζουν και να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών. Στο πλαίσιο του προγράμματος πραγματοποιούνται ατομικές ή ομαδικές συνεδρίες σε παιδιά και εφήβους (3-18 ετών), που δε ζουν σε βίαιες οικογένειες πια.

5.2.3 Πρόγραμμα: «Catholic Family Service» (Καθολική οικογενειακή υπηρεσία), Καναδάς

Η Καθολική οικογενειακή υπηρεσία⁹⁴ είναι μία μη κερδοσκοπική οργάνωση με έδρα την Οττάβα που προσφέρει διάφορες υπηρεσίες για τα παιδιά, τους νέους και τις οικογένειες που αντιμετωπίζουν προβλήματα (ενδοοικογενειακή βία, σεξουαλική κακοποίηση κ.λπ.). Μια από τις υπηρεσίες που προσφέρει απευθύνεται σε παιδιά μάρτυρες ή θύματα ενδοοικογενειακής βίας. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιούνται ατομικές και ομαδικές συνεδρίες για παιδιά 6-15 ετών και συγκροτούνται ομάδες υποστήριξης για τις μητέρες των παιδιών. Οι κύριοι στόχοι της οργάνωσης που αφορούν στα παιδιά είναι να ενημερωθούν για τη βία, να μιλήσουν ελεύθερα για τις εμπειρίες τους, να «σπάσουν» τον κύκλο της βίας και να μάθουν εναλλακτικές της

⁹³ Child Witness to Violence Project, n.d *Facts & Myths*

⁹⁴ Catholic Family Service Ottawa, (2013): *Program for victims of family violence*

βίας λύσεις προκειμένου να αντιμετωπίζουν τα προβλήματά τους, καθώς και να μάθουν πώς να προστατεύουν τον εαυτό τους σε περιπτώσεις βίας

Αντίστοιχα, οι κύριοι στόχοι της οργάνωσης για τις μητέρες είναι να ενημερωθούν για τη βία και τις μορφές της, να μοιραστούν τις εμπειρίες τους, ώστε ακούγοντας και τις εμπειρίες των άλλων γυναικών να καταλάβουν πως δεν είναι μόνες, να αντιληφθούν τις συνέπειες που έχει η βία στην άσκηση του γονεϊκού τους ρόλου, να βελτιώσουν τις γονεϊκές τους δεξιότητες, να στηρίξουν τα παιδιά τους και να μάθουν πώς να προστατεύουν τον εαυτό τους και τα παιδιά τους.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως οι υπηρεσίες παρέχονται δωρεάν και δίνεται οικονομική βοήθεια αν χρειάζεται για μετακίνηση των ωφελούμενων με μεταφορικά μέσα και για τη φύλαξη των παιδιών. Τέλος, σε περιπτώσεις όπου είναι απαραίτητο παρέχεται διερμηνέας και διερμηνέας νοηματικής γλώσσας.

5.2.4 Πρόγραμμα: Karin, Σουηδία

Το πρόγραμμα Karin⁹⁵ αφορά στη δημιουργία και λειτουργία ενός αστυνομικού τμήματος που χειρίζεται αποκλειστικά και μόνο υποθέσεις που αφορούν άνδρες και γυναίκες θύματα βίας, απειλών, ή σεξουαλικής κακοποίησης από άτομα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος, καθώς και παιδιά μάρτυρες ενδοοικογενειακής βίας. Στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του αστυνομικού τμήματος, συμπεριλαμβάνεται και η λειτουργία ενός «Σπιτιού για Παιδιά», για παιδιά και ανήλικους, θύματα βίας. Επίσης παρέχεται βοήθεια και υποστήριξη σε άτομα που έχουν μηνυθεί. Παρόλο που η λειτουργία του τμήματος απευθύνεται τόσο σε άνδρες όσο και σε γυναίκες, στην

⁹⁵ Bogestam Nadja (2013): *Utvärdering av koncept Karin, En samverkansmodell i Malmö för personer som utsatts för våld i nära relationer*. Rapport 2013:8, Brottsförebyggande rådet, Elanders Sverige AB

πράξη το προσωπικό εργάζεται με υποθέσεις γυναικών που έχουν πέσει θύματα βίας από άνδρες.

Το πρόγραμμα Karin είναι προϊόν του γενικού επιχειρησιακού προγράμματος «δράσεις ενάντια στη βία κατά των γυναικών και των παιδιών στην πόλη του Μάλμε (Νότια Σουηδία)». Κατά τη διάρκεια υλοποίησης του επιχειρησιακού προγράμματος διαπιστώθηκε ότι τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, σε πάρα πολλές περιπτώσεις, είχαν επαφές με υπηρεσίες από διαφορετικούς φορείς και οργανισμούς του συστήματος απονομής δικαιοσύνης, των κοινωνικών υπηρεσιών, της ιατροφαρμακευτικής φροντίδας κ.λπ. Κοινή διαπίστωση αποτέλεσε το γεγονός ότι το κάθε θύμα, δράστης ή μάρτυρας ενδοοικογενειακής βίας μέχρι τώρα χρειάζεται να «περιφέρεται» μεταξύ διαφόρων υπηρεσιών. Για να δοθεί μια ουσιαστική και αποτελεσματική βοήθεια στα θύματα χρειαζόταν μια πλατιά συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων. Έτσι το πρόγραμμα Karin βασίζεται στη στενή συνεργασία της αστυνομίας, των κοινωνικών υπηρεσιών, της εισαγγελίας, του εθνικού συστήματος υγείας, του σωφρονιστικού συστήματος, του εκπαιδευτικού συστήματος και την ευρύτερη συνεργασία με Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Οργανώσεις Εθελοντών.

Το πρόγραμμα Karin ξεκίνησε πιλοτικά το 2008 και από το 2010 εξελίχθηκε σε δομή μόνιμου χαρακτήρα. Ονομάστηκε Karin γιατί το αστυνομικό τμήμα που δημιουργήθηκε, βρίσκεται στο οικοδομικό τετράγωνο Karin, της πόλης του Μάλμε.

Το αστυνομικό τμήμα είναι προσαρμοσμένο και επιπλωμένο έτσι ώστε να δημιουργεί ένα οικείο και ασφαλές περιβάλλον, με γνώμονα τις ανάγκες των παθόντων, αλλά και να πληροί τις προϋποθέσεις που θα βοηθήσουν το ανακριτικό έργο.

Το πρόγραμμα Karin υλοποιείται και ελέγχεται από μία διοικούσα επιτροπή στην οποία συμμετέχουν εκπρόσωποι από όλους τους φορείς που συμμετέχουν στις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στο τμήμα. Κατά τη διάρκεια των συναντήσεων συζητούνται και λαμβάνονται αποφάσεις σχετικά με τις μεθόδους εργασίας, τις συνεργασίες και συνέργειες που απαιτούνται, τον αριθμό των υποθέσεων που χειρίζονται καθώς και τη διάχυση της γνώσης και την ενημέρωση, ευαισθητοποίηση του κοινού.

Στους χώρους του τμήματος εργάζονται οι αστυνομικοί ερευνητές, οι οποίοι συνεργάζονται με το προσωπικό της κοινωνικής πρόνοιας. Όλοι όσοι εργάζονται στο τμήμα είναι εξειδικευμένοι στο αντικείμενο της ενδοοικογενειακής βίας.

Στο τμήμα εργάζονται δύο κοινωνικοί λειτουργοί, οι οποίοι προσφέρουν στις γυναίκες συναισθηματική υποστήριξη και πρακτική βοήθεια πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την αστυνομική έρευνα. Οι κοινωνικοί λειτουργοί ανήκουν στο τμήμα «Παιδί και Οικογένεια» της Κοινωνικής Υπηρεσίας της πόλης του Μάλμε. Στο τμήμα παρέχουν τις υπηρεσίες τους και οκτώ εισαγγελείς, οι οποίοι είναι εξειδικευμένοι σε θέματα ενδοοικογενειακής βίας.

Το αστυνομικό τμήμα δέχεται όλες τις μηνύσεις που σχετίζονται με βία στο στενό οικογενειακό περιβάλλον στην πόλη του Μάλμε. Ο αριθμός των υποθέσεων είναι μεγάλος. Το 2011 κατατέθηκαν 1.205 μηνύσεις που αφορούσαν βία μεταξύ ενηλίκων και 563 μηνύσεις που αφορούσαν βία κατά παιδιών. Το φθινόπωρο του 2012 εργαζόταν στο τμήμα 21 αστυνομικοί – ανακριτικοί υπάλληλοι που ασχολούνταν με υποθέσεις ενηλίκων, από τους οποίους 5 ήταν άνδρες και 16 γυναίκες καθώς και 14 αστυνομικοί – ανακριτικοί υπάλληλοι που ασχολούνταν με υποθέσεις που σχετίζονται με παιδιά. Επιπλέον προσωπικό αποτελούν οι τέσσερις αστυνομικοί

ερευνητές, τα δύο άτομα διοικητικό προσωπικό και τα δύο άτομα με συμβάσεις έργου που ασχολούνται κυρίως στην «αποδελτίωση – καθαρογραφή» των καταθέσεων. Οι ερευνητές αστυνομικοί είναι ντυμένοι με πολιτικά κατά τη διάρκεια των συναντήσεών τους με τα θύματα.

Η «από κοινού συνεργασία» είναι ένα σημαντικό μέρος του τρόπου εργασίας του τμήματος. Οι αστυνομικοί του τμήματος και οι εξειδικευμένοι εισαγγελείς έχουν καθημερινές συναντήσεις στους χώρους του τμήματος για να σχεδιάσουν και να αποφασίσουν τον τρόπο χειρισμού κάθε υπόθεσης ξεχωριστά καθώς και να αποφασίσουν πως με τον καλύτερο δυνατό τρόπο θα παρέχουν προστασία και υποστήριξη σε κάθε μια από τις γυναίκες. Οι εισαγγελείς δίνουν κατευθύνσεις σχετικά με τις έρευνες και λαμβάνουν αποφάσεις σχετικά με μέτρα που πρέπει να ληφθούν και μηνύσεις που πρέπει να γίνουν, ενώ οι αστυνομικοί πραγματοποιούν τις έρευνες και παίρνουν αποφάσεις για το πότε «δομημένες απειλές ή/και εκτιμήσεις κινδύνων» πρέπει να εξεταστούν⁹⁶.

Ειδικός χώρος εξέτασης διατίθεται στην ιατροδικαστική υπηρεσία, ο οποίος χρησιμοποιείται όταν χρειάζεται να γίνει καταγραφή των βλαβών που υπέστη το θύμα.

Επίσης, προκειμένου να απαντηθούν συγκεκριμένα ερωτήματα υπάρχει συνεργασία με άλλες υπηρεσίες και αρχές όπως το σύστημα υγείας, την εφορία, τη μεταναστευτική υπηρεσία, το σωφρονιστικό σύστημα και τα κέντρα περίθαλψης γυναικών.

⁹⁶ Σε αυτές τις περιπτώσεις διαβιβάζεται η υπόθεση στην Bosam - Brottsoffersamordningen (συντονιστικό όργανο για θύματα εγκληματικότητας) η οποία διενεργεί την έρευνα, ελεύθερη μετάφραση

Το πρόγραμμα Karin έχει μία ολιστική προσέγγιση. Δεν ασχολείται μόνο με το άμεσο θύμα, τη γυναίκα, αλλά με όλη την οικογένεια. Αυτό σημαίνει ότι θα ληφθούν υπόψη οι ανάγκες του ατόμου που έχει μηνυθεί αλλά και οι ανάγκες των παιδιών.

Κατά τη διαδικασία της ανάκρισης η αστυνομία ρωτάει τον ύποπτο, εάν αυτός επιθυμεί επαφή με κοινωνικό λειτουργό έτσι ώστε να καλυφθούν οι πιθανές ανάγκες του για πληροφόρηση, συμβουλές και υποστήριξη. Οι κοινωνικές υπηρεσίες διαθέτουν έναν κοινωνικό λειτουργό στο πρόγραμμα Karin, ο οποίος εργάζεται με το να παρέχει βοήθεια αποκλειστικά στα άτομα που έχουν μηνυθεί. Στην περίπτωση που η οικογένεια έχει παιδιά, αυτά βοηθούνται και στηρίζονται από το προσωπικό του «Σπίτι του παιδιού» το οποίο στεγάζεται εντός του αστυνομικού τμήματος.

Το πρόγραμμα Karin έχει επίσης ως αποστολή τη διάχυση της γνώσης σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία και το μοντέλο συνεργασίας που έχει αναπτύξει και εφαρμόζει, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Μεταξύ άλλων δέχεται μία επίσκεψη εργασίας ανά εβδομάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο : Συμπεράσματα - Προτάσεις

Αν και η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί ένα φαινόμενο που αφορά χωρίς εξαιρέσεις όλες τις χώρες, τους πολιτισμούς και τις κοινωνικές τάξεις, είναι κυρίως οι γυναίκες και τα παιδιά που διατρέχουν τον κίνδυνο θυματοποίησης.

Όπως προαναφέρθηκε, στα περισσότερα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης το ερευνητικό πεδίο «παιδιά στο πλαίσιο ενδοοικογενειακής βίας» πρέπει να χαρακτηριστεί ως «*terra incognita*». Υπάρχουν μεμονωμένες μόνον μελέτες σχετικά με την κατάσταση των παιδιών που μεγαλώνουν σε βίαιο οικογενειακό περιβάλλον. Επίσης, ελάχιστες είναι οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί όσον αφορά τις δυνατότητες πρόσβασης των παιδιών σε βοήθεια και υποστήριξη. Η Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού δεσμεύει τις χώρες να λάβουν όλα τα κατάλληλα νομοθετικά, διοικητικά, κοινωνικά και εκπαιδευτικά μέτρα για την πρόληψη της βίας κατά των παιδιών και την προστασία τους από αυτήν. Η προσαρμογή των εθνικών νομοθεσιών στη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού και η κατάλληλη ενδυνάμωση του δικαστικού συστήματος και της αστυνόμευσης συνιστώνται ως στρατηγικές που μπορούν να ενισχύσουν αυτούς τους νόμους. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητά τους είναι ασαφής, καθώς δεν έχουν γίνει σχολαστικές προσπάθειες για να εκτιμηθεί η προληπτική τους επίδραση. Αν μη τι άλλο, η απαγόρευση της σωματικής τιμωρίας των παιδιών και η καθιέρωση νομικών ρυθμίσεων για την καταγγελία της παιδικής κακοποίησης συντελούν στο να βγουν αυτά τα θέματα στην επιφάνεια και να καταπολεμηθεί η ιδέα ότι η παιδική κακοποίηση είναι ένα ιδιωτικό, οικογενειακό ζήτημα. Σε αυτό το βαθμό, οι νόμοι είναι ιδιαίτερα σημαντικοί για την αλλαγή των κοινωνικών αντιλήψεων και κατ'επέκταση των κοινωνικών στάσεων.

Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να βελτιωθεί όταν υπάρχουν θετικές κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές - ίση πρόσβαση σε βασικούς τομείς όπως η υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση, η απασχόληση, η στέγαση και οι κοινωνικές υπηρεσίες πρόνοιας. Η βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών στους τομείς αυτούς μπορεί να αντιμετωπίσει μερικούς από τους κύριους παράγοντες κινδύνου για την παιδική κακοποίηση και, κατά συνέπεια, να οδηγήσει σε χαμηλότερα ποσοστά παιδικής κακοποίησης.

Στις κοινωνικές και οικονομικές πολιτικές που μπορούν να βοηθήσουν στην πρόληψη της παιδικής κακοποίησης με αυτόν τον τρόπο περιλαμβάνονται:

- η παροχή εκπαίδευσης και μέριμνας στην πρώιμη παιδική ηλικία
- η καθολική παροχή πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης
- μέτρα κατά της ανεργίας
- συστήματα κοινωνικής προστασίας - όπως η παροχή ευεργετημάτων στα άτομα με αναπηρίες, η υγειονομική ασφάλιση, η παιδική μέριμνα κ.λπ.

Τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα - και ο βαθμός στον οποίο αυτά υπάρχουν στην πράξη - έχουν άμεση σχέση με τους παράγοντες κινδύνου που υποβόσκουν στην παιδική κακοποίηση. Τα δικαιώματα αυτά περιλαμβάνουν:

- το δικαίωμα σε ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης
- το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση
- το δικαίωμα στην εκπαίδευση
- το δικαίωμα στην ισότητα και την ελευθερία από τις διακρίσεις

Η υιοθέτηση των στρατηγικών από τις κυβερνήσεις προκειμένου να σεβαστούν και να προστατεύσουν τα δικαιώματα αυτά, είναι πιθανό να μειώσει την παιδική κακοποίηση σε σημαντικά ποσοστά, αν και τα ευρήματα σχετικά με τα προληπτικά

αποτελέσματα αυτών των στρατηγικών είναι ακόμα ελλιπή. Στη συνέχεια παρουσιάζονται, ανά τομέα, προτάσεις που αποσκοπούν να συνδράμουν στην προσπάθεια οχύρωσης των θεσμών, στην προστασία κάθε παιδιού που κινδυνεύει να γίνει θύμα κακοποίησης και κυρίως στην κατεύθυνση της λήψης μέτρων για την πρόληψη της παιδικής κακοποίησης.

6.1 Ερευνητικό πλαίσιο

Η απουσία συγκεκριμένων και κατανοητών δεδομένων αποτελεί τη μεγαλύτερη και κυριότερη αιτία κατανόησης του προβλήματος των παιδιών - μαρτύρων ενδοοικογενειακής βίας, και η οποία απουσία παρακωλύει την ανάπτυξη επιτυχών στρατηγικών στο πρόβλημα. Για την επιστημονική και πολιτική συζήτηση σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να υφίστανται ακριβείς, ενημερωμένες γνώσεις σχετικά με τη στάση της κοινωνίας απέναντι σε αυτό το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας, τη νομική βάση και τις προσεγγίσεις που υιοθετούνται σε ότι αφορά την προστασία και υποστήριξη των παιδιών, καθώς και τις δράσεις παρέμβασης και πρόληψης. Η υλοποίηση ερευνητικών σχεδίων σχετικά με το είδος, την έκταση και τις επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στα παιδιά πρέπει να αποτελέσει κυρίαρχο αίτημα.

Μολονότι την κύρια ευθύνη για την καταπολέμηση της βίας στο οικογενειακό περιβάλλον φέρουν τα κράτη μέλη, η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή⁹⁷ κρίνει, εντούτοις, αναγκαίο να χαραχθεί πανευρωπαϊκή στρατηγική, λόγω της σπουδαιότητας των δικαιωμάτων των παιδιών και επειδή τα μέτρα που λαμβάνονται σε εθνικό επίπεδο διαφέρουν από κράτος σε κράτος. Η πανευρωπαϊκή

⁹⁷ Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινωνική Επιτροπή (2006): Υιοθέτηση γνωμοδότησης με θέμα «*Τα παιδιά ως έμμεσα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας*», (2006/C 325/15). Βρυξέλλες

αυτή στρατηγική θα πρέπει να βασίζεται στην εκπόνηση μιας πρώτης πανευρωπαϊκής μελέτης σχετικά με τη συχνότητα και τις επιπτώσεις των φαινομένων ενδοοικογενειακής βίας στην ανατροφή των παιδιών, καθώς και σχετικά με τις υφιστάμενες δυνατότητες και τις δράσεις που αναλαμβάνονται για την προστασία και υποστήριξη των παιδιών που πλήττονται έμμεσα από την ενδοοικογενειακή βία.

Είναι απαραίτητο όλοι οι εμπλεκόμενοι τομείς στην αντιμετώπιση της παιδικής κακοποίησης, να αναπτύξουν κοινό εννοιολογικό ορισμό και κοινές λειτουργικές έννοιες ώστε να μπορεί να αναγνωριστεί και να καταμετρηθεί η κάθε περίπτωση παιδικής κακοποίησης. Είναι επίσης ανάγκη να υπάρξει κοινή στατιστική προσέγγιση του προβλήματος, που θα περιλαμβάνει τυποποιημένους δείκτες για τη μέτρηση των ποσοστών κακοποίησης και των παραγόντων που αυξάνουν τον κίνδυνο κακοποίησης. Πανομοιότυπα ερωτηματολόγια, ερευνητικά σχέδια και τεχνικές συνέντευξης θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν σε διαφορετικά πλαίσια, έτσι ώστε να διασφαλιστεί η συγκρισιμότητα των μεθόδων και πορισμάτων που θα προκύψουν. Οι εθνικές ιδιαιτερότητες επιβάλλουν ότι οι μέθοδοι έρευνας θα χρειαστούν κάποια προσαρμογή στις τοπικές συνθήκες. Τέτοιες αλλαγές και προσαρμογές – που θα πρέπει να γίνονται στο ελάχιστο – πρέπει να καθιερωθούν μέσα από προσεκτική έρευνα πεδίου με άτομα και ομάδες επιλεγμένα από τον υπό μελέτη πληθυσμό. Εξαιτίας της ευαίσθητης φύσης των ερωτήσεων θα πρέπει να υπάρχει επιμελής εκπαίδευση των συνεντευκτών για να διασφαλιστεί ότι οι συνεντεύξεις διεξάγονται με απόλυτη εχεμύθεια και η βάση δεδομένων δεν περιλαμβάνει αναγνωρίσιμα προσωπικά στοιχεία.

Σημαντικό ρόλο προς τη κατεύθυνση αυτή, θα διαδραμάτιζε και η δημιουργία Εθνικού Κέντρου⁹⁸ Αναφοράς και Επιτήρησης με καθιέρωση υποχρεωτικών δηλώσεων κρουσμάτων βίας και τήρηση Ενιαίου Εθνικού Αρχείου κρουσμάτων βίας κατά ανηλίκων καθώς και η δημιουργία θεσμών μόνιμης και συστηματικής βιβλιογραφικής βνασκόπησης και ενημέρωσης των επαγγελματιών και των υπηρεσιών ώστε να τους τροφοδοτούν διαρκώς με τα νεότερα ερευνητικά δεδομένα και να διευκολύνουν την ενσωμάτωση των τελευταίων στην καθ' ημέρα πρακτική και λειτουργία των θεσμών.

6.2 Νομικό Πλαίσιο / θεσμοί

Παρά την ύπαρξη κανόνων από τους τομείς των Διεθνών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και τα Δικαιωμάτων του Παιδιού, κάποια εθνικά νομικά πλαίσια παραμένουν ανεπαρκή όταν πρόκειται να εκφραστεί μια ξεκάθαρη στάση σε περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας. Είναι σημαντικό να αναγνωριστεί πως τα παιδιά - μάρτυρες είναι θύματα και αποτελούν μια ξεχωριστή ομάδα, με διαφορετικές εμπειρίες και ανάγκες από τις κακοποιημένες μητέρες ή τα κακοποιημένα παιδιά. Έτσι, είναι αναγκαίο να αναπτυχθούν δράσεις υποστήριξης ειδικά για τα παιδιά μάρτυρες.

Τα παιδιά θύματα κακοποίησης θα πρέπει να προστατεύονται από τις επανειλημμένες και δημόσιες καταθέσεις ενώπιον των αρχών (ανακριτικών ή δικαστικών). Ο διορισμός πραγματογνωμόνων και η χρήση οπτικοακουστικών μέσων είναι μέτρα που μπορούν να συμβάλλουν στην προστασία των ανηλίκων μαρτύρων.

⁹⁸ Νικολαΐδης Γ., *Βία κατά ανηλίκων: ένα φαινόμενο στις εσχαιές του χώρου της υγείας, της δικαιοσύνης και της κοινωνικής πολιτικής*, σελ.12, Αθήνα και Μόσχος, Γ., (2008): Εισήγηση με τίτλο «Ο Συνήγορος του Παιδιού απέναντι στην παιδική κακοποίηση», και η οποία παρουσιάστηκε στην ημερίδα που διοργάνωσε το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων με θέμα τις «Μορφές βίας κατά παιδιών και γυναικών στη σύγχρονη κοινωνία», στα πλαίσια της εαρινής συνόδου του ευρωπαϊκού κέντρου του διεθνούς συμβουλίου γυναικών (ECICW – CECIF). Σελ.38, Αθήνα

Σε δικαστικές υποθέσεις σχετικά με το δίκαιο ανηλίκων⁹⁹ πρέπει να συνυπολογίζονται περισσότερο απ' ό τι μέχρι σήμερα οι τυπικοί κίνδυνοι που συνδέονται με την ενδοοικογενειακή βία, ειδικότερα η υψηλή πιθανότητα ότι ο κίνδυνος άσκησης βίας δεν παύει να υφίσταται μετά το χωρισμό του ζευγαριού. Η προστασία και η ασφάλεια γυναικών και παιδιών πρέπει να συνιστούν καθοριστικές πτυχές σε οποιαδήποτε δικαστική απόφαση. Στην στάθμιση μεταξύ των έννομων αγαθών προστασία και υποστήριξη των γυναικών, προστασία και ευημερία των παιδιών και δικαιώματα των αντρών, πρέπει να δίνεται πάντοτε προτεραιότητα στην προστασία από τη βία έναντι του δικαιώματος επικοινωνίας. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ρυθμίσεις των κρατών μελών της Ε.Ε. όσον αφορά το δίκαιο ανηλίκων προσανατολίζονται στο πρότυπο της από κοινού και σε συνεργασία ανατροφής και στην κοινή γονική ευθύνη της μητέρας και του πατέρα για το παιδί, ακόμη και μετά το χωρισμό τους, καθώς και στην απορρέουσα προοπτική του παιδιού να έχει ανεξάρτητο δικαίωμα επικοινωνίας και με τους δύο γονείς. Σε περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας, όπου ένας βίαιος γονέας έχει καταπατήσει, στην πλειονότητα των περιπτώσεων για μεγάλο χρονικό διάστημα, επανειλημμένα τα δικαιώματα και τα όρια της συντροφού και του παιδιού του, οι οποίοι έχουν υποστεί σωματικούς και ψυχικούς τραυματισμούς εξαιτίας του, απουσιάζουν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις για το δίκαιο ανηλίκων που βασίζεται στους ανωτέρω προσανατολισμούς. Αυτές οι προϋποθέσεις είναι η ύπαρξη μιας υπεύθυνης συντροφικής σχέσης που θεμελιώνεται στο σεβασμό και η ικανότητα που συνδέεται με αυτήν να γίνεται διάκριση των συγκρούσεων σε επίπεδο ζευγαριού από το γονεϊκό ρόλο.

⁹⁹ Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινωνική Επιτροπή, Υιοθέτηση γνωμοδότησης με θέμα «*Τα παιδιά ως έμμεσα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας*», (2006/C 325/15). Βρυξέλλες, 14 Δεκεμβρίου 2006

Επίσης είναι σημαντικό τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και Επικοινωνίας να καλύπτονται από επαρκές νομοθετικό πλαίσιο και να υπάγονται σε ενδελεχή έλεγχο σχετικά με τις επιπτώσεις τους στην ψυχική υγεία των παιδιών αλλά και την αντιμετώπιση των παιδιών και των πληροφοριών που αφορούν την προσωπική τους ζωή, ώστε να αποφεύγεται η δημόσια έκθεσή τους και οι συνέπειες αυτής, που πολλές φορές οδηγούν σε μεγαλύτερη αναστολή σχετικά με την δυνατότητα καταγγελίας πράξεων κακοποίησης σε βάρος τους.

6.3 Εκπαιδευτικός τομέας

Τα Δικαιώματα του Παιδιού και η προστασία τους από διάφορες μορφές κακοποίησης, είναι ενότητες που θα πρέπει να περιληφθούν στην εκπαιδευτική διαδικασία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η ενημέρωση, έκφραση απόψεων, ευαισθητοποίηση σχετικά με τα προβλήματα που γεννά η βία και τους τρόπους πρόληψης και αντιμετώπισής της και η ενίσχυση των μαθητών να μπορούν να προασπίζονται τα δικαιώματά τους και να συμβάλλουν στην καταπολέμηση της βίας και της κακοποίησης, πρέπει να αναδειχθούν ως πρωτεύοντες στόχοι της εκπαιδευτικής διαδικασίας, αφού συμβάλουν στην υγιή ανάπτυξη των παιδιών και την προετοιμασία τους για την ενήλικη ζωή.

Τα σχολεία θα πρέπει να πλαισιωθούν από ειδικούς ψυχικής υγείας και κοινωνικούς λειτουργούς, που θα ενισχύουν τους εκπαιδευτικούς στο έργο τους και θα διαμεσολαβούν για την προστασία των παιδιών από βία και παραμέληση και για την υποστήριξη των οικογενειών που αντιμετωπίζουν συναφή προβλήματα. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να καθοδηγηθούν και υποστηριχθούν για την εφαρμογή της νομοθεσίας που αφορά την προστασία των παιδιών από τη βία, ιδιαίτερα δε από μορφές ενδοοικογενειακής βίας (σύμφωνα με τις προβλέψεις και του νόμου 3500/06) αλλά και της σχολικής βίας (μεταξύ μαθητών αλλά και ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς

και μαθητές). Στα παιδιά πρέπει να δίνεται η δυνατότητα για εχέμυθη αναφορά και επικοινωνία με ενήλικες σχετικά με θέματα που αφορούν την προστασία τους από κάθε μορφή κακοποίησης.

Επίσης θα πρέπει να αναληφθούν περαιτέρω νομοθετικές πρωτοβουλίες για την αποσαφήνιση του νομικού πλαισίου αντιμετώπισης των κρουσμάτων, την αποφυγή της επαναθυματοποίησης των παιδιών στα δικαστήρια, τις υπηρεσίες υγείας- πρόνοιας, αλλά και στα Μ.Μ.Ε. και την θεσμική θωράκιση των επαγγελματιών με στόχο την εξάλειψη των φαινομένων «αμυντικής» άσκησης των καθικόντων τους.

6.4 Υποστηρικτικές δομές

Για το συνυπολογισμό των συμφερόντων των παιδιών απαιτείται υψηλός επαγγελματισμός από όλες τις επαγγελματικές ομάδες και τα πεδία δράσης - όπως π.χ. παιδική μέριμνα και πρόνοια για τους νέους, υπηρεσίες παροχής συμβουλευτικής υποστήριξης και κέντρα υποδοχής ατόμων που έχουν υποστεί ή εκτίθενται ως μάρτυρες σε βία, υπηρεσίες παρέμβασης, σχολεία, νηπιαγωγεία και ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις, δημόσια υγεία, αστυνομία και δικαστικές αρχές

Τα ιδρύματα παιδικής προστασίας, δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου, θα πρέπει να στελεχώνονται επαρκώς, ιδίως από επιστημονικό προσωπικό, να υπάγονται σε σύστημα πιστοποίησης και ελέγχου, με έμφαση στην γνώση και εφαρμογή των Δικαιωμάτων του Παιδιού τόσο στο προσωπικό όσο και στα φιλοξενούμενα σε αυτά παιδιά. Τα θύματα κακοποίησης θα πρέπει να μπορούν να τοποθετούνται σε χώρους φιλοξενίας και περίθαλψης με ειδικευμένο προσωπικό και μεθόδους προσέγγισης και υποστήριξής τους για την υγιή αποκατάσταση και επανένταξή τους στην κοινωνική ζωή. Τα παιδιά που προέρχονται από ξένες χώρες και ιδίως τα ασυνόδευτα, θα πρέπει να λαμβάνουν ειδική φροντίδα με βάση τις γλωσσικές και πολιτιστικές τους ανάγκες.

Σε όλες τις δράσεις παρέμβασης, βοήθειας και υποστήριξης πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στην κατάσταση των μεταναστριών και των παιδιών τους. Ειδικότερα, θα πρέπει να διοργανωθούν, από κοινού με τους κοινωνικούς φορείς και με τη συμμετοχή της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών, ειδικές εκστρατείες ενημέρωσης και προώθησης της προστασίας αυτών των ατόμων.

Οι κοινωνικές υπηρεσίες και οι μονάδες ψυχικής υγείας για παιδιά και τις οικογένειές τους, που λειτουργούν σε αποκεντρωμένου επίπεδο, με τη συμμετοχή της αυτοδιοίκησης Α΄ και Β΄ Βαθμού, θα πρέπει να ενισχυθούν και εξειδικευθούν και θα πρέπει να υπάρξει σαφέστερη νομοθετική κατοχύρωση των αρμοδιοτήτων και των υποχρεώσεών τους.

Κρίνεται απαραίτητη η αύξηση δομών ψυχικής υγείας¹⁰⁰ για ανηλίκους σε παιδοψυχιατρικές κλινικές σε κοινοτικούς χώρους και στα δημόσια νοσοκομεία. Η έλλειψη τέτοιων δομών μπορεί να προκαλέσει τεράστια προβλήματα τόσο για το παιδί, όσο και για τους ίδιους τους γονείς του. Όταν το παιδί έρθει αντιμέτωπο με ψυχοσωματικές κρίσεις, λόγω των καταστάσεων βίας που βιώνει μέσα στο σπίτι, πρέπει να υπάρχει ένας ιατρικός χώρος που να του παρέχει περίθαλψη και ψυχολογική υποστήριξη.

Θα πρέπει να υλοποιηθεί¹⁰¹ η λειτουργία κοινωνικών υπηρεσιών στα Πρωτοδικεία της χώρας, και ειδικότερα να δημιουργηθούν κοινωνικές υπηρεσίες που να υποστηρίζουν το έργο των εισαγγελέων ανηλίκων και να αναλαμβάνουν τη διεξαγωγή κοινωνικών ερευνών και την υποστήριξη της εφαρμογής δικαστικών αποφάσεων σε θέματα οικογενειακού δικαίου, σε συνεργασία με τις άλλες

¹⁰⁰ Ντίκου Ε. (2009): *Κακοποίηση: Παραμέληση Ανηλίκων*. Εξελικτική Ψυχολογία. ΑΣΠΑΙΤΕ. Αθήνα

¹⁰¹ ν. 2447/1996 «Υιοθεσία, επιτροπεία και αναδοχή ανηλίκου, δικαστική συμπαράσταση, δικαστική επιμέλεια ξένων υποθέσεων και συναφείς ουσιαστικές, δικονομικές και μεταβατικές διατάξεις», άρθρο 49. Αρ. Φύλλου 278, 30 Δεκεμβρίου 1996

κοινωνικές, ιατρικές και παιδαγωγικές υπηρεσίες της κοινότητας. Η αναδοχή, θα πρέπει να ενισχυθεί και εφαρμοστεί ευρύτερα στην Ελληνική κοινωνία, με κατάλληλους επαγγελματίες και μεθόδους επιλογής, προετοιμασίας, εποπτείας και στήριξης των αναδόχων γονέων.

6.5 Ενημέρωση – ευαισθητοποίηση κοινού

Μολονότι η ανατροφή μέσα σε ένα κλίμα σωματικής και ψυχικής βίας μπορεί να έχει σοβαρές επιπτώσεις στα παιδιά, η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για τα παιδιά ως έμμεσα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας εξακολουθεί να είναι περιορισμένη. Επίσης, με δεδομένο τα δικαιώματα των παιδιών σε μια ζωή χωρίς βία, και ειδικότερα σε μια ανατροφή απαλλαγμένη από βία, καθώς και το δικαίωμα στην φροντίδα και την προστασία, η εν λόγω κατάσταση δεν μπορεί να γίνεται ανεκτή. Θα πρέπει να αναπτυχθούν και να εφαρμοσθούν ειδικές προληπτικές δράσεις για το θέμα «Τα παιδιά ως έμμεσα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας», έτσι ώστε τα μέτρα και σχέδια που περιλαμβάνουν τα εθνικά σχέδια δράσης, να διαδοθούν ευρύτατα στην κοινή γνώμη μέσω ενημερωτικών, κοινωνικών εκστρατειών.

Είναι απαραίτητο να υπάρξει εξασφάλιση της εκπαίδευσης και κατάρτισης όλων των αρμόδιων επαγγελματικών ομάδων και ανάπτυξη όλων των πεδίων δράσης - όπως λόγου χάρη παιδική μέριμνα και πρόνοια για τους νέους, υπηρεσίες παροχής συμβουλευτικής υποστήριξης και κέντρα υποδοχής ατόμων που έχουν υποστεί βία, υπηρεσίες παρέμβασης, σχολεία, νηπιαγωγεία και ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις, δημόσια υγεία, αστυνομία και δικαστικές αρχές - μέλημα των οποίων αποτελεί η αναγνώριση του ειδικού κινδύνου που διατρέχουν τα παιδιά στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας και η παροχή αποτελεσματικής βοήθειας στα ενδιαφερόμενα άτομα.

Οι γονείς θα πρέπει να ευαισθητοποιηθούν με κάθε δυνατό μέσο, με εκστρατείες ενημέρωσης και σεμινάρια, ώστε να γνωρίζουν τα όρια και τις υποχρεώσεις της άσκησης του γονικού ρόλου, και την προστασία των παιδιών τους από οποιαδήποτε μορφή κακοποίησης. Παράλληλα θα πρέπει να παρακινούνται ώστε με την ενεργή τους συμμετοχή σε συλλόγους γονέων και άλλες συλλογικές πρωτοβουλίες πολιτών να ενεργοποιούνται έμπρακτα στην προάσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών στο επίπεδο των τοπικών κοινοτήτων.

Πολύ συχνά, οι γείτονες, οι γνωστοί των γονέων ή οι συγγενείς είναι μάρτυρες των κρουσμάτων βίας κατά των παιδιών. Εάν τα πρόσωπα αυτά επεδείκνυαν ενεργό στάση, πολλές τραγωδίες θα μπορούσαν να αποτραπούν. Ωστόσο, στην πράξη, πολύ σπάνια προσπαθούν να προσφέρουν βοήθεια στο παιδί που κακοποιείται. Μόνο το 25% των ενηλίκων που γίνονται μάρτυρες κακοποίησης παιδιών, καταγγέλλουν το γεγονός¹⁰². Για να καταπολεμηθεί η αδιαφορία αυτή, πρέπει να υπάρξει μια συνεπής προσέγγιση και να διεξαχθούν κατάλληλες ενημερωτικές εκστρατείες, οι οποίες να απελευθερώνουν, επίσης, τα θετικά συναισθήματα των ενδεχόμενων μαρτύρων κρουσμάτων βίας.

Επίσης κρίνεται αναγκαία η υποστήριξη και οικονομική ενίσχυση, αφού προηγηθεί μία καταγραφή και αξιολόγηση του παρεχόμενου έργου και των υπηρεσιών που προσφέρουν, των Μη Κυβερνητικών και εθελοντικών οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στο χώρο. Είναι αναμφίβολα πολύ σημαντικό το έργο που παρέχουν καθώς αγωνίζονται για τα ανθρώπινα δικαιώματα των θυμάτων, την επαγγελματική, κοινωνική και προσωπική αποκατάστασή τους.

¹⁰² Σύλλογος Του Παιδιού (2007): Εκδήλωση με κεντρικό σύνθημα «Παιδική Κακοποίηση – Γιατί Δεν Αντιδράς;», Θεσσαλονίκη

Όταν τα παιδιά μεγαλώνουν στο πλαίσιο ενδοοικογενειακής βίας, αυτό έχει πάντοτε άμεσο ή έμμεσο αντίκτυπο σε αυτά. Τα παιδιά επιβαρύνονται από πολλούς παράγοντες άγχους, οι οποίοι μπορεί να έχουν σοβαρές και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην ευημερία και τη συμπεριφορά τους. Ενώ η προστασία και η υποστήριξη γυναικών, οι οποίες γίνονται θύματα ενδοοικογενειακής βίας, έχουν βελτιωθεί σαφώς κατά τα τελευταία χρόνια, δεν υπάρχουν ακόμη αντίστοιχες δράσεις υποστήριξης για τα παιδιά αυτών των γυναικών. Προκειμένου να καταστεί δυνατή η αποτελεσματική υποστήριξη αυτών των παιδιών, είναι σημαντικό να διακρίνονται οι εμπειρίες που έχουν τα παιδιά ως μάρτυρες και θύματα ενδοοικογενειακής βίας από τις εμπειρίες λόγω κακοποίησης και κακομεταχείρισής τους από τους γονείς. Μολονότι συχνά υπάρχουν επικαλύψεις, τα παιδιά που πλήττονται έμμεσα από την ενδοοικογενειακή βία θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως «αυτόνομα» θύματα, για τα οποία πρέπει να αναπτυχθούν ειδικές δράσεις υποστήριξης.

Όλα τα σχέδια και μέτρα που είναι κατάλληλα για την πρόληψη της ενδοοικογενειακής βίας σε βάρος γυναικών, μπορούν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση της κατάστασης των παιδιών στο πλαίσιο της ενδοοικογενειακής βίας. Η προστασία των γυναικών αλλά και των παιδιών τους από την ενδοοικογενειακή βία φαίνεται να αποτελούν αλληλένδετα θέματα. Εντούτοις υπάρχουν σημαντικές συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ της προστασίας και υποστήριξης των γυναικών και της προστασίας και υποστήριξης των παιδιών. Τα κέντρα υποδοχής κακοποιημένων γυναικών και οι οργανισμοί παροχής συμβουλευτικής στήριξης σε γυναίκες, από τη μια πλευρά, και οι οργανισμοί προστασίας των παιδιών και οι υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας των νέων, από την άλλη, συχνά αναπτύσσουν μια αμφίδρομη σχέση δυσπιστίας και διατηρούν αποστάσεις μεταξύ τους. Στις περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας, ούτε ο δράστης αλλά ούτε το θύμα είναι σε

θέση να αξιολογήσουν ορθά την κατάσταση των παιδιών. Για το λόγο αυτό, τα παιδιά χρειάζονται ξεχωριστή παροχή συμβουλών και την παροχή υποστήριξης από κρατικά και μη ιδρύματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι ρυθμίσεις που εφαρμόζονται στη Σουηδία, όπου τα παιδιά και οι νέοι έως 18 ετών απευθύνονται στον δικό τους «Συνήγορο του Παιδιού»¹⁰³, ο οποίος, μεταξύ άλλων, διατηρεί τακτικές επαφές μαζί τους, και ενημερώνεται σχετικά με τις απόψεις και τις θέσεις τους.

Στόχο των μελλοντικών στρατηγικών και κανονιστικών ρυθμίσεων πρέπει να αποτελέσει η υιοθέτηση καλών πρακτικών από το εξωτερικό. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στο προνιακό παρά στο σωφρονιστικό – κατασταλτικό μέρος¹⁰⁴.

Δράσεις και προγράμματα, όπως αυτά που υλοποιούνται στη Σουηδία, Karin και Barnahus, στον Καναδά, Child Witness to Violence, και στην Εσθονία Tartu Child Support Centre, πρέπει να αποτελέσουν οδηγό για τις απαραίτητες παρεμβάσεις που πρέπει να αναλάβει η χώρα μας. Η διεπιστημονική προσέγγιση και η διασυνδεδετική συνεργασία υπηρεσιών και επαγγελματιών όπως: παιδίατροι, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, εισαγγελείς, αστυνομικοί και εθελοντές εξειδικευμένοι σε θέματα παιδικής κακοποίησης και ενδοοικογενειακής βίας, και οι οποίοι παρεμβαίνουν για την υποστήριξη του παιδιού και, στη συνέχεια, αν απαιτείται, για την παραπομπή του σε ειδικό θεραπευτικό πλαίσιο, φαίνεται να αποτελεί ένα ικανοποιητικό μοντέλο προσέγγισης και αντιμετώπισης του φαινομένου σε όλες του τις διαστάσεις. Είναι εξαιρετικά σημαντικό, για το επίπεδο της δημοκρατίας μας, να αποδειχθεί ότι η

¹⁰³ Συνήγορος του Παιδιού – Barnombudsmannen, ελεύθερη μετάφραση

¹⁰⁴ Μαγγανάς Α. (1999): *Η νομοθεσία για τους ανηλίκους στο Κεμπέκ του Καναδά*, στο «Θέματα Εγκληματολογικά και Ποινικού Δικαίου», σελ. 308-312, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα και Μαγγανάς Α. (2004): *Μέθοδοι πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας - Η канаδική εμπειρία*, στο «Το Εγκληματικό Φαινόμενο στην πράξη», σελ. 213-230, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

επισήμανση του David Finkelhor¹⁰⁵ «*there is more experimental science in the toilet paper we use every day than in what we have to offer abused children or families at risk of abuse*» δεν έχει σημείο αναφοράς στη χώρα μας.

¹⁰⁵ Finkelhor D, (1999): *National call to action: Working toward the elimination of child maltreatment. The science*. Στο Child Abuse and Neglect, 23(10): σελ. 969-974

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγάθωνος Ε. (2008): *Από το Σύνδρομο του κακοποιημένου παιδιού στα δικαιώματα του παιδιού: Μια διαχρονική πορεία*, στο Ενδοοικογενειακή βία. Διεπιστημονική προσέγγιση στην πρόληψη και την αντιμετώπιση. Σελ 47-57. ΑΩ εκδόσεις, Αθήνα

Αγάθωνος – Γεωργοπούλου Ε., (1998): *Οδηγός για την αναγνώριση και αντιμετώπιση της κακοποίησης και παραμέλησης του παιδιού*. Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού. Αθήνα.

Αρτινοπούλου Β. (2006): *Ενδοοικογενειακή κακοποίηση γυναικών*. Νομική βιβλιοθήκη. Αθήνα.

Βλάχου Β. (2011): *Ενδοοικογενειακή βία: Μεθοδολογικά, αξιακά και θεσμικά ζητήματα στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας*, στον Τιμητικό τόμο για τον Ιάκωβο Φαρσεδάκη (Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 5-6-7 Ιουνίου 2008), σελ.727-732. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Γκιωνάκης Ν. (2006): *Το παιδί ως αντικείμενο προστασίας ή υποκείμενο δικαιωμάτων*, Κοινωνία και υγεία, Τομ. VI, σελ. 183-193. Αθήνα

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, (ΚΕΘΙ). (2003): *Ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών*, Πρώτη πανελλαδική επιδημιολογική έρευνα. Εκδόσεις ΚΕΘΙ, Αθήνα

Μαγγανάς Α. (1999): *Η νομοθεσία για τους ανηλίκους στο Κεμπέκ του Καναδά*, στο «Θέματα Εγκληματολογικά και Ποινικού Δικαίου», σελ. 308-312, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα και

Μαγγανάς Α. (2004): *Μέθοδοι πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας - Η канаδική εμπειρία*, στο «Το Εγκληματικό Φαινόμενο στην πράξη», σελ. 213-230, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Μόσχος, Γ. (2008): Εισήγηση με τίτλο «*Ο Συνήγορος του Παιδιού απέναντι στην παιδική κακοποίηση*», και η οποία παρουσιάστηκε στην ημερίδα που διοργάνωσε το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων με θέμα τις «Μορφές βίας κατά παιδιών και γυναικών στη σύγχρονη κοινωνία», στα πλαίσια της εαρινής συνόδου του ευρωπαϊκού κέντρου του διεθνούς συμβουλίου γυναικών (ECICW – CECIF). Σελ.38, Αθήνα.

Μπαλούρδος Δ., Φρονίμου Ε. (2011): *Πρόληψη κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών: καλές πρακτικές*. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα

Νικολαΐδης Γ., *Βία κατά ανηλίκων: ένα φαινόμενο στις εσχατιές του χώρου της υγείας, της δικαιοσύνης και της κοινωνικής πολιτικής*, σελ.12, Αθήνα Ειδική Έκδοση Τόμου Πρακτικών του Επιστημονικού Συνεδρίου με θέμα: «Διεπιστημονικότητα και διεταιρικότητα για την κοινωνική ένταξη του νεαρού παραβάτη» που διοργανώθηκε από τον Σύνδεσμο Επιμελητών Ανηλίκων και το Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών της Νομικής Σχολής του Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα, (Επιστημ. Επιμέλεια: Δ. Χιόνης, Φ. Ντούρα, Π. Ζαγούρα), Αθήνα, εκδόσεις Σάκκουλα, (υπό έκδοση).

Νικολαΐδης Γ., Σταυριανάκη Μ., (2009): *Μορφές και χαρακτηριστικά της βίας κατά των παιδιών. Θεωρητικοί μετασχηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα*. Αθήνα

Νικολαΐδης Γ., Πετρουλάκη Κ., Σταυριανάκη Μ., *Μεθοδολογική Περιγραφή Έρευνας για τη Μελέτη της Έκτασης και των Χαρακτηριστικών της Βίας κατά Ανηλίκων, σε μαθητές/τριες Α΄ Γυμνασίου των Περιφερειών Β. και Ν. Αιγαίου*.

Νιώπα Θεοδώρα, Σκουρού Μαρία, (2013): Εισήγηση με τίτλο «*Το παιδί ως θύμα και ως μάρτυρας κακοποίησης: Προβληματισμοί και ενέργειες*». Αίθουσα Δικηγορικού Συλλόγου Βεροίας.

Ντίκου Ε. (2009): *Κακοποίηση: Παραμέληση Ανηλίκων*. Εξελικτική Ψυχολογία. ΑΣΠΑΙΤΕ. Αθήνα

Παπαμιχαήλ Σ. (2011): *Οι συνέπειες της έκθεσης των παιδιών στην ενδοοικογενειακή βία: Σύγχρονοι προβληματισμοί και τάσεις στην εγκληματολογική έρευνα και την αντεγκληματική πολιτική*, στον Τιμητικό τόμο για τον Ιάκωβο Φαρσεδάκη (Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 5-6-7 Ιουνίου 2008), σελ.461-471. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Σπινέλλη Κ. (2008), Εισήγηση με τίτλο «*Θύματα εντός και εκτός οικογένειας, εντός και εκτός συνόρων*», και η οποία παρουσιάστηκε στην ημερίδα που διοργάνωσε το Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων με θέμα τις «*Μορφές βίας κατά παιδιών και γυναικών στη σύγχρονη κοινωνία*», στα πλαίσια της εαρινής συνόδου του ευρωπαϊκού κέντρου του διεθνούς συμβουλίου γυναικών (ECICW – CECIF). Αθήνα

Φαρσεδάκης Ι. (2008): «*Εγκληματολογικές προσεγγίσεις της ενδοοικογενειακής βίας*» στο *Ενδοοικογενειακή βία: Διεπιστημονική προσέγγιση στην πρόληψη και την αντιμετώπιση*. ΑΩ Εκδόσεις & Συμβούλιο Επιμόρφωσης στην Κοινωνική Εργασία, σελ. 33-45. Αθήνα

Ahsan N., (2004): *Domestic Violence and Family Support Programms: Creating Opportunities to help young children and their families*. University of Iowa.

Almqvist K, Broberg A. (2004): *Barn som bevittnat våld mot mamma - en studie om kvinnor och barn som vistas på Kvinnojourer i Göteborg*. Lundby Stadsdelsförvaltning. Göteborg

Baker L. L., Jaffe G. P., Ashbourne L. (2002): *Children Exposed to Domestic Violence*, Centre for Children & Families in the Justice System. Guilford Press. New York

- Bogestam Nadja** (2013): *Utvärdering av koncept Karin, En samverkansmodell i Malmö för personer som utsatts för våld i nära relationer*. Rapport 2013:8, Brottsförebyggande rådet, Elanders Sverige AB, Stockholm
- Borrego J. Jr. & Gutow M. R. & Reicher S. & Barker C. H.** (2008): *Parent–Child Interaction Therapy with Domestic Violence Populations*, Journal of Family Violence, Vol. 23, σελ. 495–505. Springer Journals
- Black D. S., Sussman S, & Unger J. B.** (2010): *A further look at the intergenerational transmission of violence: Witnessing interparental violence in emerging adulthood*. Journal of Interpersonal Violence, 25, σελ. 1022-1042. Sage journals
- Buser J. K., & Saponara E.** (2011): *School counseling prevention and intervention for child witnesses of intimate partner violence*. Journal of School Counseling, Vol. 9, No. 8. Montana State University
- Cahn N.** (2011): *Children witnessing of domestic violence*, <http://abatteredmother.wordpress.com/2011/04/14/child-witnessing-of-domestic-violence>
- Children’s Defense Fund** (2009): *Children Who Witness Domestic Violence* A kids count project, Ohio
- Edleson L. J.** (1997): *Children’s witnessing of adult domestic violence*, University of Minnesota
- Ekbom I., Landberg A.** (2003): *Children in the shadow of violence*, Socialstyrelsen. Stockholm
- Evans E. S., Davies C., DiLillo D.** (2008): *Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes*, Aggression and Violent Behavior, 13, σελ. 131-140. University of Nebraska, Lincoln

Fantuzzo W. J. & Mohr K. W. (1999): *Prevalence and Effects of Child Exposure to Domestic Violence*, Στο The future of children, Vol. 9, No. 3, Princeton, The David and Lucille Packard Foundation

Finkelhor D. (1999): *National call to action: Working toward the elimination of child maltreatment. The science*. Στο Child Abuse and Neglect, 23(10): σελ. 969-974. Elsevier Journals

Foss E. (2010): *Bibliotherapy: Helping Children Cope with Emotional and Developmental Distress through Books*. University of Maryland

Gondolf Edward (2002): *Causes and prevention of domestic violence*. University of Pennsylvania, Indiana

Graham-Bermann S (2002): *How violence affects children's adjustment. A cognitive / contextual approach*. University of Michigan

Heise L. L. (2011): *What works to prevent partner violence? An evidence overview*. London, UK

Hughes H., Parkinson D. και Vargo M. (1989): *Witnessing spouse abuse and experiencing physical abuse: A "double whammy"?*, Journal of Family Violence, (4)2, σελ.197- 209. Springer Journals

Jaffe P.G. & Crooks C.V. (2005): *Understanding women's experiences parenting in the context of domestic violence: Implications for community and court-related service providers*. *Violence Against Women Online*.

<http://www.vaw.umn.edu/documents/commissioned/parentingindv/parentingindv.html>

Kishor, S., και Johnson, K.,(2004): *Profiling Domestic Violence – A Multi-Country Study*, Calverton MD: ORC Macro

Kitzmann M. K., Gaylord K. N., Holt R. A., & Kenny D. E. (2003): *Child Witnesses to Domestic Violence: A Meta-Analytic Review*. Journal of Consulting and

Clinical Psychology, Vol. 71, No. 2, σελ. 339–352. American Psychological Association

Kitzmann M. K. (2005): *Domestic Violence and Its Impact on the Social and Emotional Development of Young Children*, Centre of Excellence for Early Childhood Development, University of Memphis, USA

Levendosky, A., Huth-Bocks, A., Shapiro, D., & Semel, M. (2003): *The impact of domestic violence on the maternal–child relationship and preschool-age children’s functioning*. Journal of Family Psychology, 17(3), σελ. 275–287. American Psychological Association

Litrownik AJ, Newton R, Hunter WM, English D, Everson MD. (2003): *Exposure to family violence in young at- risk children: A longitudinal look at the effect of victimization and witnessed physical and psychological aggression*. Στο Journal of Family Violence, 2003:18, σελ. 59-73. Springer Journals

McAlister-Groves B. (1999): *Mental Health Services for Children Who Witness Domestic Violence*, Στο The future of children, Vol. 9, No. 3, Princeton, The David and Lucille Packard Foundation

McFarlane M. J., Groff Y. J., O’Brien A. J. and Watson K. (2003): *Behaviors of children who are exposed and not exposed to intimate partner violence: An analysis of 330 black, white and Hispanic children*, Pediatrics, Vol. 112 No. 3, σελ. 202-207. American Academy of Pediatrics Publications

Maynard, Mary (1989): *Privilege and Patriarchy: Feminist thought in the nineteenth century*, στο Susan Mendus and Jane Rendall (eds.), *Sexuality and Subordination*. σελ. 221-247, Routledge, London

Maynard, Mary and Winn, Jan (1997): *Women, Violence and Male Power* στο Robinson, Victoria and Richardson, Diane (eds.), *Introducing Women's Studies*. 2nd Revised edition, σελ. 180. Macmillan Press

Metropolitan Police (2003): *Findings from the Multi-Agency Domestic Violence Murder Reviews in London*,
http://www.met.police.uk/foi/pdfs/priorities_and_how_we_are_doing/corporate/acpo_murder_review_findings.pdf

Moffitt, Terrie E., και Avshalom Caspi, (1999): *Findings About Partner Violence from the Dunedin Multi-Disciplinary Health and Development Study*, Research in Brief, National Institute of Justice, Washington DC

Ohlsson C. (2010): *Children who witness domestic violence*, Parliamentary assembly. Stockholm

Osofsky D. J (1995): *Children Who Witness Domestic Violence: The Invisible Victims*, Social Policy Report, Vol. 9, No. 3. Society for Research in Child Development

Osofsky, J. D. (1999): *The impact of violence on children. The Future of Children*, Vol. 9, σελ. 33-49. Princeton, The David and Lucille Packard Foundation

Peled E. e.a. (eds.) (1995): *Ending the cycle of violence. Community response to children of battered women*. Thousand Oaks, CA

Pinheiro P. S. (2006): *Violence against children*, United Nations

Ring Jonas (2013): *Brott bland ungdomar i årskurs nio, Resultat från Skolundersökningen om brott åren 1995–2011*, Rapport 2013:3. Brottsförebyggande rådet, Elanders Sverige AB, Stockholm

Rodgers, K.(2002): *Wife assault: the findings of a national survey*. Juristat Service Bulletin, 1994, 14:1-22, στο World Health Organization, «World Report on Violence and Health», ed. by Krug, Etienne G., et al., Geneva

Sartin M. Robert (2004): *Characteristics associated with domestic violence perpetration: An examination of factors related to treatment response and the utility of a batterer typology*. Univeristy of Nebraska – Lincoln

Socialstyrelsen (2001): *Barnmisshandel - att förebygga och åtgärda. Slutbetänkade från Kommittén mot barnmisshandel*. Stockholm

Spilsbury C. J., Kahana S., Drotar D., Creeden R., Flannery J. D., Friedman S. (2008): *Profiles of Behavioral Problems in Children Who Witness Domestic Violence*, Violence and Victims, Vol. 23, No 1, σελ. 3-17. Springer Publishing Company

Stanley N. (2011): *Children Experiencing Domestic Violence: A Research Review*, Research in Practice. The Granary, Dartington Hall

Summers A. (2006): *Children's exposure to domestic violence*, National Council of Juvenile and Family Court Judges. NCJRS Publications, United States of America

Summers, A. (2006): *The Effects of Domestic Violence on Children*. NCJRS Publications, United States of America

Thompson E. H. & Trice-Black S. (2012): *School-Based Group Interventions for Children Exposed to Domestic Violence*, Journal of Family Violence, Vol. 27, No 3, σελ. 233-241. Springer Journals

Trice-Black S. (2012): *School-Based Group Interventions for Children Exposed to Domestic Violence*, Journal of Family Violence, Vol. 27, No 3, σελ. 233-241. Springer Journals

UNICEF (2006): *Behind Closed Door. The Impact of Domestic Violence on Children*. Child Protection Section, Programme Division, 3 United Nations Plaza

Weinstein J. (2001): *When children witness domestic violence: expert opinion*, National Coalition for Child Protection Reform. NCCPR Publications

Zachrisson Eva (2006): *Jag släppte rustningen och blev en mamma*. Rapport från Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen Bågen. Stockholms läns landsting. Stockholm

Överlien C. (2007): *Barn som upplever pappas veld mot mamma – vad säger forskningen?* σελίδες 238-250. Nordisk Sosialt Arbeid Universitetsforlaget, Oslo

Συνθήκες, Νόμοι, Γνωμοδοτήσεις

Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας. Συμβούλιο της Ευρώπης, Σειρά Συνθηκών – Αριθ. 210, Κωνσταντινούπολη, 11.V.2011

Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 26ης Νοεμβρίου 2009 σχετικά με την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών (2010/C 285 E/07)

Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινωνική Επιτροπή, Υιοθέτηση γνωμοδότησης με θέμα «Τα παιδιά ως έμμεσα θύματα της ενδοοικογενειακής βίας», (2006/C 325/15). Βρυξέλλες, 14 Δεκεμβρίου 2006

Νόμος 3500/2006 «Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας και άλλες διατάξεις. Αρ. Φύλλου 232, 24 Οκτωβρίου 2006

Νόμος 2447/1996 «Υιοθεσία, επιτροπεία και αναδοχή ανηλίκου, δικαστική συμπαράσταση, δικαστική επιμέλεια ξένων υποθέσεων και συναφείς ουσιαστικές, δικονομικές και μεταβατικές διατάξεις». Αρ. Φύλλου 278, 30 Δεκεμβρίου 1996

Νόμος 2101/1992 «Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού». Αρ. Φύλλου 192, 2 Δεκεμβρίου 1992

Department of Human Health Services (2004): «*The Health Costs of Violence, Measuring the Burden of Disease Caused by Intimate Partner Violence*», Victoria

Minister of Justice of Norway (2009): *Breaking the silence, united against domestic violence*, 29th Council of Europe Conference of Ministers of Justice, Tromsø

UN Women, the United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (2013): *Global and Regional Estimates of Violence against Women*.
<http://www.unwomen.org/en/about-us/about-un-women#sthash.yQQfOAYv.dpuf>

United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children, 2006 και Unicef, 2012, *Behind Closed Doors, The Impact of Domestic Violence on Children, Stop violence at home*

World Health Organization (1999): *Report of the consultation on child abuse prevention* (document WHO/HSC/PVI/99.1). 29–31 March 1999. Geneva.

<http://www.conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?CL=ENG&CM=&NT=210&DF=&VL=>

World Health Organization (2002): *World Report on Violence and Health*, ed. By Krug, Etienne G., et al., Geneva

Ιστοσελίδες Προγραμμάτων

AVA (2010): Community Groups Project, <http://www.avaproject.org.uk/our-projects/children--young-people's-project/community-groups-project.aspx>,

Blijf (2012): About us, <https://www.blijfgroep.nl/about-us>

Catholic Family Service Ottawa (2013): *Program for victims of family violence*, <http://www.cfsottawa.ca/en/program-and-services/for-victims-of-family-violence>

Child Witness to Violence Project, n.d *Facts & Myths*, <http://www.childwitnessstoviolence.org/facts--myths.html>

Interkulturelle Initiative e.V., The emergency shelter's and sheltered housing project's children areas,

http://www.interkulturellesfrauenhaus.de/cms/index.php?page=kinder&hl=en_US

Steunpunt Huiselijk Geweld Noord-Kennemerland, n.d. Kinderen als getuige van geweld ,

<http://www.huiselijkgeweldnoordkennemerland.nl/WatBiedenWijKinderenGetuigen.php>

<http://www.hamogelo.gr/140-1/1123/Poidikh-Kakopoihsh>

<http://childrendvoice.wordpress.com>

UNiTE, n.d. *About UNiTE*, <http://endviolence.un.org/about.shtml>

We can, (n.d). History, <http://www.wecanglobal.org/history>